

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE BİLİM DALI**

**SAUL KRİPKE’NİN BİLİMSEL ÖZCÜLÜĞÜNE
“KANTÇI” BİR ELEŞTİRİ DENEMESİ**

(DOKTORA TEZİ)

Cengiz ÇEBİ

BURSA – 2022

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE BİLİM DALI**

**SAUL KRİPKE’NİN BİLİMSEL ÖZCÜLÜĞÜNE
“KANTÇI” BİR ELEŞTİRİ DENEMESİ**

(DOKTORA TEZİ)

Cengiz ÇEBİ

**Danışman:
Prof. Dr. Ogün ÜREK**

BURSA – 2022

ÖNSÖZ

Yüksek öğrenime başladığım günlerden itibaren Kant felsefesine, özellikle de onun transandental idealizm adını verdiği öğretiyeye özel bir ilgi duydum. Gördüğümüz ve dokunduğumuz nesnel dünyada edilgin değil, etkin varlıklar olduğumuz düşüncesi o günlerden bugüne beni Kant'ı daha yakından incelemeye yöneltti. Kripke'nin düşünceleriyle ise kısmen yüksek lisans sürecinde, fakat daha çok doktora ders dönemindeki analitik felsefe derslerinde karşılaştım. Kant çizgisinde ilerlemiş olan analitik felsefenin yerleşik söylemlerine radikal bir karşı duruş gösteren Kripke'nin düşünceleri en az Kant'inkiler kadar ilginçti. Adlandırma gibi dilsel bir olgudan yola çıkarak bilimsel özcülük gibi metafizik bir görüşe varma iddiasını incelemeye koyuldum. Bu iddianın analitik felsefe çevrelerinde geniş bir tartışma alanı açmış olduğunu gördüm. Bu tartışmaların içeriğini kısmen de olsa gördükten sonra Kripke'nin düşüncelerine Kantçı bir bakış açısıyla mütevazî bir eleştiri denemesi yazabileceğimi düşündüm. Ülkemizde henüz yeterince tanınmadığımı düşündüğüm Kripke'yle ilgili bu çalışmamın bir yandan dil felsefesinde güncel ve canlı bir tartışmaya ilgi çekmesini, öte yandan Kant'ın görüşlerinin günümüz analitik felsefesinde ne denli etkin bir yere sahip olduğuna dikkat çekmesini umuyorum.

Bu çalışmamda başta danışman hocam Prof. Dr. Ogün Ürek'in, tezimin izleme komitesinde yer alan hocalarım Prof. Dr. Abdülkadir Çüçen'in ve Prof. Dr. Aytekin Özel'in katkıları için kendilerine minnettarım. Tezim için çağdaş bir filozof seçmem gerektiğini söylediğimde bana Kripke'yi öneren, bu yönde kaynak ve yol gösteren hocam Prof. Dr. Aysel Doğan'a teşekkürü borç bilirim. Son olarak kendileriyle yüz yüze tanışma olanağım olmadıysa da Academia.edu üzerinden ve elektronik posta yoluyla pek çok soruma yanıt veren, görüşlerinden önemli ölçüde yararlandığım hocalarım Prof. Robert Hanna ve Prof. Nathan Salmon'a teşekkür ediyorum.

Haziran 2022, Bursa

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Cengiz Çebi

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Felsefe

Bilim Dalı : Sistematik Felsefe

Tezin Niteliği : Doktora Tezi

Sayfa Sayısı : V + 125

Mezuniyet Tarihi :

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ogün Ürek

SAUL KRİPKE'NİN BİLİMSEL ÖZCÜLÜĞÜNE KANTÇI BİR ELEŞTİRİ DENEMESİ

Bu çalışmada Kripke'nin bilimsel özcülük görüşü kısmen deneyci, ancak daha çok Kantçı bir bakış açısıyla ele alınmış ve bu görüşün eleştirilmesi denenmiştir. Kripkeci bilimsel özcülük dil felsefesinde ilk örneği Mill'de görülmüş olan doğrudan gönderim görüşünün kipsel mantık bağlamında dünyalar arası ve katı bir gösterim şeklinde yeniden savunulmasına dayanır. Bu çalışmada Aristoteles'in form özcülüğünden ulaşılma yolu bakımından farklı, ancak ulaşılan/savunulan sonuç bakımından benzer olan Kripkeci özcülüğün konu insan kişileri olduğunda başarılı sayılabilecek iken, konu kişi olmayan tekiler ve doğal türler olduğunda sorunlu olduğu öne sürülmüştür. Kant'ın zorunluluk taşıyan tüm önermelerin a priori olduğu savına karşın Kripke'nin a posteriori önermelerin de zorunluluk ifade edebildikleri ve böylelikle empirik bilimlerin bu şekilde doğal türlerin özlerini keşfetmekte olduğu savının doğru olamayacağı savunulmuştur. Bu eleştiri denemesinin dayanak noktalarını Kant'ın nesne, nedensellik, deney, temsil ve görünüş kavramlarına transandental idealizm çerçevesinde kazandırdığı özgün anlamlar ve mümkün dünyalar semantiğinin bu anlamlara göre yorumlanması oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Gönderim, Adlandırma, Zorunluluk, Katı Gösterim, Görünüş, Kendinde Şey, Transandental Nesne

ABSTRACT

Name and Surname : Cengiz Çebi
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy
Branch : Systematic Philosophy
Degree Awarded : PhD
Page Number : V + 125
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Oğün Ürek

AN ATTEMPT OF A KANTIAN CRITIQUE OF SAUL KRIPKE'S SCIENTIFIC ESSENTIALISM

In this thesis, though Kripke's view of the scientific essentialism is partially dealt from an empiricistic point of view, it is dealt with from Kantian perspective in general and is subject to criticism. Kripkeian scientific essentialism is based on re-advocating the theory of direct reference in the philosophy of language, which was first seen in Mill, in the context of modal logic, as a theory of transworld and rigid designation. In this work it has been argued that while Kripkean essentialism, which is different from Aristotle's form essentialism in terms of the outreach, but similar in terms of the outcome it reaches/defends, can be considered successful when the subject is human beings, however, it is problematic when the subjects are impersonal singulars and natural kinds. It has been argued that in contrast to Kant's claim that all necessary propositions are a priori, Kripke's claim that a posteriori propositions can also express necessity and thus the empirical sciences discover the essences of natural kinds in this way cannot be true. The mainstays of this attempt of a critique are the original meanings Kant brought to the concepts of object, causality, experience, representation and appearance within the scope of the transcendental idealism and the interpretation of possible worlds semantics according to these meanings.

Keywords: Reference, Naming, Necessity, Rigid Designation, Appearance, Thing in Itself, Transcendental Object

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KRİPKE'DEN ÖNCE AD, GÖNDERİM VE DOĞAL TÜR	
TERİMLERİ	12
1.1. Ad, Anlam ve Gönderim	12
1.1.1. Platon'da Adlar ve Anlam	12
1.1.2. Aristoteles'te Anlam ve Gönderim	14
1.1.3. Duns Scotus ve Doğrudan Gönderim Görüşü	15
1.1.4. John Locke ve Sözcük-İde İlişkisi	17
1.1.5. John Stuart Mill ve Doğrudan Gönderim Kuramı	19
1.1.6. Gottlob Frege ve Anlam-Gönderim Ayrımı	21
1.1.7. Bertrand Russell ve Belirli Betimlemeler Kuramı	23
1.2. Özcülük ve Doğal Tür Kavramı	25
1.2.1. Aristoteles ve Form Özcülüğü	26
1.2.2. Skolastik Felsefe ve Klasik Özcülük	31
1.2.3. John Locke ve Adsal Öz – Gerçek Öz Ayrımı	35
1.2.4. John Stuart Mill ve “Doğal Tür” Kavramı	38
2. BÖLÜM: SAUL KRİPKE'NİN BİLİMSEL ÖZCÜLÜĞÜ	41
2.1. Kripke'nin Betimleyici Kurama Getirdiği Eleştiriler	42
2.2. Kripke'de Mümkün Dünyalar Semantiği ve Katı Gösterici Kavramı	46
2.3. Kripke'nin Gönderim Kuramı	48
2.4. Zorunlu A Posteriori Önergeler	50
2.5. Kripke'de Genel Adların Gönderimi ve Teorik Özdeşlikler	52
2.6. Kripke'nin Doğal Tür Özcülüğü	58
2.7. Klasik Özcülük ve Bilimsel Özcülük	61

3. BÖLÜM : ÖZCÜLÜKLE İLİŞKİSİNDE KANT FELSEFESİ VE BİLİMSEL ÖZCÜLÜĞÜN ELEŞTİRİSİ	63
3.1. Kant'ın "Kopernik Devrimi".....	63
3.2. Transendental İdealizm ve "Kendinde Şey" Öğretisi	67
3.3. Sentetik A Priori Yargılar ve Doğa Bilimi'nin Olanığı	74
3.4. Kant Felsefesinde Zorunluluk	80
3.5. Kant Felsefesine Göre Metafiziğin Olanığı	82
3.6. Kant Felsefesinin Özcülükle İlgili Sonuçları	84
3.7. Bilimsel Özcülüğün Kantçı Bir Bakışla Değerlendirilmesi	85
3.7.1. Özdeşlik Bağı ile Yüklem Bağı Arasındaki Önemli Ayrım ...	91
3.7.2. Özdeşlik ve Kipliğin A Prioriliği	93
3.7.3. Görünüşün Tüketilemezliği ve Zorunlu Nedenselliğin A Prioriliği	96
3.7.4. Empirik Doğa Yasalarının Dünyalararası (Transworld) Olumsuzluğu	101
3.7.5. Transendental Nesne Kavramı ve Katı Gösterimin Eleştirisi	103
3.8. Özcü Öncüllere Dayalı Bir Özcülük	113
SONUÇ	115

GİRİŞ

Bir felsefe oluştururken bu felsefenin üzerine bina edileceği sağlam bir temel aramak filozofun doğal bir yönelimidir. Temel ne kadar güçlü ve sağlam olursa sonuç da o ölçüde güvenilir olacaktır. Sağlam bir temel aramak ise hakikatin/gerçekliğin süreklilik özelliği ile ilgilidir. Bir ‘bilgi’ ne ölçüde *sürekli* ise o ölçüde doğru sayılacaktır. Platon hakikatin böyle bir şey olması gerektiğini düşünerek, bilgi diye bir şey varsa bunun uzay-zaman ötesinde olan ve değişmeyen bir bilgi olması gerektiğini öne sürmüştü. Uzay-zaman içinde yaşayan bir varlık olarak insan, söz konusu hakikati duyuşsal olarak değil, ancak düşünsel olarak kavrayabilirdi. Düşünce yoluyla kavranan ise, algılanan ne varsa onların değişmeyen *özel* özellikleri olmalıydı.

Özcülük ontolojide nesnelere kimi özelliklerinin onlara özel olduğunu, eş deyişle onları o türden nesnelere yapan özellikler olduğunu öne süren görüştür. Özcülük kuramları bir özelliğin bir nesneye özel olmasından kast edilen anlama göre farklılaşırlar. Özel özellik kavramı *zorunluluk* kavramıyla doğrudan ilgilidir. Bir özelliğin bir nesneye özel olduğunu söylemenin bir şekli, bu nesnenin bu özelliğe sahip olmasının zorunlu olduğunu (*ontolojik zorunluluk*), bu ilişkiyi dile getiren önermenin de zorunlu olarak doğru olduğunu (*epistemolojik zorunluluk*) belirtmektir. Diğer bir deyişle bu özelliklerin nesne o nesne olduğu sürece onda olmamasının düşünülemediğini söylemektir. Bu türden olmayan özellikler ise *ilineksel* özellikler olarak adlandırılırlar.¹

Özcülük epistemoloji ve mantıkta özellikle tanım konusuyla yakından ilgili bir kavramdır. Bir tanım, tanımlamanın yapılış biçimine göre özel ya da betimsel tanım olarak adlandırılır. Ayrımın kökenleri Platon ve Aristoteles’in felsefelerindedir. Platon’un diyaloglarında Sokrates’in sıklıkla tanımın önemi üzerinde durduğu görülür. Onun “Erdem nedir?”, “Adalet nedir?”, “Bilgi nedir?” vb. şekilde çokça kullandığı soru tipi felsefi sorgulamanın karakteristik başlangıç noktasını oluşturmuştur. *Euthyphron* diyalogunda Sokrates “Dindarlık nedir?” sorusuna “tüm dindar olanları dindar yapan genel fikir/ide” ve “eylemlere kendisiyle bakıp onları ölçebileceğim bir ölçüt” türünden

¹ Brian Duignan, “Essentialism”, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/essentialism-philosophy>, (08.05.2020).

bir yanıt beklediğini belirtir. Platon'un "X nedir?" sorusunu yanıtlama girişimleri, metafiziğinin ve bilgi kuramının temeli olan *formlar öğretisini* oluşturur. *Devlet*'in altıncı kitabında Platon iki tür bilgi nesnesini (duyulur şeyler ve formlar) ve iki tür bilgiyi birbirinden ayırır. Tanım formları ortaya koyar. Formlar mükemmel ve değişmez olduklarından, gerektiği gibi ulaşıldığında tanımlar tam ve kesin doğrulardır. Platon'un özcülüğü böylece kendisini *ideler kuramında* açık şekilde gösterir.

Klasik özcülük görüşünün daha çok kendisiyle anıldığı Aristoteles de Platon gibi tanımların tam ve kesin bilgiyi taşıdığını savunur. Ancak o Platon'dan farklı olarak tanımın tanımlanan şeye ilişkin *nedensel* bir açıklama vermesi gerektiğini vurgular. *Fizik* adlı eserinde formel, maddesel, amaçsal ve etkin neden olmak üzere dört neden türü belirler. Bunların ilk üçü sonuca içsel iken, etkin neden sonuca dışsaldır. Doğru bir tanımın sağladığı nedensel açıklama söz konusu üç tür içsel nedenin en az birisi ile yapılır ve bunlar içinde özsel olan formel nedendir. Nitekim *Metafizik* adlı eserinin farklı yerlerinde Aristoteles form ile özü kast ettiğini belirtir ve bunları birbirleri yerine kullanır.² *İkinci Analitikler*'de tanımların şeylerin özlerine ilişkin olduklarını belirtir.³ Aristoteles'in formlar kuramında form tanımın nesnesidir ve bir şeyin özsel doğasını, eş deyişle neliğini ortaya koyar. Bu kuram -Platon'da olduğu gibi- bir tümeller kuramıdır. Ancak Platon'dan farklı olarak onda bir form hem töz hem özellik değil, yalnızca özelliktir. Töz olan tekil nesnelere. Tümel olan formlar tekillerden bağımsız tözler değil, tözlerin özsel özellikleridirler. Yine de tümeller Platon'da olduğu gibi insan zihninden bağımsız olarak vardılar ve salt zihinsel soyutlamalar değildirler. Nesneyi ne ise o yapan özellikler olarak formlar *özsel*dirler.

Platon ve Aristoteles'in tümellere ilişkin görüşleri -aralarında önemli farklar olmakla birlikte- tümeller tartışmasında "gerçekçilik" olarak adlandırılmıştır. Aristoteles'in gerçekçiliği Orta çağ boyunca etkisini sürdürmekle birlikte eleştirilmiştir de. Çünkü bu gerçekçilik bir nesnenin özelliklerinin bir başkasınıninkiyle aynı olduğunu değil -ki bu betimsel bir yargıdır-, tek bir tümelin söz konusu nesnelere her birisinde

² Aristotle, *Metaphysics Books Z and H*, Çev. David Bostock, Oxford: Clarendon Press, 2003, 1032b12, 1035b34-5.

³ Aristotle, *Posterior Analytics*, Çev. Jonathann Barnes, Oxford: Clarendon Press, 1993, 90b

mevcut olduğunu ya da her bir nesnenin bu tümeli *paylaştığını* söylemektedir.⁴ Paylaşma vb. ile yapılan benzetmelerin metafizik nitelikli bu savı anlaşılır kıldığı ise tartışmalıdır. İkinci olarak Aristoteles'in bu görüşü -daha sonra Locke tarafından işaret edileceği üzere-⁵ türler ya da sınıflar arasındaki ayrımların bizim tarafımızdan bulunmadığı, fakat bizler tarafından *yapıldığı* olgu ya da savını görmezden gelir. Nitekim bu sav nesnelere kimi özelliklere sahip olmasının zorunluluğunu tartışma konusu yapacaktır.

Tümellerle ilgili bu ve benzeri sorunların üstesinden gelmek amacıyla gerçekçiliğin yanında *kavramcılık* adlı görüş gelişmiştir. Bu görüş, tümelliğin düşüncenin ve dilin özsel bir özelliği olduğu olgusundan yola çıkarak kavramların nasıl oluştuğu ve kaynakları tekiler iken kendilerinin nasıl tümel olabildiği üzerine yoğunlaşmıştır. *Adcılık* ise tümel kavramları dahi yadsıyarak yalnızca sözcüklerin tümel olduğu yönünde daha ileri giden bir görüştür. Bu her iki görüş düşüncede ve/veya dilde genelleşme/tümelleşme olayının neye dayandığı sorunuyla hesaplaşmak zorunda kalmışlardır. Bazen bunun "soyutlama" denilen zihinsel bir işlem olduğu söylenmiş, bazen de tümelliğin yalnızca benzerlik/benzetme üzerinden açıklanabileceği ileri sürülmüştür.⁶ Bu durumda tümellerin önsellik ve zorunluluk özellikleri yadsınmış olduğundan antik dönemin özcü anlayışından da vazgeçilmiş olunacaktır.

Öz kavramının Yeni Çağdaki ilk önemli durağı Locke'tur. Skolastiğin Aristoteles'in etkisinde oluşmuş olan özcülük anlayışına Locke tarafından farklı bir içerik kazandırılır. Onun gerçek öz ve adsal öz şeklinde yaptığı ayrım Aristoteles'in gerçek tanım ve adsal tanım ayrımından etkilenmiş görünmektedir. Locke'a göre *gerçek öz* bir şeyi o şey yapan özelliktir ve fiziksel tözler söz konusu olduğunda nesnenin gözlenebilir özelliklerinin altta yatan fiziksel nedenidir. *Adsal öz* ise nesnelere benzer özelliklerini fark ettiğimizde oluşturduğumuz soyut bir idedir. Sözcükler onları ancak bir ide ile ilişkilendirdiğimiz sürece anlamlıdır. Adsal özlere türleri ya da cinsleri birbirinden ayırmak ve adlandırmak için kullandığımız soyut ideler olduklarına göre tür ya da cins terimlerimizin anlamları yalnızca soyut idelerdir. Gerçek özlere ilişkin herhangi bir ideye

⁴ Anthony D. Wozzley, "Universals", *Macmillan Encyclopedia of Philosophy*, Ed. Donald M. Borchert, Michigan: Thomson Gale Pub., 2006, s. 587-603.

⁵ Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, London: Penguin Books, 1997, s. 372.

⁶ Wozzley, *age*, s. 587-603.

ise sahip değildir. Tür ve cins terimlerimiz gerçek özlere değil, adsal özlere gönderim yaparlar. Bilimsel bilginin doğruluğu bizde bulunan adsal özün gerçek özle uyumuyla orantılıdır. Matematiğin konusu fiziksel tözler olmadığından matematiksel kavramların tanımları bu kavramların hem adsal hem de gerçek özlerini oluştururlar. Oysa doğa bilimlerinde bu ikisi hep ayrıdır ve bu yüzden de tözlere ilişkin bir bilim mümkün değildir. Buna göre adsal özler insanlar tarafından oluştururlar. Türün ya da cinsin tanımında nelerin içerileceğine bizler karar veririz. Locke'un deyişiyle türler doğanın değil, "anlama yetisinin el işçiliği"dirler. Bununla birlikte bu tanımları yaparken doğanın bize sunduklarına olabildiğince yakınlaşmak doğru bilgiye yaklaşmak demektir.⁷

Kant'ta öz kavramı Locke'un görüşlerine benzerlik göstermekle birlikte felsefesinin genel yapısına uygun farklılıklar da gösterir. Kant'a göre öz, "bir şeye ait tüm yüklemelerin içsel temellerinin bileşimi"dir ve *mantıksal öz* ile *gerçek öz* şeklinde ayrılır. Locke'un ayrımını andıran bu ayırmda adsal özün yerini mantıksal öz alır. Mantıksal öz dilsel iken gerçek öz ise "şeyler"e aittir. Kant'a göre klasik felsefenin hatası bu ikisini aynı şey saymış olmasıdır. Ona göre mantıksal öz, kavramın analizi ile bulunabilirken gerçek özün bilinmesi insanın tüm kapasitesini aştığından olanaklı değildir. Bu bağlamda Kant'ın yayılım ve girilemezlik özelliklerinin madde kavramının *mantıksal özünü* oluşturduğunu belirtmesi önemlidir.⁸ Kant'a göre gerçek özün işlevi özellikleri oluşturma değil, özelliklere neden/zemin olmadır.⁹ O halde gerçek öz bir şeyin ne olduğu, eş deyişle neliği değil, o şeyin neliğinin ya da ne olabileceğinin nedensel zeminidir.¹⁰

Kant'tan sonra *öz* konusu Alman idealizmde -özellikle Hegel'de- farklı bir biçimde ele alınmış, Kant'tan Analitik felsefeye uzanan çizgide ise zamanla "doğal türler" (*natural kinds*) tartışmalarında önem kazanmıştır. Modern doğal tür tartışmaları 19. yüzyılın sonlarında J. S. Mill ile başlar. Mill'e göre doğal türler genel kavramlar içinde özel bir türü oluştururlar ve bir doğal tür adı, bir varlığı söz konusu türe ait kılan bir özellikler kümesinin adıdır. Ancak ona göre doğal türleri öznel/keyfi sınıflardan

⁷ Locke, *age*, s. 372.

⁸ Immanuel Kant, *Correspondence, The Cambridge Edition of The Works of Immanuel Kant*, New York: Cambridge University Press, 1999, 11:36-37

⁹ Michael Oberst, "Kant on Essence and Nature", *PhilArchive*, <https://philarchive.org/archive/OBEKOE>, s. 7.

¹⁰ *Age*, s. 23.

farklıdır. Doğal türleri teknik ya da yapay sınıflamaların karşıtı olarak gerçek türler olarak adlandırır. Sınıflamaya konu olan özellikler sınırsız olduğundan tamamlanmış bir doğal tür tanımı mümkün değildir.¹¹ Frege'nin anlam ve gönderim arasında yaptığı ayrıma göre bir doğal tür terimi söz konusu türü oluşturan varlıklara doğrudan bir gönderim yapamaz, bunun yerine o varlıkların kendilerini bize sunuş biçimleri yoluyla, eş deyişle betimsel özellikleri yoluyla yapar.¹² Russell'ın belirli betimlemeler kuramı -özel adları da betimlemeler sınıfına dahil ederek- aynı çizgide bir anlam kuramı olduğundan, dilsel ifadelerin var olanların doğrudan kendilerine ve onların özlerine değil, betimsel özelliklerine gönderimde bulduklarını öngörür. Buna göre doğal türlere ilişkin özellikler özsel değil, betimsel özelliklerdir.¹³

Analitik felsefe geleneği içinde yer alan ünlü filozof Saul Kripke 1980 yılında yayınladığı *Adlandırma ve Zorunluluk* adlı eseriyle özcülük tartışmasının yeniden canlanmasına ve günümüz felsefesinde önemli ölçüde yer almasına yol açmıştır. Kant'ın -döneminin yaygın bilim anlayışından farklı olarak- doğadaki zorunlulukların insanın zihin yapısıyla ilgili bir özellik olduğunu gösterdiği yerde, Kripke'nin girişimi bu zorunluluğu tekrar insan zihninden bağımsız, "kendinde" bir özellik olarak görme girişimidir.

Bilim temel yapısal özellikleri inceleyerek, türün doğasını ve böylece (felsefi anlamda) özünü bulmaya çalışır.¹⁴

Ancak Kripke bunu Aristoteles'in formlar öğretisinde ve skolastiğin onun etkisinde gelişen tümeller öğretisinde olduğu gibi spekülâtif felsefe yoluyla yapmadığı gibi, yalnızca naif gerçekçiliğin varsayımlarına dayanarak da yapmaz. Kripke bunu analitik felsefe geleneği içinde kalarak, modern empirik bilimin örneklerini ve modern mantığın dilini kullanarak farklı bir biçimde yapmaktadır.

¹¹ John Stuart Mill, *A System of Logic*, eBooks@Adelaide, University of Adelaide, 2011, s. 695

¹² Gottlob Frege, "Sense and Reference", *The Philosophical Review*, C. 57, S. 3 (1948), s. 209-230

¹³ Bertrand Russell, "Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description", *Proceedings of the Aristotelian Society New Series*, C. 11 (1910), s. 108-128.

¹⁴ Saul Kripke, *Naming and Necessity*, Massachusetts: Harvard University Press, 2001, s. 138.

Richard Rorty'nin belirttiği gibi Kant'ın bilgi felsefesindeki “kavramcı” yaklaşımını önemli ölçüde miras almış bulunan analitik felsefe geleneğinde Frege'nin anlam/gönderim kuramı ve Russell'ın belirli betimlemeler kuramı, deneyciliği temel alan ve özcü anlayıştan uzak yaklaşımlar iken Kripke *Adlandırma ve Zorunluluk* adlı eserinde bir yandan Frege'nin gönderim kuramını ve Russell'ın belirli betimlemeler kuramını eleştirmiş, öte yandan -ve bu eleştirilerle bağlantılı olarak- özcü bir bilim anlayışını savunmuştur.

Yüz sayfalık güçlü gündelik konuşma metninde Kripke; Frege ve Russell'ın Kantçı şekilde ele aldığı 'anlam', 'gönderim' ve 'doğruluk' kavramlarını Kant-karşıtı, pragmatizm-karşıtı bir şekilde ele almayı önerdi. Kantçı resim bir şeyin bir “nesne” olarak sayılmasına, kavramları bir araya getirerek bizim karar verdiğimizizi söyler. Zihnimizin içinde kavramları birbirine bağlayıp bir dünya kurar, böylece duyuları daha uyumlu biçimde bütünleriz. Frege ve Russell zihni -omuz silkerek- empirik psikolojiye bıraktılar ve bu resmi, konuyu dil açısından ele alarak ve kavramlar yerine sözcükler üzerinde konuşarak güncellediler. Russell'ın görüşüne göre, adlar betimlemeler için, yani bir ad kullanacağımız durumları tanımlamak için kullanmaya karar verdiğimiz özellik listelerinin kısaltmalardır. Russell ipucunu Frege'nin bir terimin anlamı ile gönderimi arasına koyduğu ayrımından, yani böyle bir özellikler listesi ile dünyanın terimin doğru uygulandığı bölümleri arasındaki ayrımdan aldı.¹⁵

Kripke *Adlandırma ve Zorunluluk* adlı eserinde zorunluluk ve olanaklılığı metafizik kavramlar olarak ele alır, böylece bunları hem a priori ve a posteriori bilgi şeklindeki epistemolojik kavramlardan¹⁶, hem de analitik ve sentetik doğruluk şeklindeki dilbilimsel kavramlardan ayırır.¹⁷ Kant tarafından ortaya konan ve bütün bir analitik felsefe geleneği tarafından miras alınan tüm a priori önermelerin zorunlu ve tüm a posteriori önermelerin olumsal olduğu şeklindeki genel görüşe aykırı

¹⁵ Richard Rorty, “Kripke versus Kant”, *London Review of Books*, C. 2, S. 17 (1980).

¹⁶ Kripke, *age*, s. 36.

¹⁷ *Age*, s. 122.

argümanlar/örnekler ortaya koyar. Öyle ki ona göre a priori olduğu halde olumsal ve a posteriori olduğu halde zorunlu önermeler mümkündür.

Öte yandan adlandırma bağlamında, anlam ve gönderime ilişkin olarak “katı gösterici” (*rigid designator*) kavramını ortaya atması doğal türlerdeki metafiziksel zorunluluğu *mümkün dünyalar argümanı*yla temellendirme girişimidir.¹⁸

Kripke, anlamın gönderimi belirlediğini yadsımak yoluyla bizi ayıltmaya çalışır. Aksine, şeyleri bir özellikler listesinden yaratarak değil, onlarla yüzleşerek ve onları vaftiz ederek adlandırırız. Adlar, Russell'in dediğinin aksine, bu tür listelerin kısaltmaları değildir. Adlar betimlemeler için kısaltmalar değil, (Kripke'nin deyiimiyle) "katı göstericiler"dir. Yani, taşıyıcılarının bizim bu dünyada onları tanımlamak için kullandığımız özelliklere sahip olmadığı dünyalar da dahil olmak üzere, herhangi bir mümkün dünyada aynı şeyleri adlandırırız.¹⁹

Bu argümanlar eserde yeni tür bir özcülüğe, doğal tür özcülüğüne, yaygın adıyla bilimsel özcülüğe zemin hazırlar. Kripke'ye göre *doğal türlerin* zorunlu olarak sahip oldukları özsel özellikler vardır. Kimi özelliklere sahip olmak söz konusu doğal türe üye olmak için zorunludur.²⁰ Ancak bu zorunluluk yalnızca fiziksel değil, metafiziksel bir zorunluluktur. Bilimin yapacağı deneysel araştırma bize herhangi bir türün *gerçek doğasını* verebilecektir. Böyle bir araştırmanın sonucu doğruysa, *zorunlu* olarak doğrudur. O halde doğal türlerin a posteriori olarak kavranabilen ve bununla birlikte zorunluluk taşıyan bir doğaları vardır.²¹ Buna göre doğal türler fiziksel nesnelere “gerçek sınıfları”dır. Ancak çok sayıda tekili aynı doğal türün üyesi yapan şey aslında onların ortak yüzeysel yani makrofiziksel özellikleri değil, tüm üyelerin aynı maddesel temel yapıyı -buna mikro altyapı da diyebiliriz- paylaşmaları yoluyla doğal ve özsel şekilde birbirlerine bağlı olmalarıdır.

¹⁸ Kripke, *age*, s. 48.

¹⁹ Rorty, *age*.

²⁰ Kripke, *age*, s. 125.

²¹ Tunca Eşel, “Doğrudan Yönetim Kuramı”, *Felsefe Tartışmaları*, S. 6 (1989), s. 112.

Kripke'nin savları üç kategoride ele alınabilir: Metafizik, epistemolojik ve semantik-mantıksal savlar. *Metafiziksel* sav makrofiziksel, eş deyişle gözlemlenebilir tüm özelliklere türün mikrofiziksel alt yapısının neden olduğunu ve makrofiziksel özelliklerin mikrofiziksel yapının insan algısında yol açtığı etkiler olduğunu öne sürer. *Epistemolojik* sav, en azından kimi doğal türlerin mikro yapılarının çağdaş bilim adamlarınca bilindiği ve tüm doğal türlerin mikrofiziksel özellik ve yapılarının da gelecekteki bilimsel incelemeler yoluyla ilkece bilinebilir olduğudur. Bu bilimsel metafizik bilgi herhangi a priori bir yolla değil, empirik yolla, eş deyişle a posteriori elde edilir. Doğal türlerin makroskopik özellikleri ise gündelik ve pratik bilgiye aittirler, bilimsel değildirler. *Semantik* bakımdan Kripke'nin kilit kavramı “katı gösterici”dir. Bu kavram bir adın *mantıksal* olarak mümkün tüm dünyalarda aynı türe gönderimde bulunması anlamına gelir. Doğal türlerin gerek yaygın adları (Örneğin “Su”), gerekse bilimsel/betimsel adları (Örneğin “H₂O”) katı göstericidirler. Katı gösterici içeren özdeşlik önermeleri (Örneğin “Su=H₂O”) -söz konusu özdeşlik a posteriori bulunmuş olsa da- tüm *mümkün dünyalarda* metafizik bir zorunlulukla doğrudurlar. Oysa makrofiziksel özellikleri dile getiren örneğin “saydam sıvı” gibi betimsel doğal tür terimleri ne katı göstericidirler ne de doğrudan gönderimde bulunurlar. Çünkü türün “öz”üne değil, yalnızca ilineksel özelliklerine ilişkindirler.²²

Kripke bu öncüllere dayanarak iki önemli sonuca varmaktadır: İlk olarak; bir doğal türün yaygın adı özne ve bilimsel belirleyici adı yüklem alınarak oluşturulan bir önerme (Örneğin “Su H₂O'dur” önermesi) hem mantıksal hem de metafiziksel anlamda zorunlu a posteriori bir önermedir. Zorunluluğu doğal türün katı göstericisini kullanmasından, a posteriori oluşu ise yalnızca empirik araştırma yoluyla bilinmesinden gelir. İkinci önemli sonuç; türün yaygın adı ile yaygın betimlemesinden oluşan önermelerin (Örn. “Su bir saydam sıvıdır”) yalnızca olumsal a posteriori önermeler olmalarıdır. Çünkü empirik olarak doğru olmalarına karşın yüklemeleri olan terimler katı gösterici değildirler.²³

²² Robert Hanna, *Kant, Science, and Human Science*, New York: Oxford University Press, 2006, s. 155-157.

²³ *Age*, s. 158.

Kripke'nin vardığı bu sonuçlar hem Locke'un -ve onu izleyen deneyci geleneğin- öz anlayışından, hem de -daha önemli olmak üzere- Kant'ın hem klasik özcülüğü hem deneyciliği eleştirerek ortaya koyduğu doğa bilimi anlayışından uzaklaşıp klasik özcü metafizik anlayışa yaklaşıyor. Bilimsel özcülük özünde doğanın olduğu şekliyle deneyimlenebildiği kabulüne dayalı *bilimsel gerçekçiliğin* özcü türüdür. Kant felsefesinin klasik gerçekçiliğin eleştirisi bağlamında başta zaman ve mekanı a priori formlar şeklinde belirlemiş, transandental idealist bir felsefe olarak klasik özcülüğün karşısında yer aldığı düşünüldüğünde, onun eleştirilerinin bilimsel özcülük için de geçerli olduğu görülecektir.

Kripke'nin başlıca varsayımı mikrofiziksel yapı ve özelliklerin doğa bilimlerinin empirik araştırmaları yoluyla bilinebilir olduğudur. Bu varsayımda içerilen önemli nokta söz konusu mikro özelliklerin nesnelere zorunlu özünü oluşturduğu savıdır.²⁴ Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nin *Transendental Estetik* ve *Transandental Analitik* başlıklarını taşıyan ilk iki bölümünde yapmış olduğu ayrıntılı çözümler bize nesnenin, bilinebilecek tüm özellikleri ile, insan zihninin a priori form ve kategorileri çerçevesinde nasıl "kurulduğu" ve ona ilişkin bilgimizin neliği ile ilgili oldukça farklı bir bakış olanağı sağlıyor. Bu açıdan bakıldığında, bilimin empirik araştırmalarının -ne denli ilerleyecek olursa olsun- nesnelere ve doğal türlerin metafizik anlamda zorunlu özelliklerini keşfetmesi anlamlı ya da olanaklı değildir.

"Gerçek özler"i, eş deyişle türlerin doğal zorunluluklarını belirleme bağlamında Kripke'nin öne sürdüğü temel bir sav "Su H₂O'dur" türünden önermelerin zorunlu a posteriori önermeler olduklarıdır.²⁵ Bu tür önermelerin Kant'ın belirlediği kategorilerden hangisine girdiği bir tartışma konusu olmakla birlikte, a posteriori önermelere zorunluluk yükleyen bu görüşün dayanağı sağlam görünmemektedir. Çünkü ne -Kant'ın "Bütün analitik yargılar, kavramları deneysel olsa da, a priori yargılardır"²⁶ sözüyle belirttiği gibi- analitik bir önermenin empirik içerik taşıması onu a posteriori yapmakta, ne de sentetik a priori bir önermenin zorunluluğu metafizik bir zorunluluğu yansıtmaktadır. Söz konusu önermelerin zorunluluğu metafizik bir zorunluluktan değil, ya özne ile yüklem

²⁴ Kripke, *age*, s. 138.

²⁵ *Age*, s. 128.

²⁶ Immanuel Kant, *Prolegomena*, Çev. İoanna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2000, s. 15.

arasındaki anlamsal bağı bir “kavramsal içerme” olmasından, ya da doğadaki nedenselliğin a priori bir temele dayanmasındandır. “Su H₂O’dur” türünden önermelerin metafizik zorunlu oldukları savı öte yandan bizi Kant’ın doğa biliminin olanaklarını belirlerken açıkladığı antinomilere benzer bir sonuca da götürmektedir: Moleküler yapının makrofiziksel özellikleri zorunlu olarak belirlediği varsayıldığında belirleme burada bitmeyecek, ardından söz konusu moleküler yapının da bir alt düzey tarafından belirlendiği düşünülecektir. Bu ise geriye doğru bitimsiz bir süreçtir. O halde “Suyun H₂O oluşu zorunludur” önermesi bir sav olarak alındığında “Suyun H₂O oluşu zorunlu değildir” antitezi de aynı ölçüde savunulması olanaklı bir önerme olacaktır.²⁷

Kant’ın doğa biliminin neliği ve metafiziğin olanağı ile ilgili önemli sonuçları olan çözümlerinden bakıldığında Kripke’nin doğa bilimlerinden yola çıkarak kurmaya giriştiği a posteriori özcü öğretinin önemli sorunlar içerdiği görülmektedir. Kripke Kant felsefesinde sentetik a priori ya da sentetik a posteriori (bu konu tartışılacaktır) sayılabilecek, bununla birlikte empirik/fiziksel bir zorunluluk taşıyabilen modern doğal tür tanımlarına *metafizik bir zorunluluk* yüklemektedir. Bu yaklaşım Kant’ın doğa felsefesinin klasik özcülüğü geçersiz kılan ve aslında bilimsel özcülük için de aynı ölçüde geçerli olan ‘Kopernik Devrimi’ni görmezden gelmekte, bunun sonucu olarak da, modern bilimin örneklerini, modern mantığın teknik dilini, katı gösterici ve mümkün dünyalar semantiği gibi özgün kavram ve yöntemleri kullanmasına karşın, klasik özcülüğe benzer zayıflıkları taşıyan bir doğa metafiziğini savunmaktadır. Özcülük, Kant’ın *Saf Aklın Eleştirisi*’nin başından itibaren eleştirisini yöneltmiş olduğu klasik metafiziğin ‘özel’ bir niteliğidir. Söz konusu eleştirilerin önemli bir kısmına aynı ölçüde açık olması bilimsel özselciliği savunulması aynı ölçüde güç bir öğretiyi haline getirmektedir.

Transendental felsefenin belirlediği ve konuyla ilgili yukarıda kısaca değinilmiş olan temel savlar çalışma metninde söz konusu görüşün dayanaklarının sağlam olmadığını gösterecek şekilde ayrıntılı olarak ortaya konacak, böylelikle Kant’ın konuyla ilgili yaklaşımının güncelliğini koruduğu, gerek bizzat kendi argümanlarına, gerekse analitik felsefe geleneğinde Kant’ın çizgisinde gelişen görüşlere başvurularak

²⁷ Hanna, *age*, s. 160-181.

savunulacaktır. Kripke'nin transendental felsefenin güncelliğini yitirdiği yönündeki etkili görüşlerden birisi olan öğretisinin hangi noktalarda başarısız olduğu gösterilecektir.

Çalışmanın *birinci bölümünde* doğa metafiziğinde antik dönemden beri büyük bir ağırlığı bulunan klasik özcü doğa görüşünün düşünce tarihi içinde aldığı biçimler ve Yeni Çağdan günümüze bu görüşe özellikle deneyci düşünürlerce getirilen eleştiriler ortaya konacaktır. *İkinci bölümde* çağdaş özcü görüşün günümüzdeki en önemli savunucusu olan Saul Kripke'nin analitik felsefede yaygın ve Kantçı bir çizgide olan deneyci/betimselci görüşlere karşı ortaya koymuş olduğu bilimsel özcülüğün temel argümanları serimlenecek, Kripke'nin Kant'ın ve Kant'ın çizgisinde gelişen analitik geleneğin doğa felsefelerine hangi konularda, hangi gerekçe ve argümanlarla karşı çıktığı belirlenecektir. *Üçüncü bölümde* Kant'ın doğa biliminin yapısını, sınırlarını ve metafiziğin eleştirisini konu olan görüşleri/argümanları ortaya konacaktır. Sonuç bölümünde ise Kripke'nin temel savlarına kısmen deneyci/betimselci ancak temelde Kantçı bir bakışla yaklaşarak, her bir savın dayanaklarının neden sağlam olmadıkları - Kant'ın konuyla ilgili açıklamalarına dikkat çekilerek- çözümleneci ve eleştirel bir yöntemle gösterilecektir.

1. BÖLÜM: KRİPKE'DEN ÖNCE AD, GÖNDERİM VE DOĞAL TÜR TERİMLERİ

Doğal türlere ilişkin özcülük konusuna iki yönden yaklaşılabilir. Bunlardan ilki ad ve gerçeklik ilişkisi, eş deyişle anlam/gönderim kuramları, diğeri ise türsel sınıflandırmanın dayanaklarına ilişkin yaklaşımlardır. Kripke'nin özcülük düşüncesi doğrudan onun anlam/gönderim kuramıyla ilgilidir. Analitik felsefenin kendisinden önceki betimlemeci anlayışını yanlış bulan Kripke, önce özel adların, daha sonra ise tür adlarının betimlemelere indirgenemeyeceğini, bunların doğada bizzat var olan gerçekliklere doğrudan gönderimde bulduklarını savunur.

Kripke'nin doğal tür özcülüğüne öncelikle özel adlar üzerinden varmış olmasından dolayı, önce önceki süreçte bu konuda neler söylenmiş olduğuna ve ardından aynı düşünürler tarafından doğal türler hakkında neler söylenmiş olduğuna bakacağız. Ancak önceki düşünürlerde bu iki konu arasında Kripke'nin kurduğu türden bir ilişkiyi aramak zorunlu değildir.

1.1. Ad, Anlam ve Gönderim

1.1.1. Platon'da Adlar ve Anlam

Platon'un ad ve adlandırma konularını özellikle ele aldığı diyalog *Kratylos*'tur. Burada adların uzlaşımsal mı yoksa doğal mı oldukları tartışması açılır. Tartışma sırasında, bir adın nesnesine ne şekilde bağlı olduğu konuşulurken Platon/Sokrates bir sözcüğün ortaya çıkışını bir sanatçının işine benzetir.²⁸ Konuşmanın en iyi şekli adlandırdıkları şeylere benzeyen adları kullanmak iken, en kötüsü ise nesneye karşıt olan adları kullanmaktır.²⁹ Diyalogda *Hermogenes* tarafından ileri sürülen karşı görüşe göre ise adların kökeni alışkanlık ve uzlaşımardır.³⁰ Buna göre adlar nesnelere özünü ifade etmezler. Bu yüzden kişiler ya da toplumlar mevcut adlar yerine tamamen farklı ve ilgisiz

²⁸ Plato, *Cratylus*, *The Collected Dialogues of Plato*, Ed. Edith Hamilton, Huntington Cairn, Princeton: Princeton University Press, 1980, 430a–431c.

²⁹ *Age*, 432e–433e.

³⁰ *Age*, 384d-e.

olanları kullanabilirler. Diyalog'un üçüncü karakteri olan *Kratylos* ise adların kaynağının tanrısal olduğunu, bu yüzden de zorunlu olarak doğru olduklarını ileri sürer.³¹ Ancak Platon/Sokrates kimi adların nesnelere tam olarak uymadıklarından yola çıkarak bu görüşü reddeder ve dil üzerine tartışmanın nesnelere bizzat kendilerini incelemekten felsefi olarak daha düşük olduğunu söyleyerek bu incelemeden vazgeçer.

Belirgin bir genel ad – özel ad ayrımı yapmayan Platon'a göre adlar yalnızca gönderim yapan değil, aynı zamanda anlamı olan yapılardır. Diğer bir deyişle tüm adlar³² betimsel bir içeriğe sahiptirler. Platon adları etimolojik köklerine çözümler ve uygun adlar olup olmadıklarını bu çözümlemeyle varılan betimsel anlamlar ile ilgili görür. Örneğin Hector'un oğlu doğru olarak "Astynanax" olarak adlandırılmıştır, çünkü *astyanax* yönetici demektir ve Hector'un oğlu yönetici olacaktır. Buradan da Platon'a göre özel adlar dahil tüm adların örtük betimlemeler olduğu anlaşılıyor.³³ Bu yorum bazen adların bir anlamda cümle oldukları, bu yüzden de doğru ya da yanlış oldukları şeklinde savunulmuşsa da burada daha makul görünen yorum adların doğru ya da yanlış değil, uygun (*correct*) ya da uygun-olmayan olabilecekleri yorumudur. Doğruluk ve yanlışlık önerme şeklindeki cümlelerin bir niteliğidir. Oysa betimleme bir önerme olmak zorunda değildir.

O halde adlar doğru/uygun ya da yanlış/uygun olmayan betimsel öğelerdir. Adların bu niteliği onların şeyleri birbirinden özleri bakımından ayırmalarına, eş deyişle birbirinden farklı doğalara işaret edebilmelerine bağlıdır. Burada işaret etme anlamlı/betimsel bir işaret etmedir. Bu anlam/betim ise öze karşılık gelir. Örneğin "Astyanax" Platon'a göre Hector'un oğlu için doğru bir ad iken "Scamandrius" aynı ölçüde doğru bir ad değildir. Çünkü bu ikincisinin Hector'un oğluna ilişkin bir betimlemesi yoktur. Platon daha sonra bunu resim benzetmesiyle de pekiştirmeye çalışır. Hiçbir resim resmettiği şeyin tıpkısı değildir ve onu tam olarak yansıtamaz. Ancak onu yansıtabildiği ölçüde "doğru" bir resimdir. Aynı şekilde farklı adlar aynı şeye ilişkin farklı bilgileri taşıyabilirler. Ancak o şeyi o şey yapan özellikleri -eş deyişle özü-

³¹ Plato, *age*, 438c-e.

³² Yunancada "*onoma*" sözcüğü hem ad hem de sözcük anlamına gelmektedir.

³³ Gail Fine, "Plato On Naming", *The Philosophical Quarterly*, C. 27, S. 109 (1977), s. 293.

yansıttıkları ölçüde doğrudurlar.³⁴ Adların doğruluğunu oluşturan şey o halde onların betimsel yeterlilikleridir.

Öte yandan göndergesi olmayan adlar Platon'a göre anlamsız seslerdir. Örneğin "Merhaba Hermogenes, Smicrion'un oğlu" dediğimizde adı Hermogenes olan ve Smicrion'un oğlu olan birisi varsa bu söz doğru olur. Böyle bir kimse yoksa bir şey söylemiş olmayız.³⁵ Böylece Platon'a göre adların ya gönderimde buldukları ya da anlamsız oldukları, anlamlı/betimsel olmakla gönderimde bulunmanın Platon için aynı şey olduğu, betimleme yapmaksızın gönderimde bulunmanın mümkün olmadığı anlaşılıyor.

1.1.2. Aristoteles'te Anlam ve Gönderim

Aristoteles'in dil ve anlam ile ilgili görüşleri *Yorum Üzerine (De Interpretatione)* adlı eserinde yer alıyor. Bağlam Platon'un Kratylos'undaki bağlamdır. Kratylos'ta başlıca iki görüş tartışılmıştı: 1. Sözcükler/adlar uzlaşım sal işaretlerdir, anlamlar onlara insanlar tarafından verilir. 2. Sözcükler/adlar doğal (ya da benzer şekilde tanrısal) işaretlerdir. Uzlaşım sal görüş adların/sözcüklerin anlam kazanma ve anlam değiştirmelerini açıklamakta, doğalcı görüş ise doğruluk -ki bu evrensel anlamda bir doğruluk olmalıdır- için bir açıklama vermekte daha avantajlı görünüyor. Aristoteles ise Platon tarafından ikisi de sorunlu bulunan bu görüşlerdeki karşıtlığı gidermeye çalışıyor. Ona göre hem konuşulan sözcüklerle yazılan sözcükler arasındaki ilişki, hem de zihinsel durumlarla (anlamlarla) konuşulan sözcükler arasındaki ilişki uzlaşım saldır. Nitekim farklı diller aynı anlamsal içeriği farklı seslerle, ya da farklı anlamsal içeriği aynı seslerle karşılarlar. Oysa Aristoteles'e göre anlamsal içerik ile onun temsil ettiği nesne arasındaki ilişki doğaldır, tüm insanlar için aynıdır. Buradaki gönderim ise benzerlik (*resemblance*) ile sağlanır.³⁶

³⁴ Fine, *age*, s. 297.

³⁵ *Age*, s. 299.

³⁶ Deborah K. W. Modrak, *Aristotle's Theory of Language and Meaning*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 4.

Aristoteles'in ontolojisinde özneler birincil konumdadırlar ve gönderimi olan her terim dünyada bulunan bir özneye işaret (*denote*) eder. Terimin anlamı göndergesi tarafından belirlenir. Özneleri birincil sayan Aristoteles buna uygun olarak tüm terimlerin anlamlarını son noktada dildışı (*extralinguistic*) öznelerle olan ilişkisinde görür. Adsal ve gerçek tanım arasında yaptığı ayrımın önemi de özleri dile getiren gerçek tanımın başarılı gönderiminden kaynaklanır.³⁷ Aristoteles'in tanımla ilgili açıklamaları incelendiğinde onun nesnenin dolaysız (*unmediated*) bilgisini mümkün saydığı görülür. Ona göre insan zihninin dünya ile olan bağı gerçekliğin kategorilerini kavrayabilecek bir yapıdadır.

Dünyanın duyular ve düşünce üzerindeki etkisi bilginin ve dilin temellerini sağlayan kavramları üretir. Empirik yoldan üretilen kavramlar bilimin temeli olmakla kalmazlar, aynı zamanda içsel durumların (*internal states*) sözcüklerle simgelenen içeriğini, eş deyişle anlamları da oluştururlar. Bir dil edinildiğinde, bu içsel durumlarda oluşanlarla ve dolayısıyla var olan şeylerle eşbiçimli (*isomorphic*) bir sınıflandırma şeması edinilir. Bu nesnelere bir durağanlığı/sürekliliği olduğuna göre sözcüklerin anlamları da durağandır/sürekli ve böylece terimlerin göndermeleri ile anlamları birbirlerine bağlıdır. Bu şekilde insan varlığı bir dil sayesinde gerçek nesnelere gönderim yapabilir ve onları betimleyebilir.³⁸ Terimler o halde tanımlanabilir gerçek varlıklara gönderim yaparlar. Anlam, anlaşılabilir bir öz gerektirir ve nitekim Aristoteles'in ontolojisinde formlar bu özelliğe sahiptirler. Aristoteles'e göre formlar dünyadadırlar, fiziksel nesnelere ne ise o yaparlar ve insan zihni için erişilebilirlerdir. İnsanın formları kavrama yeteneği Aristotelesçi bilimin temeli olan özsel tanımların kaynağıdır.³⁹

1.1.3. Duns Scotus ve Doğrudan Gönderim Görüşü

Skolastiğin önemli bir Aristoteles yorumcusu olan Duns Scotus adların şeylere nasıl gönderimde (*signification*) bulunduğu konusunda iki karşıt görüşü tartışır. İki görüşte ortak olan, zihinden bağımsız olan nesnelere doğrudan kavranabildiği düşüncesidir. Ancak bu kavrayış dönemin yaygın terimiyle "düşünülür form" (*species intelligibilis*) olarak ifade edilen zihinsel temsiller sayesinde gerçekleşir. Düşünülür

³⁷ Modrak, *age*, s. 14.

³⁸ *Age*, s. 61.

³⁹ *Age*, s. 8.

formlar aklın soyutlamasıyla elde edilirler. Ancak bu formların gönderimde nasıl bir rol oynadıkları farklı iki görüşe yol açmıştır. İlk görüşe göre bir ad bir düşünülür forma birincil olarak gönderim yapar. Burada düşünülür form zihin-dışı varlığın temsilidir. İkinci görüşe göre ise bir ad birincil olarak zihin-dışı varlığa gönderim yapar. Bu ikinci görüşte neye gönderim yapıldığı, eş deyişle zihinden bağımsız varlığın ne anlama geldiği önem kazanır. Zihin-dışı dünyadaki bu varlık ya bizim onu anlamamızdan bağımsız olarak var olan bir tekildir, ya da bizim tarafımızdan bir öz ya da tümel bir kavram olarak anlaşılan bir şeydir. Bir ad ile gönderim yapılan bu ikinci anlamdaki varlıktır. O halde ikinci görüşe göre bir ad düşünülür forma ya da tekil bir varlığa değil, aklımızca anlaşılan bir şeye gönderim yapar. Bir ad bir düşünülür forma da gönderim yapabilir ancak bu, düşünülür form kendisinde bir şey olarak anlaşıldığında olabilir, kendisi yoluyla bir şeyin anlaşıldığı form sayıldığında değil.⁴⁰

Birincil olarak forma gönderim yapıldığını söyleyenler ruhun etkilenmeleri ile düşünülür formların aynı şey olduğunu, birincil olarak zihin-dışı varlığa gönderim yapıldığını söyleyenler ise düşünülür formun bir şeyi akılda temsil eden şey olduğunu, ancak temsil edilen şey olmadığını söylerler. Bu ikinci görüşe aklımızın temsil ettiği ve anladığı şey aklın ürettiği bir kavram olarak bulunduğu sürece nesnenin kendisidir. Zihin-dışı nesne kavramından yalnızca anlama modu bakımından ayrıldığı, fakat özünde bu ikisi özdeş olduğuna göre, bu görüşü savunanlar Aristoteles'in sözünü ettiği ruhsal etkilenmelerin var olan tekiler olarak değil, ama zihnin evrensel kavramları olarak kendinde şeyler olduklarını söylerler. Scotus'a göre bu iki görüşten ilki Aristoteles'in metinlerine daha uygun iken, ikinci görüşün ise argümanları daha sağlamdır.⁴¹

Konu özel adlara geldiğinde tekiler düşünülür form üretmediklerine göre burada ilk görüşün değil, ancak ikinci görüşün açıklayıcı olabileceğini görüyoruz. Çünkü bu görüşe göre tekiler -dolaylı da olsa- akılla anlaşılabilirler. Kurgusal varlıklara gönderim yapan adlar konusunda ise Scotus böyle kurgusal/hayali varlıkların formlarının akılda değil hayal gücünde oluştuğunu düşünür. Çünkü düşünülür formlar ancak aklın nesnelere

⁴⁰ Giorgio Pini, "Signification of Names in Duns Scotus and Some of His Contemporaries", *Vivarium*, C. 39, S. 1 (2001), s. 23.

⁴¹ *Age*, s. 24.

tarafından, eş deyişle maddi varlıkların özleri tarafından üretilirler. Oysa kurgusal varlıkların özleri yoktur.⁴²

Scotus bir diğer önemli eseri olan *Ordinatio*'da bir sözcüğün bir şeye mi yoksa bir kavrama mı gönderim yaptığı tartışmasını ele alır. Burada Scotus'un sözcüğü "iç sözcük" ve "dış sözcük" şeklinde ayırdığını görüyoruz. İç sözcük anlama gücünün bir eylemi iken dış sözcük ise seslendirilen sözcüktür. Burada dış sözcüğün iç sözcüğe mi yoksa dışarıdaki nesneye mi işaret ettiğini tartışırken bu ikisinin de aynı anda mümkün olduğunu birtakım benzetmelerle açıklamaya çalışır. Yazılı ya da sesli sözcük ile kavram aynı dışsal varlığın işaretleridir. Yazılı ya da sesli bir sözcük bir dışsal varlığın doğrudan bir işareti de olsa onun aynı zamanda zihindeki kavramın da işareti olması gerekir, çünkü bir şeye o şey anlaşılaksızın gönderimde bulunmak imkansızdır. Ancak Scotus'a göre gönderim böyle iki yönlü görünse de tam anlamıyla gönderim yine de varlığın kendisinedir. Diğer bir deyişle bir sözcük bir şeyin dolaylı değil, doğrudan bir işaretidir.⁴³ Şu haliyle Scotus'un -bir anlamda- doğrudan gönderim kuramının ilk savunucularından olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.4. John Locke ve Sözcük-İde İlişkisi

Locke'un dil konusundaki temel savı, sözcüklerin idelere işaret ettiği savıdır. Ona göre de yalnızca idelerimize doğrudan erişebiliriz. Sözcükleri kullanırken bu idelere gönderim yaparız. *İnsan Anlayışı Üzerine Bir Deneme*'sinde bu savını birçok kez tekrarlar:

Sözcükler birincil ve dolaysız gönderimlerinde onları kullanan kişinin zihnindeki idelere karşılık gelirler.⁴⁴

Sözcüklerin anlamları insanoğlunun oluşturduğu basit ve karmaşık idelerdir. Sözcükler içte bulunan kavramların işaretleridirler. Onları zihindeki ideleri dile getirmek ve aktarmak için kullanırız. Dilin amacı ve işlevi konuşmacının zihnindeki ideleri

⁴² Pini, *age*, s. 29.

⁴³ *Age*, s. 37.

⁴⁴ Locke, *age*, s. 364.

dinleyicinin zihnine taşımaktır. Sözcükler aynı zamanda genel ideleri taşımak için kullanılır. Genel terimler tekil varlıklardan oluşan çokluğu dile getirmeye yararlar.

Locke'un bu görüşü onun epistemolojisinin de bir anlamda doğal sonucudur. Çünkü ona göre zihnin ideler dışında ya da zihnin kendisi dışında birşeyle doğrudan bağ kurması mümkün değildir. Zihin şeyleri dolaysız şekilde değil, ancak o şeylerin ideleri yoluyla bilebilir. Locke dış dünyanın bilgisine sahip olduğumuzu reddetmez, ancak bu bilginin doğrudan bir bilgi olduğunu reddeder. Bu görüşün dil felsefesindeki doğal sonucu sözcüklerin doğrudan şeylere değil, idelere işaret ettiklerini öne sürmektir. Nitekim Locke bizim zihinsel bir dile sahip olduğumuzu ve bu dilin sözcüklerden değil idelerden oluştuğunu söyler. Ancak düşüncelerimiz görünmez ve gizli olduklarından onlara taşıyıcılık yapmaları için dile sahip olmamız bir zorunluluktur.⁴⁵

Locke'un doğrudan değil de dolaylı bir gönderim görüşünü benimsemiş olması onun temsilci algı kuramıyla da uyum içerisindedir. Buna göre şeyleri her ne kadar doğrudan algılamıyor da olsak, onları ideleri -eş deyişle onları temsil eden zihinsel içerikler- yoluyla algılamaktayız. İdeleri dile getirmek ya da aktarmak için kullandığımız sözcükler de dış dünyanın nesnelere -doğrudan olmasa da- gönderim yapmaktadırlar.

Sözcüklerimiz yalnızca idelerimizi gösteriyor olsa da, onlar bu ideler tarafından nesnelere göstermek için tasarlanırlar.⁴⁶

O halde bizler konuşurken ideler hakkında değil, ideler yoluyla nesnelere hakkında konuşmaktayızdır. Bu yüzden kimi yorumcular Locke'a göre idenin sözcüğün anlamı olduğunu söylemişlerdir. Nitekim onun "anlam" ile "ide" sözcüklerini bazen birbirleri yerine kullandığını görmekteyiz. Locke'un döneminde sözcüklerin öncelikle bizzat nesnelere mi yoksa ide ya da kavramlara mı gönderim yapmakta olduğuna ilişkin bir tartışmanın var olduğunu, Locke'un bu tartışmada ikinci görüşten yana olduğunu anlıyoruz.⁴⁷

⁴⁵ E. J. Ashworth, "Locke on Language", *Canadian Journal of Philosophy*, C. 14, S. 1 (1984), s. 48.

⁴⁶ Locke, *age*, s. 511.

⁴⁷ Ashworth, *age*, s. 63.

1.1.5. John Stuart Mill ve Doğrudan Gönderim Kuramı

Sözcüklerin yalnızca zihindeki idelere karşılık geldiği savına ilk belirgin itiraz Leibniz'den gelir. Leibniz'e göre sözcükler ideleri gösterdikleri gibi nesnelere de gösterirler. Diğer bir deyişle sözcükler yalnızca idelere ya da izlenimlere değil, bizzat nesnelere de karşılık gelirler. Leibniz'den sonra bu konuyu daha ayrıntılı şekilde işleyen isim ise John Stuart Mill'dir. Mill sözcüklerin şeylerin adları mı, yoksa şeylerin idelerinin adları mı olduğu sorusunu sorar. Ona göre ilki genel kullanım iken ikincisi metafizikçilerin bir icadıdır. “Güneş” sözcüğü bizzat Güneş'in adıdır, yoksa Güneş'in idesinin adı değildir. Deneyci geleneğin devamında yer alan Mill'in Locke'un benimsediği görüş için “*metafizikçilerin icadı*” dediğini görüyoruz.⁴⁸

Mill daha sonra adları genel adlar ve tekil adlar şeklinde ayırır. İlki sınırsız büyüklükteki nesne sınıfları için, ikincisi ise özel adlarda olduğu şekliyle yalnızca tek bir birey için kullanılır. Örneğin “insan” adı John, George, Mary gibi kişiler için herhangi bir sınır olmaksızın kullanılır. Çünkü insan sözcüğü belirli özellikleri ifade eder. Bu sözcüğü bir tekile yüklediğimizde onda tüm bu özelliklerin bulunduğunu söyleriz. Fakat örneğin John adı yalnızca tek bir kişiyi adlandırır.⁴⁹

Mill daha sonra anlam veren/içlemi olan (*connotative*) ve anlam vermeyen/içlemi olmayan (*non-connotative*) adlar ayrımını yapar. Ona göre bu ayrım dilin derin doğasıyla ilgilidir. Bu ayrımın daha iyi anlaşılması içinse yine Mill'in bir ayrımı olan işaret/kaplam (*denotation*) ve anlam/içlem (*connotation*) ayrımına bakmak gerekir. Örneğin “1600 yılındaki İngiltere kraliçesi” ifadesinin işaret ettiği şey I. Elizabeth iken, anlamı ise “krallığın yönetiminde mutlak güce sahip kişi” şeklindedir. Mill'e göre her adın anlamı yoktur. Mill'in anlamı-olmayan olarak belirlediği adlar özel adlardır (*proper names*). Mill'e göre özel adların tek işlevi bireyleri belirlemek, onlara işaret etmektir. Bir ad sözcüğünün bu işlev dışında anlamını ya da bireyin bu ada sahip olmasının gerekçesini sorgulamak yanlıştır.⁵⁰

⁴⁸ Mill, *A System of Logic*, s. 30.

⁴⁹ *Age*, s. 33.

⁵⁰ *Age*, s. 37.

“İnsan” gibi bir genel ad ise tüm insan varlıklarına işaret eder ve aynı zamanda anlam olarak insan varlığının özelliklerini ifade eder. Mill bu anlamlı adların yine de işaret ettikleri şeylerin adları olduklarını vurgular. Buradaki “anlam” söz konusu adın neden bir ad işlevi gördüğünü açıklar. Örneğin Sophroniscus özel adı ile aynı kişiye işaret eden “Sokrates’in babası” ifadesi aynı kişinin adlarıdır. Oysa anlamları tamamen farklıdır. Bu iki ad farklı işlevleri üstlenirler. İlki yalnızca bir insanı diğerlerinden ayırır. İkincisi ise söz konusu insanla ilgili bir olgudan söz eder. O halde Mill’e göre özel ad bireye yalnızca işaret ederken olgusal ifadeler bireye ilişkin bir tanım verirler. “Sokrates’in babası” adının gerekçesi olgunun kendisidir. Oysa “Sophroniscus” için söylenebilecek tek şey kişinin adının o olduğudur.⁵¹

Millcilik semantik açıdan bakıldığında özel adların yalnızca gönderim yaptığını, bunun dışında semantik herhangi bir işlevlerinin olmadığını söyler. Kripke Mill’in özel adlarla ilgili görüşünü şu şekilde özetliyor:

“Mill’e göre bir özel ad yalnızca bir addır. Bir belirli betimlemeden farklı olarak bir ad taşıyıcısını tanımlayıcı özelliklerin sahibi olarak betimlemez.”⁵²

Mill’in özel adlara vermiş olduğu bu anlamsızlık ve “doğrudan gönderim” özelliği kendisinden sonra Frege ve Russell tarafından reddedildiği halde Kripke tarafından tekrar gündeme getirilmesi ve farklı bir biçimde de olsa savunulması bakımından özellikle önem taşıyor.

1.1.6. Gottlob Frege ve Anlam-Gönderim Ayrımı

Mill’in özel adlarla ilgili doğrudan gönderim kuramına yönelik ilk önemli karşı duruş Frege’den gelir. Frege *özdeşlik ilişkisinin* nesnelere arasında mı, yoksa nesnelere adları arasında mı kurulduğu şeklindeki sorgulamasında, özel adların doğrudan/anlamsız

⁵¹ Mill, *age*, s. 42.

⁵² Saul Kripke, “A Puzzle about Belief“, *Meaning and Use*, Ed. A. Margalit, Dordrecht: Reidel, 1979, s. 239.

gönderim yapmaları kabul edildiğinde her iki durumun da sorunlu olduğunu göstermiştir. Ortaya çıkan bu sorun önce Frege, ardından Russell tarafından savunulan betimleme kuramı ile aşılma istenir. Buna göre özel adlar Mill'in öne sürdüğü gibi anlamsız değillerdir. Genel adlar gibi özel adlar da birtakım betimlemeleri içerirler. Böylece adların gönderim yapabilmesi ancak içerdikleri betimlemeler, eş deyişle anlamları sayesinde dolaylı olarak olanaklıdır.

Frege'nin dil felsefesinin temel savları *Anlam ve Gönderim* başlıklı yazısında yer alıyor. Başlığı Frege'nin dil felsefesinin iki temel kavramından meydana gelen bu yazı özdeşlik ilişkisinin ne türden bir ilişki olduğunu sorgulayarak başlar.⁵³ Bu ilişki nesnelere işaretleri ya da adları arasında mıdır, yoksa nesnelere kendileri arasında mıdır? Frege önce bu ilişkinin adlar arasında olması gerektiğini söyler. Yani farklı adların özdeş olduğunu ifade etmek, onların aslında aynı nesnenin adları olduğunu söylemek demektir. Frege'ye göre bu böyle olmalıydı, çünkü özdeşliğin nesnelere arasında olduğunu söylediğimizde bir özdeşlik yargısının bize yeni bir şey öğretiyor olmasını açıklayamazdık.⁵⁴ Örneğin "Akşam Yıldızı Sabah Yıldızı'dır" dediğimizde bu iki adın aynı nesneye ait adlar olduğunu söylemiş oluruz. Böyle değil de aynı nesnenin kendisi ile özdeş olduğunu söylüyoruz desek, bu önermenin "Sabah Yıldızı Sabah Yıldızı'dır" önermesinden farkını açıklayamayız. Oysa bu ikinci önerme bize herhangi bir bilgi vermediği halde ilk önerme yeni bir bilgi vermektedir. O halde özdeşlik nesneye değil, adlara ilişkin olmalıdır.

Ancak Frege daha sonra bu açıklamayı yetersiz bulur. Özdeşlik ilişkisini adlara vermek bize en fazla adların birbiriyle özdeş olduğunu söyleyecektir. Oysa örneğin yukarıdaki örnekte Akşam Yıldızı'nın Sabah Yıldızı olduğunu söylediğimizde gökyüzündeki bir nesneye ilişkin bir şey söylemiş oluruz. Böylece önceki soruya tekrar dönülür: Özdeşlik önermeleri nasıl öğretici olabilmektedir? Frege bu kez soruyu felsefe tarihine yaptığı çok önemli bir katkı olan açıklaması ile yanıtlar.⁵⁵

⁵³ Frege, "Sense and Reference", s. 209.

⁵⁴ İlhan İnan, *Dil Felsefesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 40.

⁵⁵ Anthony Kenny, *Frege: An Introduction to the Founder of Modern Analytic Philosophy*, Oxford: Blackwell Publishing, 2000, s. 127.

Frege bu bağlamda Kant etkisinin açık olduğu bir kavramı kullanır: “Sunum modu” (*mode of presentation*). Frege’ye göre bir özdeşlik önermesinin bilgi verici olması adlardaki farklılığın, ilgili nesnenin “sunum modları”ndaki -ki buna nesnenin bize sunulmuş biçimi diyebiliriz- farklılığa karşılık gelmesiyle gerçekleşir. Örneğin bir üçgenin üç kenarından çizilen üç yükseklik ortada kesişirler. Bu kesişim noktasına “a b kesişim noktası” dediğimiz gibi “b c kesişim noktası” da deriz. Bu iki ad söz konusu noktanın sunum modlarıdır ve bu iki noktanın özdeş olduğunu söyleyen ifade bize aynı zamanda yeni bir bilgi de vermiş olur. Frege’ye göre “sunum modu” dediğimiz şey “anlam”ı, sunulan nesne ise gönderimi/göndergeyi⁵⁶ oluşturur. Böylece klasik ad ve anlam ilişkisi tartışmasında Frege anlam ile göndergeyi birbirinden ayırmak yoluyla sorunu önemli ölçüde çözmüş görünür. İki farklı ad aynı nesneye farklı anlamlar ile gönderim yapabilmektedir. Frege’nin anlam kuramı böylece ad, anlam ve gönderim terimleri ile şekillenir. Adlar anlamları ifade ederler (*express*) ve göndergeye ise işaret ederler (*denote*).⁵⁷

Frege’nin anlam kuramı Mill’in özel adların herhangi bir anlamlarının olmadığı (non-connotative oldukları) yönündeki görüşünden tümüyle farklıdır. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi “Akşam Yıldızı” bir özel addır ve göndergesine ilişkin bir “sunum modunu” ifade eder. Böylece bu özel ad anlamsız olup bir nesneye yalnızca işaret eden bir sözcük değildir. Aksine özel adlar da tüm diğer adlar gibi betimsel bir içerik taşırlar. Bu o adın işaret ettiği nesnenin eş deyişle göndergenin sunum moduyla ve dolayısıyla sahip olduğu betimsel özelliklerle ilgilidir. Frege’nin görüşleri böylece Mill’den farklı olarak doğrudan değil dolaylı bir gönderim kuramını öngörmektedir.

1.1.7. Bertrand Russell ve Belirli Betimlemeler Kuramı

Frege’den sonra ad ve gönderim konusunun en önemli durağı Bertrand Russell’dır. Frege’de adların “sunum modları” yoluyla ifade ettiği anlamlar Russell’da

⁵⁶ Frege’nin kullandığı *bedeutung* terimi, kast edilen işlev olduğunda reference/gönderim, kast edilen gönderim yapılan şey olduğunda ise referent/gönderge olarak çevrilebilmektedir.

⁵⁷ Frege, *age*, s. 210.

“belirli betimlemeler” şeklini alır. Nitekim daha sonra Kripke *belirli betimlemeler kuramını* bu iki isme atfen “Frege-Russell Görüşü” şeklinde adlandıracaktır.

Boş adlar söz konusu olduğunda Frege’nin anlam ve gönderim kuramına göre bunların bir gönderimi olmasa dahi anlamları vardır. Dolayısıyla Mill’in dediği gibi yalnızca işaret eden anlamsız sesler değillerdir. Russell Frege gibi ayrı bir anlam alanı varsaymak yerine nesnelere ilişkin belirli betimlemeleri adların anlamları olarak kabul eder. “*Tanıma Bilgisi ve Betimleme Bilgisi*” başlıklı makalesinde şöyle demektedir:

Ortak adlar, hatta özel adlar bile genellikle betimlemelerdir. Bu şu demek:
Özel ad kullanan birinin zihnindeki düşünce genellikle özel ad yerine bir betimleme konulduğunda açıkça ifade edilebilir.⁵⁸

“*Gösterim Üzerine*”de (*On Denoting*) ise adların betimleme olduklarını henüz doğrudan söylememiş, ancak “Apollo” ve “Hamlet” özel adlarından söz ederken, bunların yerine betimlemeleri yazdığımızda sorunun çözüleceğini belirtmiştir.⁵⁹

Russell kuramına temel olmak üzere öncelikle özel adları gerçek/mantıksal özel adlar ile sıradan özel adlar şeklinde ayırır. Ona göre mantıksal özel adlar yalnızca bu, şu, o gibi nesnelere doğrudan ve dolaysız şekilde gösteren sözcüklerdir (*indexicals*). Mantıksal özel adların herhangi bir anlamları yoktur ve nesnelere Millci anlamda doğrudan gönderim yaparlar. Sıradan özel adlar ise Russell’a göre kısaltılmış belirli betimlemelerdir. Örneğin Aristoteles adı “Antik Yunan’ın son büyük filozofu” ya da “Büyük İskender’in hocası” gibi belirli betimlemelerin bir tür kısaltmasıdır. Sıradan özel adlar gerçek anlamda adlar değil de betimlemeler olduklarından herhangi bir nesneye ya da varlığa gönderim yapmazlar. Eş deyişle adların göndergesi yoktur. Anlamları ise -ki burada anlam Fregeci anlamdadır- mantıksal bir yapının doğruluk koşulu olmalarıdır. Russell bunu boş adlar konusunu ele aldığı *Gösterim Üzerine* başlıklı yazısında örneklerle göstermeye çalışır.

⁵⁸ Russell, “Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description”, s. 114.

⁵⁹ Bertrand Russell, “On Denoting”, *Mind*, C. 14, S. 4 (1905), s. 491.

Russell, “şu anki Fransa kralı”, “en büyük tek sayı” gibi, boş adlar dediğimiz, göndergesi olmayan sözcük ya da sözcük öbeklerinin aslında ne anlattığını, onlardan aslında ne anlamamız gerektiğini, ya da onların biçimsel mantık diline nasıl çevrilmesi gerektiğini gösterir. Bu ve benzer sorunlar ona göre gönderimde bulunan ifadeleri, gerçekte varlıksal ve genel oldukları, niceleyici ve karmaşık mantıksal bir form içerdikleri halde, tekil ifadeler sanmamızdan kaynaklanır. Örneğin “Fransa kralı keldir” önermesinin mantıksal formu Russell’a göre şöyledir:⁶⁰

$$\exists x [Fx \wedge \forall y (Fy \rightarrow y = x) \wedge Kx]$$

Bu önerme bize aslında Fransa'nın kralı olan ve kel olan bir x'in var olduğunu söyler. Bu önerme tümüyle genel bir önermedir ve söz konusu betimlemeye uygun bir x'in var olduğunu öne sürer. Burada belirli/özel bir x olup da ona gönderim yapılıyor değildir. Böylece boş ad taşıdığı için doğruluk değerini belirlemede sorun yaşanan bu önermenin aslında bir varlık savı taşıdığı ve böylece doğru ya da yanlış değeri alabildiği görülür.

Frege'ye göre bir adın anlamlı olması için bir gönderiminin olması zorunlu değilken Russell bir adım daha ileri gitmekte ve adların zaten gönderimlerinin olmadığını öne sürmektedir. Tüm -sıradan- özel adlar böylece x gibi genel bir değişkene yüklenen belirli betimlemelerin kısaltmalarından ibarettirler.

Frege ve Russell tarafından ortaya konmuş olan dolaylı gönderim kuramı Kripke'nin *Adlandırma ve Zorunluluk*'taki başlıca hedefi olacak ve Kripke adların belirli özelliklere uyan herhangi bir şeye değil, özelliklerinden bağımsız olarak bizzat o şeye gönderim yaptığını savunacaktır.

⁶⁰ Russell, *age*, s. 490.

1.2. Özcülük ve Doğal Tür Kavramı

Gönderim kuramı ile özcülük arasında kurulmuş olan ilişkiyi Kripke'ye borçluyuz. Kripke ilk önce özel adların gönderimlerinin betimlemeler yoluyla değil doğrudan olduğunu öne sürdükten sonra bu görüşünün doğal tür adları/terimleri için de geçerli olduğunu belirtmiş ve buradan doğal tür özcülüğü adı verilen, ulaşılma yolu bakımından olmasa da, sonuçları bakımından klasik özcülüğe benzerlik taşıyan bir görüşü savunmuştur. Bu da bizim için özcülüğün tarihine göz atmamızı gerekli kılıyor.

Gündelik bir gözlemlerde algı dünyası benzerliklerle ve bu benzerliklere dayanan nesne öbekleriyle doludur. Bu benzerlikleri belli kümeler/sınıflar içinde ele alır ve bu sınıflar için genel kavramları kullanırız. Bu sınıflarda yer alan nesnelere belli genel kavramlar altında adlandırıyor olmamız onların bu ortak özellikleri sayesinde. Ancak söz konusu özelliklerin bu nesnede ne şekilde var olduğu felsefi olarak bir tartışma konusudur. Bir nesneyi belli bir türe üye yapan özellik kümeleri doğanın kendisinde bizzat var olan kümeler midir, yoksa yalnızca insanoğlu tarafından yapılan sınıflamalar mıdır? İlki felsefe tarihinde özcülük olarak anılan yaklaşımı, ikincisi ise özcülük karşıtı yaklaşımı anlatır.⁶¹ Özcüler nesnelere kimi "özellik"lerinin o nesnelere özsel olduğunu, kimilerinin ise böyle olmadığını savunurlar. Bu görüşe göre nesne var oldukça değişmeyen ve nesneyi o nesne yapan "içsel" yapılar söz konusudur. Nesne pek çok özelliği bakımından değişebilir ancak özü bakımından değişmez.⁶² Modern dönemde özcülük tartışmaları klasik metafizik düzlemden bir anlamda empirik düzleme aktarılmış ve tartışmalar bu kez doğal türlerin ontolojik statüsü üzerine yoğunlaşmıştır. Klasik özcülük tartışmalarının bir devamı niteliğinde de olsa bu tartışmalarda tözsellik yerine özdeşlik, süreklilik ve zorunluluk gibi kavramlar öne çıkacak, doğal türlerin bu kavramlar çerçevesinde nasıl bir statüde yer aldığı tartışılacaktır.

⁶¹ Arda Denk, *Nesne ve Doğası*, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2003, s. 98.

⁶² Charlotte Witt, *Substance and Essence in Aristotle*, New York: Cornell University Press, 1989, s. 1.

1.2.1. Aristoteles ve Form Özcülüğü

Özcü yaklaşımın felsefe tarihindeki ilk belirgin ve ayrıntılı savunusunu Aristoteles'in varlık felsefesinde görmekteyiz. *Kategoriler*'de ve özellikle de *Metafizik*'te ortaya koyduğu varlık tasarımı Aristoteles Platon'un ideler kuramını ciddi ölçüde eleştirmekle birlikte ondan izler de taşıyan bir varlık görüşü oluşturur. Onun özcülüğüne göre nesnenin kimi özellikleri nesnenin onlarsız o nesne olamayacağı özellikleridir. Bunlar özsel özelliklerdir ve bu özelliklerin toplamı nesnenin özü denilen temel doğasını oluşturur. Burada öz Aristoteles'in "değişik formlarda ortak olan" şeklinde tanımladığı öz kavramıdır. Standart Aristoteles yorumuna göre tekil varlıklar doğal türlerin üyeleridirler. Örneğin "Sokrates nedir?" diye sorduğumuzda verilen "bir insan" yanıtı bizi doğrudan Aristoteles'in öz görüşüne götürür. Çünkü Aristoteles'e göre öz söz konusu varlığın tanımının dilsel olmayan karşılığıdır. Bir insanın ne olduğu Sokrates'in özünde örneklenir. Sokrates ve Platon aynı türün üyeleri olduğuna göre tüm diğer insanlarca da paylaşılan bir özü paylaşırlar.

Bu anlamıyla öz bir nesnenin temel doğası olmak yanında onun türüdür de. Ancak özün kendi başına bir varlığından söz edilemez. Öz bir nesnenin ikincil tözüdür ve tümel ilkeler olarak belirli bir tür altında toplanan somut tekillerde, eş deyişle birincil tözlerde örneklenir. Bu anlamda tür ile öz aynı şeydir. Buna göre türsel öz nesne için onsuza olunamaz bir şeydir. Çünkü bu öğretiye göre özsel özelliklerin toplamı türün özellikleridir. Bu yüzden bu görüşe türsel özcülük ya da tür özcülüğü denilmesi uygundur.⁶³

Aristoteles'in özcülüğünü anlamak için onun varlık felsefesine daha yakından bakmamız gerekir. Bu varlık felsefesi varlığı hem durağanlığı hem değişkenliği açısından ele alır. İlkinde varlığın madde-form yapısının, ikincisinde ise varlığın potansiyalite-aktüalite durumunun incelenmesi hedeflenir. Varlığa bu iki bakış kuşkusuz birbiriyle doğrudan ilgili olsa da özcülük konusunu ele alan bu çalışma varlığın durağan haliyle yorumlanmasına odaklı olduğundan Aristoteles'in özellikle bununla ilgili olan açıklamalarına bakılacaktır.

⁶³ Denkel, *age*, s. 103.

Aristoteles'in varlıkla ilgili ilk görüşlerini aslında bir mantık eseri olan *Kategoriler*'de buluruz. Varlığın detaylı bir incelemesi ise *Metafizik* adlı eserinde yer alır. Kategoriler'in ilk sayfalarında "var olanlar"ın tüketici bir listesi verilir. Buna göre varlıklar on kategoriye ayrılırlar. Bunların başında töz, nitelik, nicelik ve ilişki kategorileri gelir.⁶⁴ Töz kategorisinin Aristoteles felsefesinde temel ve belirleyici bir yeri vardır. Töz tamamen bağımsız ve asıl varlık iken diğer kategorilerin tümü bir şekilde tözlere bağlıdır: Nitelikler tözlerin nitelikleridir, nicelikler tözlerin sayısı ya da boyutlarıdır, ilişkiler tözlerin birbirleriyle olan ilişkileridir vb. Töz dışındaki kategoriler her zaman bir tözde bulunurlar. Örneğin renk her zaman bir nesnenin rengidir. Bunların kendi başlarına bir varlıklarından söz edilemez. Kategorilerde töze verilen öncelik ve ayrıcalık varlığın incelenmesinin aslında tözün incelenmesi olduğunu gösterir. Nitekim *Metafizik*'te esasen tam da bu yapılıdır.

Varlık birçok şekilde ifade edilir ve "varlık"ın asıl anlamı tözlerin var oldukları söylenirkenki anlamdır.⁶⁵

Aristoteles burada "varlık"ın ikincil anlamını töz dışındaki kategorilere verir. Böylece ona göre birincil anlamıyla varlığın ne olduğu sorusu Aristoteles'e göre aslında tözün ne olduğu sorusudur. Töz bir öznedeyken olmayan ya da bir özneye ilişkin olmayandır. Aristoteles tözün ne olduğu sorusundan sonra neyin töz olduğu sorusuyla devam eder. Ona göre dört töz adayından söz etmek mümkündür⁶⁶:

1. Duyusal ve bileşik varlık, yani taşıyıcı özne (*hypokeimenon*)
2. Öznenin içkin kurucu nedeni olan form (*eidos*)
3. Öznenin maddeyle birlikte dile getirilen formu (*morphe*)
4. Öznenin özü ya da neliği (*to ti en einai = essentia*)

⁶⁴ Aristotle, *Categories and De Interpretatione*, Çev. J. L. Ackrill, Oxford: Clarendon Press, 2002, 1b25-2a4.

⁶⁵ Aristotle, *Metaphysics Books Z and H*, 1028a9-1028a31.

⁶⁶ *Age*, 1028b33-1029a6.

Aristoteles daha sonra bu dört tözün son üçünü genel olarak form adı altında değerlendirir. Böylece ilki taşıyıcı özne, ikincisi form olmak üzere iki töz ortaya konmuş olur. Buna göre form hem kurucu öge, hem biçim, hem de öz/nelik anlamını vermiş olur. Bu Aristoteles'in *hilomorfizim* öğretisidir. Bileşik varlık olan taşıyıcı özne form ve maddeden meydana gelir. Burada her ne kadar iki tözden söz ediyorsak da (özne ve form), ikincisi ilkinin formudur ve epistemik özellikte olup tözün özüdür. Söz konusu öznenin gerçek anlamıyla neliği/özü ise onun tanımına konu olan, onu başka şeylerden ayıran üçüncü anlamdaki formdur. Diğer bir deyişle bir şeyi başka şeylerden ayıran şey kurucu öge ya da biçim değil, özsel formdur.

Aristoteles'in *Kategoriler*'deki birincil töz ikincil töz ayrımı ile *Metafizik*'teki özsel form anlayışı birlikte değerlendirildiğinde özsel formun tümellere ve türlere karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Buna göre türsel form bir türün özsel ayrımını ortaya koyar ve tanımla ifade edilir. Birincil tözler dışında yalnızca tür ve cinse ikincil töz denir. Çünkü birincil tözün özünü/neliğini ortaya koyan tür ve cinstir.⁶⁷ *Metafizik*'teki şu ifade de bunu destekler görünmektedir:

Töz çok sayıda olmasa da hiç olmazsa dört anlamda kullanılır. Çünkü hem öz, hem tümel, hem cins ve nihayet dördüncü olarak da taşıyıcının her varlığın tözü olduğu düşünülür.⁶⁸

Burada dördüncü olarak sayılan taşıyıcı özneyi bir tarafa bıraktığımızda öz, tümel ve cins düşünsel töz olarak aynı anlamın içinde görülebilirler. Bir şeyin tanımını vermek onun cinsini belirtmek, onu bir tümel altına koymak ve böylece özünü söylemektir. Bu üç kavramın birebir aynı ve özdeş olduklarını söylemesek de gönderimlerinin aynı olduğunu söyleyebiliriz. O halde Aristoteles'in özsel töz dediği cins, hayvan ve canlı gibi ikincil töz olarak adlandırılan şeylere, yani tür ve üst-tür adlarına karşılık gelir. Bunların her biri de tùmeldir.⁶⁹ Özün tümel olduğuna tanımla ilgili açıklamalardan da varılabilir. Aristoteles'e göre tekilerin tanımı yapılamaz.⁷⁰ Özün tanımla olan bağıntı

⁶⁷ Aristotle, *Categories and De Interpretatione*, 2b29-3a7.

⁶⁸ Aristotle, *Metaphysics Books Z and H*, 1028b33-1029a6.

⁶⁹ Muttalip Özcan, *Aristoteles*, Ankara: Bilgesu Yayınları, 2016, s. 83.

⁷⁰ Aristotle, *age*, 1035b32-1036a13.

düşündüğümüzde onun da tümel olduğunu görebiliriz. Ancak her tanım değil, türün cinsini ve ayırımını ortaya koyan tanım özsel tanım olacaktır. Diğer bir deyişle öz, cins ve ayırım ile yapılan tanımda ortaya konandır.

Öz (*essentia*) kavramı Aristoteles'in *ti esti* (ne ise o) ve *to ti en einai* (onu o yapan) ifadelerine karşılık olarak kullanılmıştır. Bu "bir şeyi ne ise o yapan" şeklinde anlaşılabilir. Öz o halde bir şeyin neliği ya da doğasıdır. Aristoteles özü diğer taraftan doğrudan tanım ile ilişkilendirir:

Yalnızca ifadeleri bir tanım olan şeylerin özü vardır.⁷¹

Burada öz ile o şey arasındaki ilişki o şeyin "kendisi olması bakımından" bir ilişkidir. Diğer bir deyişle bir şeye kendisi olması bakımından ait olan ona özünde aittir. Buna daha sonra Latince *per se*, yani kendinde aidiyet/yüklenme denilecektir. Yine aynı yerde geçen bir cümleye göre "bir şeyin özü onun kendisi olmak bakımından ne olduğudur". Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta; Aristoteles için tanımın kavramların değil, şeylerin tanımı olduğudur. Buna göre örneğin kaplanın tanımı bize "kaplan" kavramının anlamını değil, kaplanın "kendisi olmak bakımından" ne olduğunu söyler. Böylece kaplanın tanımı kaplanın özünü (*per se* yüklemine) ifade eder.

Aristoteles'e göre yalnızca tözün kendi başına varlığı olduğunu, diğer kategorilerin varlıklarını töze borçlu olduklarını belirtmiştik. Ancak tözün kendisi de her zaman nitelik ve nicelikler yoluyla belirli bir şey olduğuna göre onu da kategorileri olmaksızın düşünemeyiz. Yine de varlığın asıl anlamda yüklenebileceği tek kategori tözdür. Bu yüzden asıl var olan odur. Diğerlerinin varlığı ondan dolaydır. Buna göre *ontolojik* olarak bakıldığında asıl anlamda var olan yalnızca birincil tözlerdir. Bunlar tekil olarak vardılar, başka bir şeyin yüklemi olmazlar ve var olmak için başka bir şeye gereksinim duymazlar. *Epistemolojik* açıdan bakıldığında ise bu kez asıl var olanlar tekillikler değil, Aristoteles'in ikincil töz dediği tümellerdir.⁷²

⁷¹ Aristotle, *age*, 1029b23-1030a17.

⁷² Muttalip Özcan, "Aristoteles'in Varlık Görüşü", *Kaygı*, S. 13 (2009), s. 124.

Buraya kadar söylenenlerden çalışmanın konusu açısından önemli bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bir yandan tekil tözün madde ve formdan oluştuğu, ancak öte yandan diğer kategorilerin de formel özellikler olduğu düşünüldüğünde buradaki iki formun birbirinden ayrı oldukları anlaşılır. Nitekim Aristoteles'e göre kimi özellikler nesneye özsel iken diğerleri ilinekseldir. Böylece Aristoteles'in özcülüğünün onun hilomorfizm öğretisinden, eş deyişle kimi formları özsel saymasından kaynaklandığını görmüş oluruz.

Hilomorfizm öğretilerine göre özsel formun tekil mi yoksa tümel mi olduğu Aristoteles yorumcuları arasında tartışmalı bir konudur. Kimi yorumculara göre Aristoteles'in bu konudaki açıklamaları birbiriyle çelişiktir.⁷³ Ancak bu çalışmada bu tartışmaya girmeyecek ve konumuz açısından makul görünen yorumla, Aristoteles'in özcülüğünün türsel ve tümelere dayalı olduğunu kabul eden standart yorumla devam edeceğiz. Aristoteles'te böylece formun bir nesneyi o nesne yapan doğası olması aynı zamanda onu belli bir türe dahil eden ayrımı olduğu anlamına gelmektedir.

Doğal tür kavramı çok daha sonra kullanılmaya başlanmışsa da Aristoteles'in doğa felsefesini açıklarken bu kavrama da başvurmak gerekli görünüyor. Buna göre Aristoteles'in felsefesinde doğa biliminin asıl hedefinin doğal türlerin onların özlerini açıklayan tanımlarına ulaşmak olduğunu söyleyebiliriz. Böylece Aristoteles formların doğal varlıkların özleri olduğunu, özlerin tanım nesnelere olduğunu ve tanımın bilimsel bilginin ya da bilimsel anlamının (*episteme*) asıl hedefi olduğunu söylemiş oluyor. Buna göre özellikle biyolojik türler olmak üzere doğal türler Aristotelesin form/öz anlayışında belirleyici bir yere sahiptirler. Formlar doğayı ve doğal türleri anlaşılır kılan şeylerdir. Doğal türlerin nasıl anlaşılır hale geldiğini anlamak o halde formların doğasını da anlamak demektir.⁷⁴ Bilimsel araştırma doğadaki gözlenebilir bireylerin algılanmasıyla başlar. Bu bireyler hilomorfik bileşiklerdir. Her ne kadar madde olmaksızın hiçbir form oluşamaz ise de madde ve form ayrı şeylerdir. Aristoteles'e göre formun madde ve madde-form bileşiği üzerine hem ontoloji hem de açıklayıcılık bakımından önceliği vardır. Form özdür ve formu aramak maddeyi bir şey yapan nedeni aramaktır.

⁷³ R. D. Sykes, "Form in Aristotle: Universal or Particular?", *Philosophy*, C. 50, S. 193 (1975), s. 311-331.

⁷⁴ Nathanael Stein, "Definition and the Epistemology of Natural Kinds in Aristotle", *Metaphysics*, C. 1, S. 1 (2018), s. 33-51.

Form ve maddenin ayrılığı ontolojik düzlemde değil ancak zihinsel düzlemde kavranabilir. Hilomorfik bileşik gözlenebilir ontolojik bir varlık iken ayrı olarak form ve madde kuramsal/zihinsel varlıklardır. Buna göre bir form anlaşılır bir özdür, kendi başına gözlenemeyen kuramsal bir varlıktır. Ancak bundan formun/özün insan zihninde sonradan oluşan bir soyutlama olduğu da anlaşılmalıdır. Aristoteles'in varlık görüşünde öz var olan her şeyi o şey yapan belirleyici neden olarak bilime, eş deyişle tanıma konu olan asıl gerçekliktir.

Aristoteles'in özcülüğü bir şeye biçimini ve işlevini sağlayan nedensel formları değişmezlik özellikleri ile kabul eden ve önemli ölçüde Platon'un formlar kuramı etkisinde bir özcülüktür. Kripke'nin 20. yüzyılda ortaya koyduğu özcü görüşler Aristoteles'in görüşlerine kullanılan yöntem bakımından değil fakat doğanın metafizik anlamda zorunlu özellikleri içerdiği söylemi bakımından benzerlik göstermektedir.

1.2.2. Skolastik Felsefe ve Klasik Özcülük

Aristoteles'ten gelip Aquinas ile devam eden dönemin standart anlayışında tüm bireyler (tekil varlıklar) doğal türler içinde yer alırlar ve o türe dahil olanlarla aynı özü paylaşırlar. Buradaki "aynılık" ve "paylaşma" kavramları bulanık kalmış olsa da görüş bu kavramlarla savunulmuştur. Bu özlerin nihai metafizik zemininin Tanrı'nın zihnindeki ideler olduğu düşünülür. Bu ideler dünyadaki özler için model görevi görürler. İnsan zihninin bu tanrısal idelere bir erişiminin olup olmadığı tartışmalıdır. Aquinas ve diğer Aristotelesçiler bu erişimi kabul etmezler, ancak bu bir sorun olarak da görülmez. Dünyadaki doğal türleri ve bu türlerin özlerini bilmek için tanrısal idelere erişim gerekli değildir.

Aristotelesçilerde bilginin duyulardan geldiği genel bir kabuldür. Aquinas'a göre doğal türlerin özlerini bu duyusal bilgiden soyutlama yoluyla öğreniriz.⁷⁵ Zihnimizdeki

⁷⁵ Giorgio Pini, "Scotus on Knowing and Naming Natural Kinds", *History of Philosophy Quarterly*, Haziran 2009, c. 26-3, s. 255.

kavramlar ile dünyadaki gerçek özler arasında temel bir karşılıklılık bulunur. Doğal türlerin özleri zihnin soyutlamaya dayalı basit ve doğrudan bir bilme eylemi ile kavranır. Diğer bir genel kabul, doğal tür terimlerinin doğal türlerin anlaşılmasıyla elde edildiğidir. Diğer bir deyişle bu türlerin adlandırılmaları ile anlamları arasında birebir bir ilişki olduğu varsayılır. Buna göre doğal tür terimleri doğal tür kavramlarına, doğal tür kavramları da dünyadaki doğal türlere karşılık gelirler. Bu noktada daha sonra özellikle Locke'da önem kazanacak olan “adsal öz – gerçek öz” ayrımı henüz söz konusu değildir. Doğal tür terimleri gerçek özleri doğru şekilde yansıtırlar. Kavramlar anlaşılabilir şeylerdir. Örneğin “kedi” ya da “insan” terimleri zihnin duyulur bireylerden (tekillerden) soyutlama ile kavradığı gerçek özlere karşılık gelir. Zihin çıkarımsal olmayan bir bilme eylemi ile özleri kavrayabilmektedir.⁷⁶ Bu görüş özellikle Duns Scotus tarafından önemli bir eleştiriye uğrayacaktır.

Aquinas'a göre de öz tanımın gösterdiği şeydir ancak öte yandan bu tanım varlığa (*esse*) da gönderim yapar. Bir şey varlığa özü yoluyla sahiptir. Öz, bir şeyin kendisine göre var olduğu şeydir. Bir bileşik tözün varlığı da yalnızca forma ya da maddeye değil, bileşiğe ait olduğuna göre, bir şeyin kendisi yoluyla var olduğu ilke yalnızca form değil, form ve madde bileşiğidir.⁷⁷ Öz bu yorumda varolma ile ilgisi içinde ve onun yalnızca formel belirleyicisi/özelleyicisi olarak görülür. Öz varlık (*esse*) olmaksızın onu düşünen zihin dışında kendi başına bir şey olmadığı gibi varlığın ve anlaşılabilirliğin nihai ilkesi de değildir. Varoluş ve anlaşılabilirlik maddeye ve bileşiğe formdan değil varlıktan gelir. Varlık hem gerçekleşmedir hem de tüm anlaşılabilirliğin dayanağıdır. Çünkü her şey varlık taşıdığı ölçüde bilinebilirdir. Nitekim Tanrı'nın gerçekleşmenin ve anlaşılabilirliğin en üstünde yer aldığı bir felsefede yaklaşımın böyle olması gerekirdi.

Bu bakış açısında varlık ve öz kavramları değişime uğradığı gibi maddenin özle olan ilişkisi de değişiyor. Öze anlaşılabilirlik açısından, yani bir nesnenin zorunlu ve süresiz olarak *ne olduğu* açısından baktığımızda maddeden ayrı olarak forma yönelmiş oluruz. Çünkü madde kendi halinde bilinemezdir ve değişime tabidir. Ancak öz *varoluşsal* sayıldığında madde öze yabancı olmaz. Çünkü bir nesnenin varlığı form değil, form ve

⁷⁶ Pini, *age*, s. 256.

⁷⁷ Armand Mauer, “Form and Essence in the Philosophy of St. Thomas”, *Mediaeval Studies*, C. 13, S. 1 (1951), s. 174.

madde bileşimidir. Her varlığın varoluşu Tanrı vergisidir ve anlaşılır bir forma, eş deyişle tanrısal bir ideye göre yaratılır. İşte bu ide temel maddeyi de içeren bileşiğin idesidir. Böylece kendi başına anlaşılabilirliği olmayan temel madde anlaşılır olan bileşikte yer alarak maddi varlığın özüne dahil olur. Maddenin hiçlikten varlığa geldiği görüşünde olmayan Aristoteles'te böyle bir yorum yer almaz.⁷⁸

Skolastik dönemde özcülüğün bir diğer güçlü savunucusu Duns Scotus'tur. Ancak Scotus ile birlikte öz ile varoluş arasındaki ilişkiden çok özün *doğal tür* ile olan ilişkisinin öne çıktığını görüyoruz. Scotus'un görüşleri geç Orta Çağ felsefesinin doğal tür anlayışına bir tepki gibi görülebilir. Orta Çağın klasik/yaygın özcülük anlayışı Scotus'a göre önemli güçlükler barındırmaktadır.

Aquinas'ın ve izleyicilerinin Aristotelesçiliğine göre duyarlığın doğrudan nesnelere yalnızca renk, ses, koku vb. duyulur özelliklerdir. Duyularımızla doğrudan tanışık olduğumuz şey bu yüzeysel özelliklerdir. Bu özellikler ilineksel olduğuna göre duyularımız yalnızca ilineklemlerle tanışık olabilir. Tüm bilmelerimiz duyulardan gelen bilgiye dayandığına göre, zihnimiz de bunlara yeni bir şey eklemeyeceğine göre zihnimiz yalnızca duyuşal özelliklerle, eş deyişle ilineklemlerle tanışık olacaktır. Tüm bu özelliklerin gerisindeki özsel olana ise soyutlama yoluyla değil, çıkarım yoluyla varılabilir. O halde Aquinas'ın söylediğinin aksine zihnin gerçek özleri doğrudan kavraması mümkün olmayacak, onlara yalnızca çıkarım yoluyla varılacaktır. Burada varılan ise özsel özellikler değil, yalnızca bu söz konusu özellikleri taşıyan öznenin varlığı olacaktır. Bir varlık böylece ilineksel özellikleri ile betimlenecek, ait olduğu doğal türün gerçek özsel özellikleri ise bilinmez kalacaktır. Bu sonuç Aquinas'ın zihnin asıl nesnesinin maddi varlıkların özleri olduğu, zihnin söz konusu özleri doğrudan ve hatasızca kavradığı yönündeki görüşleriyle karşıtlık içindedir.⁷⁹

Nesnelerin özleri bakımından doğrudan kavrandığı söylendiğinde doğal tür terimlerinin bu nesnelere ifade ettiği de söylenmiş olur. Oysa kavrayışın böyle değil de ilineksel özelliklerden çıkarım yoluyla gerçekleştiği düşünüldüğünde doğal tür terimi

⁷⁸ Mauer, *age*, s. 175.

⁷⁹ Giorgio Pini, "Scotus on Knowing and Naming Natural Kinds", *History of Philosophy Quarterly*, C. 26, S. 3 (2009), s. 257.

dünyada olduğu haliyle doğal türün kendisini değil, söz konusu özelliklerden oluşan bileşik kavramı ifade edecektir. Dünyadaki doğal türler ile doğal tür terimlerimiz arasında doğrudan/birebir bir ilişki olmadığında ise gerçek özlerin tanımlarına, eş deyişle gerçek tanımlara dayalı Aristotelesçi bilim anlayışı tartışmalı hale gelecektir.⁸⁰

Scotus'a göre doğal tür özlerinin zihinden bağımsız bir birlikleri vardır. Özellikle canlılarda -biz bilsek de bilmesek de- bir türden hep aynı türün devam etmesi ve bir türün üyelerinin yalnızca birbirlerine benzemeleri Scotus'a göre böyle özlerin var olduğunu gösterir. Ancak ona göre, durum böyle olsa da bizim türlerin özlerine değil, ancak duyuşal özelliklerine ilişkin doğrudan bilgimiz olabilir. Gerçek özler ulaşabileceğimiz şeyler değildir. Yine de doğal türlere ilişkin bildiğimiz bir şey var: Onların özlerini doğrudan kavrayamasak da onlara çıkarım yoluyla varabiliriz. Fakat bu söz konusu doğal türün gerçek özünü kavradığımız anlamına gelmez. Çünkü burada elde ettiğimiz şey bir betimlemedir. Bir türü başka bir türden tam olarak ayıran şey ise bu yolla bilinemez. Bir doğal türün kendinde tam olarak ne olduğunu söyleyen şey varlık kavramıdır. Ancak bu kavram da bir türü diğerlerinden ayırmaz. Çünkü tüm doğal türler varlıklardır. Bir doğal türün bir varlık olduğunu söylediğimizde yalnızca onun gerçek dünyanın bir parçası olduğunu söylemiş oluruz. İlineksel özellikleri birleştirmek yoluyla elde ettiğimiz öz ise gerçek değil adsal bir öz olacaktır.⁸¹

Scotus'a göre gerçek özlerden oluşan dünya ile bu özlere ilişkin kavrayışımız arasında her zaman bir boşluk bulunur. Bu durumda tanımlardan oluşan bilimsel bilginin durumu ne olacaktır? Tanımın iki temel ögesi olan cins ve ayırım da aslında ilineksel özelliklerden mi meydana gelirler? Scotus bu soruya insanın "adlandırma yeteneği"ne dikkat çekerek cevap vermeyi dener. Doğal türlere ilişkin bilgimiz betimleyici olmasına karşın Scotus'a göre doğal tür terimleri yine de gerçek özlere karşılık gelirler.⁸²

Scotus'un bir bakıma Kripke'nin "katı gösterici" kavramını andıran açıklaması şöyle: Gerçek özlerin "kendilerinde" ne olduklarına ilişkin bir bilgimiz yoksa da, doğal tür terimleri gerçek özleri ifade ederler. Adlandırma Aquinas'ın da içinde yer aldığı genel

⁸⁰ Pini, *age*, s. 258.

⁸¹ *Age*, s. 262.

⁸² *Age*, s. 263.

kabule göre anlamaya bağılı bir işlemdir. Bu kabul doğru sayıldığında doğal tür terimleri nesnelere ilineksel özelliklerinden yapılmış betimlemelere dayanacaktır. Oysa Scotus tam da söz konusu kabulü reddetmek yoluyla, doğal tür terimlerinin betimlemelerden bağımsız şekilde gerçek özlerin adları olduğunu savunur. Diğer bir deyişle ona göre doğal tür terimleri betimlemelerden bağımsız şekilde gerçek özlerin adlarıdır. Çünkü ona göre bir terim nesnenin onu anladığımız biçimini değil bizzat nesnenin kendisini ifade eder. Scotus böylece adlandırmanın bilmeye paralel olduğunu reddetmek yoluyla bir nesne ya da tür hakkında ne kadar bilgisiz olursak olalım o nesne ya da tür için kullandığımız terimin yine de gerçek öze karşılık geldiğini savunur.⁸³ Bu görüş, doğalarını/neliklerini/özlerini bilmediğimiz varlıklar için kullandığımız terimlerin/adların yine de bu varlıkların doğalarını/neliklerini/özlerini ifade ettiği gibi ilginç bir sonuca varmış oluyor.

1.2.3. John Locke ve Adsal Öz – Gerçek Öz Ayrımı

Skolastik dönemin özcü anlayışına Yeni Çağdaki ilk sistemli karşı çıkış Locke'dan gelmiştir. *İnsan Anlayışı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde Locke o güne kadar açıkça yapılmamış olan “gerçek öz – adsal öz” ayrımını ortaya koyduktan sonra ilkinin bilinebileceğini reddetmiş, bilimize konu olan bir özden söz ediyorsak bunun ancak ikincisi olabileceğini öne sürmüştür.

Locke'a göre “gerçek öz” bir şeyi o şey yapan şeydir. Bu şekliyle özün klasik tanımına karşılık gibi görülür. Ancak deneyci yaklaşımına uygun olarak Locke için gerçek öz maddeden ayrı, madde ötesi ya da madde öncesi bir varlık ya da bir ilke anlamına gelmez. Bu Aristotelesçi klasik form/öz anlayışının açıkça reddidir.

Bana şu cismin katı parçalarının biçimi, boyutu ve duruşu dışında, *tözsel form* onun özüdür denildiğinde, itiraf etmeliyim ki onunla ilgili hiçbir fikrim bulunmuyor.⁸⁴

⁸³ Pini, *age*, s. 265.

⁸⁴ Locke, *age*, s. 341.

Ona göre gerçek öz maddi nesnenin gözlenebilir özelliklerinin fiziksel alt yapısını oluşturur. Adsal öz ise nesneleredeki benzer özellikleri fark ettiğimizde oluşturduğumuz soyut bir idedir. Gerçek öz ve adsal öz ayrımı *Deneme*'nin üçüncü kitabında semantik açıdan, dördüncü kitabında da epistemolojik açıdan önemli bir işlev yüklenir. Semantik açıdan bakıldığında Locke üçüncü kitapta önce genel kavramların, ardından da bunun sonucu olarak tür kavramlarının nasıl oluştuğunu açıklamaya çalışır. Sözcüklerin ancak biz onlara ideler bağladığımızda bir anlamları olduğunu söyler. Adsal özler şeylerin türlerini/cinslerini adlandırmak için kullandığımız soyut ideler olduğuna göre tür ve cins terimlerimiz de soyut idelere işaret ederler.

Açıktır ki şeylerin türlerine ait özler soyut idelerden başka bir şey değildir.⁸⁵

Gerçek özler hakkında ise herhangi bir idemiz olamaz. Öyleyse tür/cins terimlerimiz gerçek özleri değil, yalnızca adsal özleri ifade ederler. Bilgi açısından bakıldığında Locke Dördüncü Kitap'ta ise bilginin ancak idelerimiz nesnelere uygun şekilde karşılık gelirse gerçek bir bilgi olabileceğini belirtir ve bilginin adsal özler gerçek özlere uyduğunda bilimsel bir bilgi olabileceğini öne sürer.⁸⁶ Locke'un bu ifadesine bakıldığında bir bilginin gerçekten de bilimsel olduğunu bilme imkanımız olamaz gibi dursa da genel söylemine bakıldığında durumun bu olmadığını söyleyebiliriz. Locke tözlere ilişkin bir bilimin olamayacağını, özelliklere ilişkin bilgimizin ise nesnenin fiziksel alt yapısını yansıtabildiği ölçüde bilimsel olacağını vurgulamaktadır.

Locke'a göre öz nesnenin kendisiyle o şey olduğu şeydir ama ayrı bir varlık ya da ilke değildir. O ya bir nesnenin içsel yapısıdır ki bu durumda ona *gerçek öz* demeliyiz. Ya da benzerliklerinden dolayı nesnelere altlarına yerleştirdiğimiz tür ve cins adlarıdır ki bu durumda ona *adsal öz* demeliyiz. Gerçek özün kendiliğinde ne olduğunu bilemesek de nesnenin görünen ve dolayısıyla bilinen özelliklerine neden olduğunu biliriz. Adsal öz ise nesnelere tür ve cinsler altında tanımlanmasını sağlayan idelerden meydana gelir. Böylece son noktada tanımların gerçek özlere dayandığını kabul etsek bile, tanımda dile gelen şey gerçek öz değil, adsal özdür. Gerçek özün "doğal", adsal özün ise "yapay"

⁸⁵ Locke, *age*, s. 372.

⁸⁶ *Age*, s. 514.

olduğunu söylememiz de mümkündür. Ancak bu yapaylığın keyfi olmadığını, nesnelere öne çıkan benzerliklerine dayandığını görmek gerekir. Locke'a göre bir adsal öz, bir tözde gözlenen tekil özelliklerin toplanması ve bu toplamdan bir tür/cins yapılmasıyla meydana gelir. Adsal denilmesi nesnelere benzer özelliklerine göre sınıflandırılmasının bir adlandırma olmasıyla ilgilidir. Örneğin altının adsal özü bizim altın tanımımızı oluşturan "sarı, ağır, şu sıcaklıkta eriyen vb. metal" şeklindeki soyut idedir. Altının adsal özü böylece "altın" adına anlamını veren özellikleri taşır ve bulduğumuz nesneyi altın olarak bilmemizi sağlar.⁸⁷

Adsal bir özü öz yapan şey ise bir nesnenin türüne/cinsine ait olması için gereken zorunlu ve yeterli koşulları taşıyor olmasıdır. Adsal özler bu şekilde bir seçime göre var olurlar. Türün ya da cinsin tanımında nelerin yer alacağına biz karar veririz. Locke'un ifadesiyle türler "anlama gücünün el işçiliğidirler". Locke bunu söylerken doğanın nesnelere birtakım benzerliklerle ürettiğini kabul etmekle birlikte bu benzerlikleri belirli adlar altında toplamayı, bunlar için soyut ideler üretmeyi ve nihayet bunlara adlar/sınıflar belirlemeyi yine de insanın anlama gücünün yaptığı belirtir. Ona göre doğa bize benzerlikleri verir, biz de tür ve cinslerin tanımlarını üretiriz. Ancak bu tanımların üretiminde doğanın bize sunduklarına olabildiğince bağlı ve sadık kalmamız gerekir. Gerçek öz ise bir nesneyi kendi halinde o nesne yapan şeydir ve insanın kararlarından tümüyle bağımsız olduğu için gerçek öz olarak adlandırılır.⁸⁸

Locke'un özü bu şekilde iki türe ayırması Skolastiğin ve Rönesans döneminin özü tözsel form sayan öz anlayışına bir tepkidir. Bu ayırım Aristoteles'in gerçek tanım - özsel tanım ayırımına gönderim yapar gibidir. Aristoteles'e göre bir gerçek tanım doğadaki hiyerarşiye dayanır ve türün/cinsin özünü ifade eder. Adsal tanım ise özsel olmayan özelliklerle yapılır. Aristoteles'e ve skolastik felsefeye göre doğa bilimi adsal tanımlardan değil gerçek tanımlardan meydana gelir. Bilimin öze ilişkin bilgi olduğunu kabul eden Locke'a göre ise bu öz gerçek öz değil ancak adsal öz olabilir.⁸⁹

⁸⁷Jan-Erik Jones, "Locke on Real Essence", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2020 Edition), Ed. Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/real-essence/>, (01.04.2021).

⁸⁸Age.

⁸⁹Age.

Locke’a göre fiziksel bir nesnenin özü maddesiz bir tözsel form değildir. Böyle bir ‘varlık’ ne bir türe üyeliği belirleyebilir, ne de görünür özelliklerin nedeni olabilir. Ona göre tözsel öz denilen şey aslında nesnenin içsel ve gözlemlenemez fiziksel yapısıdır ki gerçek öz olarak adlandırılması uygundur. Gözlenmesi ve bilinmesi mümkün olmayan bu özün “Nedir?” sorusuna cevap vermesi de düşünülemez. Fiziksel bir nesnenin bir türe olan üyeliği yalnızca dışsal/gözlenebilir özelliklere, eş deyişle adsal öze göre belirlenebilir. Nitekim adsal öz, bir türün/cinsin tanımında yer alan gözlenebilir özelliklerden oluşur. O halde gerçek özün işlevi özelliklerin nedeni olmak, adsal özün işlevi ise bu neden olunan benzer özellikler yoluyla türler/cinsler oluşturmaktır.

Doğal türleri adsal özlerle eşitleyen Locke’a göre doğal türler o halde yalnızca soyut idelerdir. Belli sayıdaki nesnelere ortak tekil özellikleri soyutladığımızda oluşan soyut genel terimleri doğal türler şeklinde ifade ederiz. Özler ve türler en kısa ifadeyle insanoğlunun yapımlarıdır, doğanın kendisinde yer alan ilkeler vb. değildirler. Bu yapımların doğadaki benzerliklere dayanması onları yine de doğal yapmamaktadır, çünkü çok sayıda benzerlik içinden belli türden olanları alıp sınıflamayı bunlara göre yapmak insanın karar verdiği bir şeydir. Tüm bunlarla birlikte Locke’ın yine de doğal türleri *gerçekdışı* şeyler saydığını söyleyemeyiz. Nesneleredeki özelliklerin nedeni onların gerçek özleri, eş deyişle fiziksel mikro yapıları olduğuna göre benzerliklerin nedeni de yine aynı yapılarıdır. Ancak söz konusu benzerlikler ile buna neden olan altyapılar aynı şey olmadıklarına göre yapılan sınıflamaların da gerçek özleri yansıttığını söylemek mümkün olmayacaktır. Nitekim bir şeye dayanmak ile o şeyi yansıtmak birbirinden farklı kavramlardır. Locke’un ortaya koyduğu çözümlemede gerçek özlerin doğal türler için gerekli neden olmakla birlikte yeterli neden olmadıkları, son noktada doğal türlerin insanın anlama gücü tarafından oluşturulduğu öne sürülüyor.

1.2.4. John Stuart Mill ve “Doğal Tür” Kavramı

“Doğal tür” kavramını günümüzdekine yakın bir anlamda, ancak “gerçek tür” (*real kind*) şeklinde kullanan ilk düşünür Stuart Mill’dir.⁹⁰ Mill doğal tür konusuna

⁹⁰ Mill, *age*, s. 127-128.

yaklaşımını bilim felsefesi içinde ortaya koyar. Ona göre bilimin amacı genel/evrensel ifadelerin doğrulanmasıdır. Bunlar doğanın yasaları ve tekbiçimlilikleridir (*uniformities*). Bu tekbiçimliliklerin önemli bir bölümü şeylerin benzer özelliklerinden meydana gelen türlerdir (*kinds*).⁹¹

Mill'e göre doğal türler böylece bireyler tarafından paylaşılan çok sayıdaki özellik ile ilgilidir. Ancak Mill doğal türün apaçık ve belirgin bir tanımını vermez. Ona göre doğal tür bilgimize temel teşkil eden sınıflamalarımız kullanışlılık temelinde oluşmazlar. Aksine bu sınıflamalar nesnelere özelliklerine ilişkin bilgimizi artırma amacıyla oluşurlar.⁹² Böylece Mill'in doğal türleri nesnel bir temele dayandırmış olduğunu görmekteyiz. Ancak doğal türler kesin tanımlanabilen sınıflar değil, tüketilemez benzerlikler üzerine oluşan sınıflamalardır. Böylece Mill doğal türlerin sınırları tümüyle belirleyen tanımlar olmadığını söylemiş oluyor.⁹³

Mantık'ın birinci kitabında Mill türleri öznel/keyfi sınıflardan ayırır. Tür sınıflaması böylece bilimsel ya da felsefidir ve genelde teknik ya da yapay sınıflamaların karşıtı olarak "doğal" şeklinde adlandırılır.⁹⁴ Bir sınıf herhangi bir özelliğe ya da özellikler listesine göre oluşturulabilir. Örneğin beyaz şeyler sınıfı beyaz olma özelliğine karşılık gelir. Bu sınıflamada doğal olan bir şey bulunmaz. Nitekim "beyaz şeyler" sınıfında yer alan nesnelere beyaz olmak dışında ortak bir özellikleri yoktur. Oysa türler sınırsızca çok sayıda özelliği paylaşan şeylerin sınıflarıdır. Kimi ayırdedici özellikler öne çıksa da bir türün üyeleri bunlar dışında çok sayıda ortak özelliğe sahiptirler. Mill'in tanımına göre bir tür biri diğerinden türetilmeyecek sınırsız sayıdaki özelliklerle tüm diğer sınıflardan ayrılır. Mill "nedensel yapı" (*causal structure*) kavramını kullansa da onda söz konusu özellikler için bir özsel alt yapı düşüncesi görülmez. Diğer bir deyişle Mill Locke'un yaptığı gibi "gerçek özler"den söz etmez.⁹⁵ Ancak öte yandan türlerin araştırmaya bağımlı ya da salt adsal olduğunu da söylemez. "Nesnelere kendilerine göre

⁹¹ Ralph Shains, "Mill, Quine and Natural Kinds", *Metaphilosophy*, C. 24, S. 3 (1993), s. 277.

⁹² *Age*, s. 285.

⁹³ Gordon McQuat, "The Origins of "Natural Kinds"", *Intellectual History Review*, C. 19, S. 2 (2009), s. 221

⁹⁴ Mill, *age*, s. 690.

⁹⁵ P. D. Magnus, "John Stuart Mill on Taxonomy and Natural Kinds", *Hopos: The Journal of the International Society for the History of Philosophy of Science*, C. 5, S. 2 (2015), s. 273.

sınıflandırıldığı özellikler mümkünse diğer birçok özelliğin nedeni olanlar olmalıdır.”⁹⁶ Mill bu söz konusu bilimsel/felsefi sınıflama için “doğal sınıflama” da der ve bu şekilde oluşan kategorileri “doğal gruplar” olarak adlandırır. Ancak bir adım ileri giderek “doğal türler” demez. Mill’e göre doğal grupların insan ilgi ve yönelimlerinden bağımsız olması demek, bunların nesnelere herhangi pratik bir amaç için değil, yalnızca bilginin genişlemesi amacıyla incelendiği süreçte ortaya çıkması demektir. O halde doğal gruplar ideal ve nötr gözlemciler tarafından belirlenirler. Böylece öznel bir bakış açısına bağlı olmamak anlamında nesnelirler.⁹⁷

Doğal türlerin nesnel bir temele, benzerlik temeline dayandıklarını söylemekle Kripke ile aynı çizgide olan Mill ancak benzerliklerin sınırsız olmasından, bunların çizgileri kesin olarak belirlenmiş sınıflar olmadığını düşünüyor. Bu ise Kripke’nin savunacağı doğal tür özcülüğü ile uyumsuzdur. Kripke nitekim Mill’in genel adların ve dolayısıyla tür adlarının doğrudan gönderim yapmadıkları görüşünü hatalı bulacaktır.

⁹⁶ Mill, *age*, s. 690.

⁹⁷ Magnus, *age*, s. 275.

BÖLÜM 2: SAUL KRİPKE’NİN BİLİMSEL ÖZCÜLÜK GÖRÜŞÜ

1960’lı yılların başlarından itibaren Analitik Felsefe’de metafiziğe yönelik yeni bir ilgi gelişmiştir. Mantıkçı Pozitivistler’in, Günlük Dil Okulu’nun ve Quine, Goodman gibi adçıların metafizik karşıtı tutumlarının ardından özellikle Kripke’nin kipsel mantık yorumları, zorunluluk ve dil üzerine verdiği dersler bu değişimde önemli pay sahibidir. Kripke’ye göre filozofları metafiziği reddetmeye götüren mevcut kabullerin çoğu yanlış olmanın ötesinde önemli ölçüde yanlışlardır. Buradaki en önemli problem ona göre hatalı olan gönderim kuramıdır. Kripke geleneksel gönderim kuramı yerine daha doğrudan bir gönderim kuramı kabul edildiğinde, bir ifadenin epistemik statüsü ile metafizik statüsü arasındaki ilişkiye ilişkin geleneksel görüşün de sorgulanacağını öne sürer. Kripke’nin bu sorunu ele almak için geliştirdiği çerçeve şaşırtıcı kimi sonuçlara yol açmıştır (Kripke’nin söylediklerinin felsefe tarihine olan etkisi hakkında konuşmak için henüz erken diyebiliriz. Çünkü öne sürdüğü savlar yoğun şekilde tartışılmaya, kabul ya da reddedilmeye devam ediyor).

Çalışmanın konusu bakımından bizi ilgilendiren Kripke’nin bilimsel özcülük (*Scientific Essentialism*) görüşüdür. Ancak onu bu görüşe götüren öncüllerin onun dil felsefesinde olduğunu biliyoruz. Nitekim bundan önceki bölümde felsefe tarihinde bir yandan ad ve anlam arasındaki ilişkiye ilişkin başlıca görüşlere, ardından da özcülük ve doğal tür terimleri hakkındaki görüşlere yer verdik. Kripke’den önce bu iki konu arasında doğrudan bir ilişki kuran, diğer bir deyişle ilkinden yola çıkarak ikincisine ilişkin bir kuram oluşturan bir düşünür görmüyoruz. O yüzden bundan önceki bölümde bu iki konuyu ele aldığımız halde ikisi arasındaki herhangi bir ilişkiden söz etmedik. Kripke ise dil felsefesinden yola çıkarak bilimsel bir “metafizik” kurmaktadır. *Adlandırma ve Zorunluluk (Naming and Necessity)* (1980) adlı eserinin ilk iki bölümünde mevcut gönderim kuramını eleştirip yerine kendi görüşünü açıklamış, üçüncü bölümünde ise bu görüşü doğal türler alanına genişleterek yeni türden bir özcülük ortaya koymuştur.

2.1. Kripke'nin Betimleme Kuramına Getirdiği Eleştiriler

Frege ve Russell'ın ad ve gönderim konusundaki yaklaşımları kimi farklılıklar içerse de bu farklılıklar Kripke'nin söyleyecekleri bakımından önem taşıyor. Nitekim Kripke *Adlandırma ve Zorunluluk*'u yazdığı günlerde konuyla ilgili egemen görüşü Frege-Russell görüşü olarak adlandırıyor:

Adlar gizli betimlemeler gibi durmadıklarından, birisi bu görüşten kuşku duyabilir olsa da, Frege-Russell görüşünün ya da buna uygun bir versiyonun nasıl başarısız olduğunu görmek güçtür.⁹⁸

Gerek Frege'nin gerekse Russell'ın açıklamalarının Millci gönderim kuramının açıklayamadığı karşı örnekleri açıklamak amacıyla ortaya konmuş görüşler olduklarını biliyoruz. Frege bir adın anlamının adlandırılan nesne olamayacağını söyleyerek anlam ile gönderge arasına bir ayırım koymuştu. Russell bir adım daha ileri giderek adların karmaşık mantıksal ifadeler, eş deyişle gizli/örtük betimlemeler olduklarını ileri sürdü. Böylece Millci anlamdaki doğrudan gönderim anlayışı bu iki düşünür tarafından reddedilmiş, bunun yerine Russell'da ifadesini bulan *betimlemeler kuramı (theory of descriptions)* analitik gelenekte yaygın kabul gören bir görüş haline gelmişti.

Betimlemeler kuramına Kripke'den önce de itirazlar edilmiştir. Öne çıkan en önemli problem bu kurama göre bir adın her kullanılışının tek bir betimlemeye sahip olmasıdır. John Searle bu problemi şöyle dile getiriyor:

Varsayın ki “Aristoteles”ten vazgeçiyoruz ve onun yerine örneğin “İskender'in hocası” diyoruz. Bu durumda gönderim yapılan kişinin İskender'in hocası olduğu zorunlu bir doğruluk olmalıdır. Oysa Aristoteles'in bir eğitimci olması bile olumsal bir olgudur.⁹⁹

⁹⁸ Kripke, *Naming and Necessity*, s. 27.

⁹⁹ John Searle, “Proper Names”, *Mind*, S. 67 (1958), s. 170.

Bir ad (A) ile yalnızca bir özelliği (N) ilişkilendiriyorsak bu durumda “A N’dir” önermesini zorunlu bir doğruluk saymış oluruz ki bu doğru değildir. Çünkü biliyoruz ki bu özelliklerin çoğu söz konusu özneye zorunlu olarak değil, olumsal olarak ilgilidirler. Bu problemten kaçınmak için Searle gibi isimler Frege-Russell görüşünde bir değişiklik yapıp *betimlemeler kümesi* (*cluster of descriptions*) görüşünü öne sürdüler. Nitekim Searle yukarıdaki cümlelerin devamında şöyle diyor:

Gerçi ben Aristoteles’in ona yüklenen özelliklerin mantıksal toplamına sahip olmasının zorunlu bir olgu olduğunu düşünüyorum.¹⁰⁰

Böylece bir adın tek bir betimleme yoluyla yapılan gönderiminin zorunluluk taşımadığı -ve dolayısıyla gerçek bir gönderim olamayacağı- yerde aynı adın “betimlemeler kümesi/bütünü” yoluyla yaptığı gönderimin zorunlu ve dolayısıyla gerçek bir gönderim olduğunu düşündüler. Kripke’ye göre betimlemeci kuramın birçok felsefi soruna çözüm sunuyor gibi duran doğal ve birleştirici görünümü bu kurama uzun süren bir çekicilik kazandırmıştır.¹⁰¹ Ancak o bu kuramı -son şekliyle dahi- yanlış öncüllere dayandığı gerekçesiyle reddeder.

Kripke betimleme kuramını dört sav halinde sunar: 1. Her ad (A) için bir özellikler kümesi (K) vardır ve A’yı kullanan bir konuşmacı A’nın göndergesinin K’daki özelliklere sahip olduğuna inanır, 2. Konuşmacı K’daki bir ya da bir grup özelliğin bir kimseyi -yalnızca o kimseyi- gösterdiğine (*designate*) inanır, 3. Bir nesne (x) K’daki özelliklerin çoğuna sahipse x A’nın göndergesidir, 4. K’daki özelliklere yeteri kadar sahip bir nesne yoksa A’nın bir göndergesi yoktur.¹⁰² Kripke bunlara bir de koşul ekliyor: A ile ilgili özellikler kümesi nesnenin gönderim ya da adlandırmayla olan ilişkisini içeremez. Çünkü bu bir döngüsellığe yol açacaktır. Örneğin A’nın ilgili olduğu özellikler kümesinde, yani K’da “A ile adlandırılmış olma” yer alamaz. Çünkü böyle bir durumda A’nın “A ile adlandırılmış şey” olduğu söylenecek ve aslında bir şey söylenmemiş olacaktır.¹⁰³

¹⁰⁰ Searle, *age*, s. 170.

¹⁰¹ Kripke, *age*, s. 5.

¹⁰² *Age*, s. 73.

¹⁰³ *Age*, s. 70.

Kripke'nin betimleme kuramına itirazları üç başlıkta incelenebilir: Kipsel argümanlar, semantik argümanlar ve epistemik argümanlar.¹⁰⁴ Kripke bunların her birinde betimleme kuramının olguları, sırasıyla kipsel, semantik ve epistemik olguları yanlış belirlediğini öne sürer. Şayet Kripke'nin itirazları yerinde ise bu kuramın basitçe yanlış olduğu değil, dayandığı varsayımlar bakımından kökten yanlış olduğu anlamına gelecektir. Bu durumda yapılacak olan, adlandırma ve gönderim konusuna tümüyle farklı bir açıdan yaklaşmaktır.

Kripke'ye göre betimleme kuramı öncelikle kipsel olguları yanlış yorumlamaktadır. Kuramın son haline göre A adının anlamı bir nesneye ilişkin K kümesindeki özellikler tarafından verilir. Örneğin "Aristoteles" adının anlamı "İskender'i eğiten, Platon'un en ünlü öğrencisi olan ... kişi" olabilir. Burada bırakılan boşlukta Aristoteles'in kullanımındaki diğer özellikleri yer alacaktır. Ad ile küme arasındaki bu ilişki bir anlam ilişkisi olduğuna göre kümede yer alan kimi özelliklerin Aristoteles'e özel olması gerekir. Diğer bir deyişle kuram Aristoteles var ise onun İskender'i eğitmiş olmasının ya da Platon'un en ünlü öğrencisi olmasının vb. zorunlu olduğunu söylemektedir. Kripke bunun doğru olamayacağını ileri sürer:

Aristoteles'e yüklenen şeylerin çoğu Aristoteles'in hiç yapmamış olabileceği şeylerdir. Onun bunları yapmadığı bir durumu *Aristoteles*'in bunları yapmadığı durum olarak betimleriz... Doğru olan onun yalnızca eğitimci olmuş olmayabileceği değil. Aynı zamanda Aristoteles'in bu alanlardan hiçbirine gitmediği ve ona yüklediğimiz başarılarından hiçbirine ulaşmadığı karşı durumu düşünürken biz "Aristoteles" terimini öyle kullanırız ki, bunun *Aristoteles*'in bu şeyleri yapmadığı bir durum olduğunu söyleriz.¹⁰⁵

Kripke bir insana yüklediğimiz özelliklerin birçoğunun bu insan için özel olmadıklarına işaret eder. Aristoteles'in İskender'e öğretmenlik yaptığı doğru ise de bunu pekala yapmamış olabilirdi. O halde "İskender'i eğitmiş olma" özelliği Aristoteles'in

¹⁰⁴ G. W. Fitch, *Saul Kripke*, Chesham: Acumen Pub., 2004, s. 34.

¹⁰⁵ Kripke, *age*, s. 62.

olumsal bir özelliğidir. Aristoteles'e yüklenen diğer özelliklerin de çoğu böyledir. O halde kümenin kendisini Aristoteles'e özsel saymanın haklı bir gerekçesi bulunmuyor. Oysa betimleme kuramı tam da bu varsayım üzerinde duruyor. Betimleme kuramına göre "Aristoteles" adının anlamının söz konusu özellikler kümesi tarafından verilmesi, "bekar" adının "evlenmemiş yetişkin kişi" şeklinde tanımlanması gibidir. Bekar kelimesinin anlamını düşündüğümüzde evlenmemiş olmadıkça hiç kimsenin bekar olamayacağını söyleyebiliriz. O halde İskender'in hocası ya da Platon'un öğrencisi olmadıkça da hiç kimsenin Aristoteles olamaması gerekir. Oysa biz Aristoteles'in bunları yapmamış olabileceğini kabul ederiz. Buna rağmen bu adın yine de kullanılabileceği savına ise Kripke bizim "Aristoteles" adını "bu kişinin söz konusu işleri yapmamış olduğu karşı durum örneklerinde" de aynı kişi için kullandığımızı söyleyerek karşı çıkar. Kripke bu örnek yoluyla, adlar ile betimlemeler arasında çok önemli bir fark olduğunu, birisinin diğerine indirgenemeyeceğini ya da birisinin diğerinin örtük/kısaltılmış biçimi olamayacağını göstermek ister.¹⁰⁶

Buna göre bir özel adın nesnesine yaptığı gönderim nesnenin özelliklerine bağımlı değildir. Diğer bir deyişle bir adı kullandığımızda belirli özellikleri taşıyan herhangi bir varlığı değil, diğer tüm varlıklardan ayrı özel bir varlığı kast ederiz. Rorty Kripke'nin bu düşüncesini şöyle özetliyor:

Kripke'nin geliştirdiği temel düşünce; "Aristoteles" ve "Brezhnev" gibi özel adların ya da "altın" ve "pozitron" gibi genel adların taşıyıcılarını başka şeylerden "Bir şeyi şayet şu şu ölçütleri karşılıyorsa "X" olarak çağıracağız" diyerek değil, "Onu "X" diye çağıracağız" diyerek ayırırız düşüncesidir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Fitch, *age*, s. 36.

¹⁰⁷ Rorty, *age*.

2.2. Kripke’de Mümkmn Dnyalar Semantiği ve Katı Gsterici Kavramı

Kripke adların betimlemelerden farklılığı bağlamında Mill’in doğrudan gnderim gürüşünün yeni bir versiyonu denilebilecek bir gürüşü savunacaktır.¹⁰⁸ Onun bu gürüşünün temelinde ise “katı gsterici” (*rigid designator*) dediği bir kavram yer alıyor. Kripke bu kavrama kipsel mantığın semantiği için kullandığı mümkmn dnyalar çerçevesinde bir anlam veriyor:

Bazı terimleri biraz teknik şekilde kullanalım. Bir şey mümkmn dnyaların hepsinde aynı nesneye işaret ediyorsa ona katı gsterici diyelim, durum böyle değilse ona katı olmayan ya da ilineksel gsterici diyelim.¹⁰⁹

Kripke için bu kavram aktüel dnya dışında başka mümkmn dnyaların var olup olmadığı konusuyla ilgisizdir. Nitekim eserde söz ettiği mümkmn dnyaların karşılaşabileceğimiz ya da bir teleskop yoluyla görebileceğimiz türden başka dnyalar olmadığını belirtir.¹¹⁰ Burada söz konusu olan şey kipler mantığı bağlamında dile getirilen, olabilecek farklı karşı durumlardır (*counterfactuals*). Kripke mümkmn dnyalar derken, gerçekte olmuş olayların farklı şekilde gelişmiş olabileceği karşı durumları (*counterfactuals*) söylemek ister. Katı gsterici kavramının temelinde de farklı karşı durumlar dikkate alındığında bir adın ya da ifadenin sabit bir göndergeye işaret etmesi düşüncesi yer alır. Bu yüzden Aristoteles’in İskender’i eğitmediği bir karşı durum düşündüğümüzde, “Aristoteles” bir katı gsterici ise, bu ad ile söz konusu karşı durumda aktüel durumdaki ile aynı kişiye işaret ederiz. Diğer bir deyişle “Aristoteles” Aristoteles’in var olduğu tüm mümkmn dnyalardaki aynı kişiye işaret eder. Böylece katı gstericinin şöyle bir tanımını yapabiliriz:

¹⁰⁸ Stephen P. Schwartz, “Mill and Kripke on Proper Names and Natural Kind Terms”, *British Journal for the History of Philosophy*, C. 21, S. 5 (2013), s. 925.

¹⁰⁹ Kripke, *age*, s. 48.

¹¹⁰ *Age*, s. 44.

Bir k terimi ancak ve ancak, x'in var olduğu tüm m¼mk¼n d¼nyalarda x'i g¼steriyorsa ve herhangi bir m¼mk¼n d¼nyada x'ten başka bir şeyi g¼stermiyorsa katı g¼stericidir.¹¹¹

Kripke'ye g¼re adlardan farklı olarak betimlemeler katı g¼sterici değillerdir. Örneğin İskender'in hocasının bir filozof olmadığı bir durumu d¼ř¼nd¼ę¼m¼zde Aristoteles'in filozof olmadığı bir durumu d¼ř¼n¼yor olmayız. Bir karşı durumu betimlemeler yoluyla ifade ettiğimizde s¼z konusu betimlemeye uyan her kim ise ona g¼nderim yaparız. Bu kişinin akt¼el d¼nyadaki betimlemeye uyup uymaması konuyla ilgisizdir. İskender'in hocasının bir filozof olmadığı durum Aristoteles'in filozof olmadığı bir durum olmayabilir ve bu y¼zden betimleme kimi karşı durumlarda Aristoteles dışında bir kimseye g¼nderim yapabilir. Betimleme farklı karşı durumlarda Aristoteles dışında bir kimseyi g¼sterebildięine g¼re betimlemeler katı g¼sterici değillerdir. Adlar katı g¼sterici iken betimlemeler katı g¼sterici değil iseler, o halde adlar betimleme değildirler.

Betimleme kuramına g¼re bir adı kullanan bir konuşmacı bu adla belirli bir özellikler k¼mesini ilişkilendirir ve bunu yaparken adı taşıyanın bu özelliklerin bir bileşimine sahip olduğuna inanır. Kripke'ye g¼re bu doğru değildir, ç¼nk¼ ona g¼re adları kullanırken çoğu zaman zihnimizde bu t¼r özellik k¼melerine sahip değilizdir. Örneğin ünl¼ fizikçi Richard Feynman'ı duymuş birçok insan bu adı kullanırken bu kişiye özg¼ bir özellikler k¼mesini d¼ř¼nmez. Sorulduğunda fizikçi ya da onun gibi bir şey diyecektir. Fakat bunu yaparken bir insanı diğer insanlardan özellikleri bakımından ayırdığını d¼ř¼nmeyecektir.¹¹²

Kripke'ye g¼re betimleme kuramının bir diğer epistemik sorunu *a priorilik* sorunudur. Kurama g¼re "İskender'in hocası vb." "Aristoteles"in anlamı ise, bir kimsenin t¼pk¼ bekarın evli-olmayan olduğunu a priori bilmesi gibi, Aristoteles'in İskender'in hocası olduğunu da a priori bilmesi gerekir. Oysa Aristoteles'in bu özellikleri ancak

¹¹¹ Fitch, *age*, s. 37.

¹¹² Kripke, *age*, s. 81.

deneysel yoldan bilinebilir. Bu da bize adın betimsel anlamı içermediğini göstermektedir.¹¹³

Kripke betimleme kuramının üçüncü savını şöyle formüle etmişti: Bir nesne, kümedeki bir özellikler toplamına özgün şekilde sahipse bu nesne o adla gösterilir. Kripke verdiği bir örnek ile bu savın ve dolayısıyla betimlemeci kuramın semantik olguları yanlış yorumladığını göstermeye çalışır. Gödel aritmetiğin tamamlanamazlık teoremini kanıtlamış ünlü bir mantıkçıdır. Bu mantık teoremi kabaca bir kimsenin mantık yasalarıyla birlikte tüm aritmetik doğrularının dedüksiyonuna olanak tanıyan sonlu bir aritmetik aksiyomları listesini veremeyeceğini söyler. Gödel'i tanıyan çoğu insan onu aritmetiğin tamamlanamazlığını kanıtlayan kişi olarak bilir. Kripke dinleyicilerine bu teoremi Gödel'in değil de bir başkasının, örneğin Schmidt'in kanıtladığını, fakat Gödel'in bunu bir şekilde elde edip kendisininmiş gibi yayınladığını ve bu durumu da Gödel'den başka kimsenin bilmediğini varsayın der. Kripke böyle bir durumda "Gödel" adını kullandığımızda Schmidt'e mi, yani teoremi kanıtlayan fakat bizim tanımadığımız kişiye mi gönderim yaptığımızı sorar. Yanıt kuşkusuz olumsuzdur. Teoremi kanıtlayan konusunda yanılıyor da olsak "Gödel" adını Gödel'e gönderim için kullanırız. Hatta örnek için kurgusal bir kişi yerine gerçek bir kişiye de bakabiliriz. Çok sayıda insan hatalı şekilde Einstein'ın atom bombasını icad ettiğini düşünür. Ama buradan onların "Einstein" dediklerinde Einstein'a gönderim yapmadıkları sonucuna varamayız. Bir kimse kimlerin neleri yapmış olduğu vb. konularda yanılabilirdiği halde yine de adları doğru kullanabilir. O halde bir adın anlamının belirli betimlemeler olduğu savı yanlıştır.¹¹⁴

Dördüncü sav kümenin belirli betimlemelerini taşıyan bir nesne var olmadığında adın bir göndergesinin olmadığını söylüyordu. Aynı örneği devam ettirdiğimizde, atom bombasını icad eden "bir kimse"nin olmaması (bunun bir ekip tarafından yapılmış olması) olgusu karşısında "Einstein" adını Einstein'ın "atom bombasını icad eden kişi" olduğunu düşünerek kullanan kişinin herhangi bir kimseye gönderim yapamadığını düşünmemiz gerekir ki bu da açıkça yanlıştır.¹¹⁵ Kripke böylece üçüncü ve dördüncü

¹¹³ Kripke, *age*, s. 71.

¹¹⁴ *Age*, s. 83.

¹¹⁵ *Age*, s. 83.

savları yanlışlamak yoluyla betimleme kuramının semantik anlayışının hatalı olduğunu öne sürer.

2.3. Kripke'nin Gönderim Kuramı

Kripke'nin betimlemeciliğe karşı olan argümanları doğru ise bir adın ne anlamı ne de gönderimi bir özellikler/betimlemeler kümesi tarafından belirlenir. Oysa biz insanlara/nesnelere onların adlarını kullanarak gönderimde bulunuruz ya da en azından bulunduğumuzu düşünürüz. O halde bu gönderim nasıl gerçekleşiyor olabilir? Kripke betimleme kuramına getirdiği eleştirilerin, eş deyişle negatif savlarının ardından pozitif savlarına geçiyor.

O zaman olmakta olanın doğru resmi nedir? Belki de gönderim hiçbir şekilde gerçekleşmiyor! Sonuçta kişiyi tanımlamak için kullandığımız özelliklerden herhangi birisinin doğru olup olmadığını bilmiyoruz. Bunların tek/özel bir nesneyi ayırıp ayırmadığını bilmiyoruz. O halde benim “Çiçero”yu kullanmamı o kişinin adı yapan nedir?... Birisi, bir bebek diyelim, doğar. Ailesi onu belli bir ad ile çağırır. Onun hakkında arkadaşlarıyla konuşurlar. Diğer insanlar onunla tanışırlar. Farklı çeşit konuşmalar yoluyla sanki bir zincir tarafından halkadan halkaya yayılır.¹¹⁶

Kripke'nin burada ilk belirgin örneğini Mill'de gördüğümüz doğrudan gönderim kuramını farklı bir şekilde öne sürdüğünü görüyoruz. Nedensel gönderim kuramı olarak da adlandırılan bu görüş adların doğrudan doğruya kişi ya da nesnelere kendilerine gönderimde bulunduğunu, bunun ise verilen adın bir nedenler zinciri yoluyla zamanda/tarihte yayılmasıyla gerçekleştiğini öne sürer. Kripke daha sonra bu adlandırma olayını bir tür “vaftiz”e (*baptism*) benzetiyor. Bir nesnenin ya da bir kişinin bir ad ile birleşmesinin belli bir yer ve zamanda o dili kullanan bir topluluk içinde gerçekleştiğini,

¹¹⁶ Kripke, *age*, s. 90-91.

bu adın oradan yayılarak o nesne ya da kişinin bir “göstericisi” (*designator*) haline geldiğini öne sürüyor.

Bir kuramın kabaca ifadesi şu şekilde olabilir: Bir başlatıcı “vaftiz” gerçekleşir. Burada nesne gösterim (*ostension*) ile adlandırılır, ya da adın göndergesi bir betimleme ile sabitlenir. Ad halkadan halkaya geçtiğinde ve alıcı bu adı öğrendiğinde onu, onu duyduğu kişiyle aynı gönderge için kullanmayı amaçlıyor olmalıdır.¹¹⁷

Kripke’ye göre o halde adlandırma bir ad ile bir nesne ya da kişinin bir topluluk önünde birbirine bağlanması, birbiriyle ilişkilendirilmesi ve bu bağın/ilişkinin kişiden kişiye aktarılmasıyla gerçekleşir. Bu birleşmenin bir gösterim ile mi yoksa bir betimleme yoluyla mı yapıldığı ise burada ikincil bir konudur. Kripke her iki durumu da bir tür vaftiz olarak niteliyor. Buradaki ikinci durumdan yola çıkarak Kripke’nin betimleyici bir görüşe de sahip olduğu düşünülmemelidir. Betimlemeci görüşe göre bir adın göndergesi bir betimlemeyi ya da betimlemeler kümesini karşılayan *herhangi bir şeydir*. Kripke’ye göre ise, o ad ile birleşen *belirli bir şeydir*. Betimlemeci görüşte gönderge x gibi bir değişkendir. Kripke’ye göre ise bir ad ile ya gösterim ya da betimleme yoluyla bağlanan/sabitlenen belirli bir şeydir.

Kripke’nin adlandırma ve gönderim kuramında böylece ad ile betimleme birbirinden kategorik şekilde ayrılırlar. Adlar katı göstericiler olarak aynı bireye/tekile farklı karşı durumlarda, eş deyişle farklı mümkün dünyalarda gönderim yaparlar. Betimlemelerin ise böyle bir özelliği yoktur. Adların katı gösterici olması onların göndermeleri ile aralarında *zorunlu* bir bağa sahip oldukları anlamına gelir. Bu zorunluluk kuşkusuz o kişi ya da nesnenin adının zorunlu olarak “o ad” olması anlamında değil, o adın o kişi ya da nesneyle bir kez sabitlendikten sonra tüm karşı durumlar da dahil olmak üzere zorunlu şekilde hep o nesne ya da kişiyi gösterecek olması anlamındadır.

¹¹⁷ Kripke, *age*, s. 96.

2.4. Zorunlu A Posteriori Önermeler

Kripke'nin yaklaşımında katı gösterici kavramının önemli bir felsefi sonucu şudur: İki katı gösterici terimi doğru bir özdeşlik önermesinde birleşirse, bu özdeşlik önermesi a posteriori bir önerme de olsa zorunlu bir önerme olacaktır. Bu Kant'tan bu yana yaygın şekilde kabul görmüş olan tüm zorunlu önermelerin a priori, tüm olumsal önermelerin ise a posteriori oldukları yönündeki ayrıma aykırı bir savdır. Kripke'ye göre söz konusu klasik sav zorunluluğun kategorik olarak farklı iki türü olduğunu görmemekle ilgilidir: Epistemolojik zorunluluk ve metafizik zorunluluk.

Tartışılan ikinci kavram zorunluluk kavramı. Bu bazen epistemolojik bir anlamda kullanılır ve o zaman yalnızca a priori anlamına gelir... Fakat burada ilgileneceğim kavram epistemolojinin değil, (umarım) küçültücü olmayan bir anlamda metafiziğin bir kavramıdır.¹¹⁸

Kripke'nin bu açıklaması kabul edildiğinde, duyuların bize zorunluluğu veremiyor oluşundan yola çıkarak zorunluluk bilgisinin a priori olduğu sonucuna varmak haksızmış gibi görünüyor. Çünkü burada zorunluluk bir şeyi bilme biçimine değil, bizzat gerçekliğin kendisine verilmekte, önermenin zorunlu olarak doğru olması da söz konusu gerçekliği dile getiriyor olmasına bağlanmaktadır. Fakat tam da bu noktada dil ile gerçeklik arasındaki ilişkinin nasıl kurulabildiği, dilin zorunlu olan gerçekliği olduğu şekliyle nasıl yansıtılabildiği tartışması Kripke'yi farklı bir dil kuramına yöneltmekte, böylece o, metafizik olduğunu düşündüğü zorunluluğun dilde ifade edilebildiğini düşünmektedir. Ona göre adlandırma, nesnelere yüzeysel/ilineksel özelliklerinin ötesinde onların zorunlu doğalarına ilişkin bir eylemdir ve adlar bu sayede nesnelere yalnızca aktüel dünyada değil, tüm mümkün dünyalarda gönderim yaparlar. Bunun bir sonucu olarak bir bireyin ya da türün yüzeysel değil de daha temeldeki özelliklerine ilişkin yapılan empirik buluşlar özdeşlik önermeleriyle dile getirildiklerinde, bu önermeler şayet doğru iseler, zorunlu olarak doğru olurlar. İşte Kripke'ye göre bu önermeler a posteriori olmalarına karşın zorunlu olan önermelere karşılık gelirler.

¹¹⁸ Kripke, *age*, s. 35.

Örneğin Venüs yıldızına verilmiş iki farklı ad “Akşam Yıldızı Sabah Yıldızı’dır” önermesinde birleşirler. İşte bu önerme Kripke’ye göre hem a posteriori bir önermedir, çünkü bu astronomik bir keşiftir, hem de zorunlu bir önermedir, çünkü her iki özel ad aynı olan göndergelerine katı göstericidirler.

“Akşam Yıldızı”nı belli bir cismin adı olarak, “Sabah Yıldızı”nı da belli bir cismin adı olarak kullanırız. Bunları tüm mümkün dünyalardaki bu cisimler için kullanırız. Şayet bunlar aynı cisim iseler herhangi bir mümkün dünyada bu adları o nesne için kullanmamız gerekir. Ve böylece herhangi bir mümkün dünyada Akşam Yıldızı’nın Sabah Yıldızı olduğu doğru olacaktır... Akşam Yıldızı'nın Sabah Yıldızı olduğunu a priori bilmiyoruz ve bunu ancak deneysel olarak öğrenebiliriz.¹¹⁹

Tekillerin özdeşliğinde durum böyle olduğu gibi Kripke’ye göre genel adlara, doğal tür terimlerine ilişkin özdeşliklerde de, eş deyişle bilimin kuramsal özdeşliklerinde de benzer bir durum vardır. Örneğin tüm yüzeysel ve ilineksel özellikleriyle birlikte altın maddesine yapılmış olan adlandırma altının bizzat kendisine yapılmış olduğundan, altın ile kast edilen şey söz konusu yüzeysel özellikler değil, bunların altında yer alan temel özelliklerdir. Bu temel özellikler altın için zorunlu özelliklerdir. Altın denildiğinde sarı ve parlak olan bir maddeyi değil, özünde altın olan bir şeyi kast etmekteyizdir. Bu özü bilimsel araştırmalar ile, yani a posteriori olarak öğreniriz. Ancak bunu sonradan öğreniyor olmamız bu özsel özelliklerin altın için olumsal olduğu anlamına değil, altın için metafiziksel anlamda zorunlu özelliklerin bizim için açığa çıkması anlamına gelmektedir. Böylece bir zamanlar altın olarak adlandırılmış bir maddenin, bir doğal türün zorunlu özellikleri daha sonradan öğrenilmektedir. Kripke'ye göre böylece bu tür önermelerin (Örneğin altının 79 protonlu bir element olduğunu söyleyen önermenin) zorunlu bir doğruluğa sahip olmalarının a priorilik ile bir ilgisi olmayıp dile getirdikleri şeyin özsel doğasıyla ilgisi vardır. O halde doğa bilimleri çok sayıda zorunlu ve a posteriori önermeleri içerirler.

¹¹⁹ Kripke, *age*, s. 104.

2.5. Kripke’de Genel Adların Gönderimi ve Kuramsal Özdeşlikler

Adlandırma ve Zorunluluk’un üçüncü bölümünde Kripke tekil adlarla ilgili düşüncelerini genel adların bir türü olan doğal tür adlarına/terimlerine genişletmeye girişiyor. Doğal türleri konu alan kuramsal özdeşlik ifadeleri özdeşlik ifadelerinin bir türü olduğuna göre Kripke buradan da bir doğal tür özcülüğü, diğer adıyla bilimsel özcülük denilen felsefi görüşe varıyor. Ona göre doğal tür özdeşlikleri tözler ve tözlerin özellikleri arasındaki özdeşliklerdir.¹²⁰ Bu özdeşliklerde iki katı gösterici bulunur ve bu yüzden zorunlu a posteriorinin örnekleridirler.¹²¹

Onun doğal tür adları dediği şeyler; ısı ve ışık gibi fenomenler, altın ve su gibi maddeler ya da kedi ve kaplan gibi türler için kullanılan genel terimlerdir ki bugün bunlara doğal tür terimleri de deniliyor. Bu bağlamda Kripke’nin görüşleri Putnam’ın aynı konudaki görüşleriyle benzerlik gösterir. Doğal tür terimleri özel adlara benzetilebilir ise, tüm özel adlar katı gösterici olduklarına göre, kuramsal özdeşlikler de şayet doğru iseler zorunlu olarak doğrudurlar.

Bir kısım genel adların, doğal türler için olanların, özel adlarla genelde düşünüldüğünden daha fazla bir yakınlıkları vardır. Bu sonuç, “kedi”, “kaplan”, “altın külçesi” gibi sayılabilir adlar ya da “altın”, “su”, “demir piridi” gibi kitle terimleri olsun, farklı tür adları için kesinlikle geçerlidir. Bu aynı zamanda “ısı”, “ışık”, “şimşek” gibi doğal fenomenler ve muhtemelen gerektiği gibi açıklandığında bunlara karşılık gelen “sıcak”, “gürültülü”, “kırmızı” gibi sıfatlar için de geçerlidir.¹²²

Genel adların gönderimi ile ilgili geleneksel görüşe göre belirli bir bağlamda kullanılan bir genel terimin kaplamını/göndergesini bu terimin zihinde yerleşik anlamı, bir diğer deyişle “belirli betimlemesi” belirler. Dolayısıyla terimin/yüklemün eldeki nesneye uygulanabilir olup olmadığı bu önbilgiyle belirlenir. Bu görüşün klasik örneğini Kant vermektedir:

¹²⁰ Kripke, *age*, s. 166.

¹²¹ *Age*, s. 140.

¹²² *Age*, s. 134.

Bütün analitik önermeler, kavramları deneysel olsa da, a priori yargılardır, örneğin “altın sarı bir metaldir” önermesi; çünkü bunu bilmek için benim bu cismin sarı ve bir metal olduğunu içeren altın kavramından başka bir şeye ihtiyacım yok. Bu, benim kafamdaki altın kavramını oluşturmaktaydı ve bana onu -başka yerlerde aramama gerek kalmadan- öğelerine ayırmaktan başka yapacak bir şey kalmıyordu.¹²³

Kant’a göre biz “sarılık” özelliğini altın kavramından a priori olarak çıkartıyoruz. O halde “sarı metal” betimlemesi “altın” teriminin (Kant buna kavram diyor) anlamında yer alıyor. Kripke buna itiraz ediyor ve “altın” gibi bir genel terimin anlamının herhangi bir betimlemeden çıkarılamayacağını ileri sürüyor.¹²⁴ Kripke’ye göre altını altın yapan onun sarılık özelliği değildir. Atmosferin bir özelliğinden dolayı bir yanılısama içinde olduğumuzu ve altını sarı olarak gördüğümüzü düşünelim. Sonra bir gün bu gaz ortadan kalsın ve biz altını gerçek renginde, örneğin mavi olarak görmüş olalım. Buna dayanarak dünyada altın diye bir şeyin aslında var olmadığını, altın sandığımız şeyin meğer başka bir şey olduğunu söylemeyiz. Söyleyeceğimiz şey yalnızca altının rengi konusunda yanıldığımız ve altının aslında mavi olduğudur. Bunun nedeni bizim “altın”ı bir tür olarak kullanmamızdır. Birileri bu türü keşfetmişler, bizler de onlardan duymuşuzdur. İnsan topluluğunun bir üyesi olarak bu tür ile aramızda bir bağ oluşmuştur. O halde “sarılık”ın “altın” teriminin anlamında yer aldığını savunmak mümkün değildir.¹²⁵

Kripke’ye göre Mill özel adların yalnızca gönderimleri olduğunu fakat anlamları olmadığını söylerken haklıydı, fakat aynı şeyi genel adlar için söylemediği için ise hatalıydı. Ona göre özel/tekil adların gönderimleriyle ilgili varmış olduğu sonuçlar genel adlar için de geçerlidir.

Ona (Mill’e) göre tekil adlar belirli betimlemeler iseler anlamlı, özel ad iseler anlamsızdırlar. Mill diğer yandan tüm genel adların anlamlı

¹²³ Kant, *Prolegomena*, s. 15.

¹²⁴ Alper Yavuz, *On The Rigidity Of General Terms*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2012, s. 11.

¹²⁵ Kripke, *age*, s. 118.

olduklarını söyler. “İnsan varlığı” gibi bir yüklem insanlık için zorunlu ve yeterli koşulları sağlayan belirli özelliklerin (akıllılık, canlılık, belirli fiziksel özellikler) bileşimi olarak tanımlanır. Frege ve Russell tarafından temsil edilen modern mantık geleneği Mill’i tekil adlar konusunda hatalı, ancak genel adlar konusunda haklı görüyor. Son dönem felsefesi de aynı yolu izlemiş durumda, ancak hem özel adlar hem de doğal tür terimleri konusunda tanımlayıcı özellikler kavramını özellikler kümesi kavramı ile değiştiriyor... Benim kendi görüşüm... Mill’i tekil adlar konusunda az çok haklı, genel adlar konusunda ise hatalı buluyor... Belki bazı genel adlar (aptal, şişman, sarı) özellik ifade ederler, “inek” ve “kaplan” gibi genel adlar ise etmezler... “İnek” ve “kaplan” bir sözlüğün onları tanımlamak için kullanacağı özelliklerin toplamlarına kısaltmalar değildirler... Bilimin belirli özelliklerin inekler ya da kaplanlar için zorunlu olduklarını deneysel olarak keşf edip edemeyeceği ise başka bir soru, ki ben bunu olumlu cevaplıyorum.¹²⁶

Kripke’nin doğal tür terimlerine ilişkin görüşleri bazen tanımlayıcı işaretler (*identifying marks*) kümesi kuramı olarak da bilinen görüşün karşısında yer alıyor, ki bu görüşe göre “su” gibi terimler anlamları ve kaplamaları belirli özellik kümeleri tarafından sabitlenmiş yüklemelerdir. “Tanımlayıcı işaretler” özel adlara ilişkin yukarıda sözü edilen “betimleyici özellikler” ile bir bakıma aynı anlama geldiğinden bundan sonra bu ikincisini kullanacağız. Kripke bu kurama karşı olan görüşlerini altın örneğinden sonra bu kez “kaplan” örneği ile açıklamaya çalışıyor.

“Kaplan” terimini düşünelim. Betimlemeler kümesi kuramına göre “x bir kaplandır” önermesi “x şu ve şu gözlenebilir özelliklere (büyük, şeritli, yırtıcı, kedi görünümlü vb.) sahiptir” anlamına gelir. Fakat Kripke, tüm bunlar kaplanlara ait bilinen özellikler olsa bile, bu özelliklere sahip, mümkün ya da aktüel bir yaratığın kaplan olmayabileceğini ileri sürer. Kaplan görünümlü olduğu halde gerçekte memeli bile olmayan sürüngen sınıftan yaratıkların bulunduğu bir karşı durum varsayalım. Bu durumda iç yapıları tamamen farklı olan bu söz konusu yaratıklar kaplan olmayacaklardır.

¹²⁶ Kripke, *age*, s. 128.

Başka bir gezegende ya da dünyanın daha önce bilinmeyen bir yerinde böyle yaratıkların gerçekten de bulunduğunu düşünelim. Bunların keşfedilmesi durumunda yeni bir kaplan türünün bulunduğu söylenmeyecektir. Bu durumda betimlemeler kümesi kaplanın tanımını vermiyor olacaktır. O halde betimlemeler kümesi kuramı doğal tür terimleri için yanlış bir anlam ve gönderim kuramıdır. Daha da ötesi, betimlemeler kümesindeki özelliklerin tümünü taşımayan kaplanlar da söz konusu olabilir. Örneğin üç bacaklı bir kaplan olabilir ve hatta hepsi böyle olduğu halde bizler bir göz yanılması ile aldanıyor olabiliriz. Kripke buradan yola çıkarak söz konusu özelliklerin çoğuna sahip olmanın bu türe üye olmak için ne zorunlu ne de yeterli bir koşul olacağını ileri sürüyor.¹²⁷

Kripke'nin üçüncü ünlü örneği su örneğidir. "... sudur" yüklemine bakalım. Doğal tür terimlerine ilişkin betimlemeler kümesi kuramına göre bu yüklem anlamı ve kapsamı suyun karakteristik özellikleri olarak bildiğimiz özelliklerce belirlenir. O halde "bir şeyin ancak ve ancak bu özelliklere sahip ise su olduğu" hem zorunlu bir doğrudur, hem de a priori bildiğimiz bir doğrudur. Oysa Kripke böyle olmadığını öne sürüyor. Denizlerinde ve nehirlerinde kimyasal formülü H₂O değil de XYZ olan bir sıvının olduğu bir mümkün dünya düşünelim.¹²⁸ Bu madde suyun bilim adamı olmayanlarca da bilinen görünüm, tat ve kıvam gibi tüm özelliklerine sahip olsun ve tıpkı su gibi davranıyor olsun. Kripke tıpkı sahte altın için altın denilemeyeceği gibi, kimyasal yapısı H₂O olmayan bu maddeye de su denilemeyeceğini söyler. Bunu başka bir mümkün dünya için de düşünssek, aktüel dünyadaki bir başka gezegen için de düşünssek sonuç değişmeyecektir.

Aktüel dünyada dahi suyunkinden tümüyle farklı bir atomik yapısı olan fakat bu özellikler bakımından suya benzeyen bir madde olsa, bazı suların H₂O olmadığını mı söyleriz? Sanırım böyle söylemeyiz. Bunun yerine tıpkı sahte altın gibi sahte suyun da olabileceğini söyleriz.¹²⁹

İkiz Yerküre'de yaşayanlar denizlerdeki ve nehirlerdeki maddeye "su" adını vermiş olsalar da, ya da bu dünyadan bilim adamı olmayan insanlar o gezegene

¹²⁷ Kripke, *age*, s. 120.

¹²⁸ Bu Hillary Putnam'ın aynı konu hakkında vermiş olduğu "İkiz Yerküre" örneğidir. Hillary Putnam, "The Meaning of "Meaning"", *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, S. 7 (1975), s. 139.

¹²⁹ Kripke, *age*, s. 124.

gittiklerinde oradaki sıvının su olmadığını anlayamaları da, söz konusu madde su olmayacaktır. Üstelik suyun günümüzde bilinen kimyasal formülünün henüz bilinmediği ve bilim adamı olanla olmayanın suyu aynı şekilde bildiği zamanlarda da bu ikiz gezegendeki madde "... sudur" yüklemine kaplamında olmayacaktır. Diğer bir deyişle söz konusu maddenin sudan farkı hiç kimse tarafından bilinmese dahi durum değişmeyecektir.

Kripke'ye göre "su", "altın" ya da "kaplan" gibi bir terimi dile kattığımızda onu bir türün *özel adı* olarak katarız. Örneğin "kaplan" terimi gönderge-sabitleyici bir tanım ile dile şuna benzer bir şekilde sunulur: "Kaplanlar şuradaki ormanda yaşayan ve zaman zaman keçilerimizi kaçııp yiyen saldırgan, kedi görünümlü, sarı ve siyah çizgili yaratıklardır". Bu tıpkı bir kişi adının göndergesinin şu tanımla sabitlenmesi gibidir: "Tom Jones şu an şuradaki nehrin kenarındaki eski evde yaşayan kaba ve huysuz adamdır". Kripke doğal tür terimlerinin bu bakımdan özel adlarla önemli bir benzerlik taşıdığını öne sürüyor.¹³⁰

Özel adlar konu olduğunda gönderge farklı şekillerde sabitlenebilir. Başlangıç vaftizinde (*initial baptism*) bu tipik olarak gösterim ya da betimleme ile yapılır. Diğer şekilde gönderge genellikle bir zincir tarafından adın halkadan halkaya aktarılmasıyla belirlenir. Aynı durum "altın" gibi genel terimler için de geçerlidir. Söz konusu madde için varsayımsal bir vaftizi düşünecek olursak, onun "altın şuradaki parçaların (neredeysen) tümü tarafından gerçekleştirilen (*instantiated*) maddedir" gibi bir tanım tarafından belirlendiğini düşünmeliyiz... Doğal türlerin genel adlarının göndergelerinin bu şekilde, maddenin türün mevcut örneklerinin (neredeysen) tümü tarafından gerçekleştirilmesiyle sabitlendiğine inanıyorum. "Neredeysen" kaydı mevcut örnekte bir miktar sahte altının da bulunabileceği anlamına geliyor. Orijinal örnekte az sayıda farklı parçalar varsa bunlar "gerçekte altın olmayan" şeklinde reddedilecektir. Ancak öte yandan orijinal örnekte tek tür bir maddenin olduğu varsayımı daha

¹³⁰ Harold Noonan, *Routledge Philosophy GuideBook to Kripke and Naming and Necessity*, New York: Routledge, 2013, s. 186.

radikal şekilde yanlış çıkacak olursa tepkiler farklılaşabilir: Bazen iki altın türü olduğunu söyleyebilir, bazen de “altın” terimini bırakabiliriz.¹³¹

Kripke’ye göre gönderge-sabitleyici betimlemeler sabit/özel/katı bir anlam vermediklerine göre, “Tom Jones”, “kaplan” ya da “altın” adları dile bu şekilde katılıyor olsaydı, nasıl başka bir mümkün dünyada nehir kenarındaki eski evde oturan kişi Tom Jones değil de bir başkası olabilirse, aynı şekilde yırtıcı, kedi görünümlü ve siyah-sarı çizgili hayvan da başka bir yaratık olabileceğine göre, adlar zorunlu bir gönderim yapamazlardı. İşte Kripke’ye göre bireylerin özel adları ile doğal tür adlarını bu şekilde karşılaştırdığımızda doğal tür terimlerine ilişkin betimleyici kuramı yanlışlayan örnekler anlaşılır hale geliyor. Tom Jones olmak, bu şekilde vaftiz edilen adamla aynı adam olmaktır. Bir kaplan olmak bu şekilde vaftiz edilen türle aynı tür olmaktır. O halde aynı adam olmak bilinen aynı dış görüntüye sahip olmakla ilgili olmadığı gibi, aynı tür olmak da türün bilinen dış görüntüsüne sahip olmakla ilgili değildir.¹³²

Betimlemeler kuramına göre kaplan görünümlü bir yaratıkla karşılaşan kişi, şayet “kaplan” teriminin anlamını biliyorsa, önündeki yaratığı incelemek yoluyla onun gerçekten bir kaplan olup olmadığını bilecektir. Onu inceledikten sonra onun kaplan olabileceğini ama bunun kesin olmadığını söylemenin anlamı yoktur. Oysa Kripke’nin verdiği açıklamada böyle bir şey söylemek son derece anlaşılırdır. Kendisi için kaplan göndergesinin “köyümüzde teröre neden olan çizgili, yırtıcı, etçil tür” betimlemesiyle sabitlendiği bir kimse kaplanla aynı görünüme sahip çok sayıda yaratık türünün olabileceğini bilecek ve kaplanların iç yapısını (örneğin memeli mi yoksa sürüngen mi olduklarını) bilmeksizin, söz konusu görünüme sahip bir yaratığın kesinlikle bir kaplan olması gerektiğini söylemeyecektir.¹³³

¹³¹ Kripke, *age*, s. 135-6.

¹³² Noonan, *age*, s. 187.

¹³³ *Age*, s. 188.

2.6. Kripke'nin Doğal Tür Özcülüğü

Kripke özel adların gönderimi bağlamında söylediklerinin, özel adlarla doğal tür adları arasında sanıldığından fazla bir benzerlik olduğunu belirterek doğal tür adları için de geçerli olduğunu ileri sürüyor.

Doğal türler için kullanılan terimler özel adlara genelde sanıldığından çok daha yakındırlar.¹³⁴

Özsel özellik kavramı zorunluluk kavramına doğrudan bağlıdır. Bir özelliğin bir türe özsel olduğunu söylemek söz konusu özelliğin o türde zorunlu olarak bulunduğu, eş deyişle o türün, söz konusu özellik olmaksızın düşünülemediğini söylemektir. Önerme olarak söylendiğinde N özelliği T türü için özsel ise, “T N’dir” önermesi zorunlu olarak doğru bir önermedir. Klasik/Aristotelesçi özcülükte öz, “Nedir?” sorusuna verilen yanıt, eş deyişle tanımla ortaya konan şeydir. Burada o şeyi (nesne ya da tür) o şey yapan zorunlu özellikler (form) söz konusudur. Kripke'nin ortaya koyduğu özcülük de -oldukça farklı bir yoldan da olsa- şeylerin/türlerin betimsel özellikleri gerisinde onları o şeyler yapan zorunlu özelliklerin olduğunu ileri sürer. Kripke'ye göre tüm mümkün dünyalarda aynı kalmayı başaran bu özellikler günümüz modern biliminin de ortaya çıkarmaya çalıştığı özelliklerdir.

Bilim temel yapısal özellikleri inceleyerek, türün doğasını ve böylece (felsefi anlamda) özünü bulmaya çalışır.¹³⁵

Öz pekala empirik olarak bulunabilir.¹³⁶

Bilimsel özcülük, doğal türlerin mantığına, semantiğine, metafiziğine ve epistemolojisine ilişkin bir öğretilerdir. Bir doğal tür ya aynı özelliklere sahip maddeyi, ya da aynı maddeden yapılmış nesnelere sınıfını ifade eder. Bu sınıfın her üyesi ya da parçası az çok aynı görünür/makroskobik özellikler setine sahiptir, ki bunlar sayesinde söz

¹³⁴ Kripke, *age*, s. 127.

¹³⁵ *Age*, s. 138.

¹³⁶ *Age*, s. 110.

konusu türe dahil edilirler. Bu makro özellikler seti türü ve tüm üyelerini/parçalarını gösteren genel bir terimin sözlük tanımında ifade edilirler. Ancak onları aynı türün üyeleri ya da parçaları yapan şey yalnızca ortak makroskobik özellikler değildir. Çünkü bu türler *aynı maddesel temeli* paylaşmak yoluyla da birbirlerine bağlıdırlar. Doğal türlerin bu görece yansız anlamı kabul edildiğinde bilimsel özcülük tek ve genişletilmiş bir argüman gibi görünen birbiriyle ilgili birkaç savdan meydana gelir:¹³⁷

1. Metafiziksel Sav: Altın ve su gibi doğal türler metafizik olarak temel maddeleriyle özdeş sayılırlar. Diğer bir ifadeyle temel maddeleri bu türlerin özleri ya da doğalarıdır. Bu temel madde ise özgün fiziksel alt yapılardan oluşur. Bu mikro yapılar fiziksel/kimyasal ilişki ve etkileşimler içinde olan farklı atomsal ve atom altı parçacıklardan oluşur. Parçacıklar ve parçasal özellikler, bağlar ve nedensel ilişkiler tümüyle mikro düzeyde olduklarından duyu algısı ve sıradan empirik gözlem için erişilmezdirler. Yani görünmez ve gizlidirler. Doğal türlere atfedilen makroskobik özellikler ise yalnızca mikroskobik varlıklarla ya da mikroyapısal özelliklerle nedensel etkileşime verdiğimiz öznel duyusal tepkilerdir. Doğal türlerin makro özellikleri böylece türlerin mikro yapılarının sonucu da olsalar tamamen olumsal/ilineksel özelliklerdir.

2. Epistemolojik Sav: Doğal türlerin mikro yapıları ilkece bilinebilirdirler. Bu bilgi empirik yolda elde edilir, yani a posterioridir ve a priori şekilde bilinemez. Buna karşılık doğal türlerin duyusal gözlemiyle ya da sözlük anlamlarının a priori bilgisiyle ulaşılmış olsun, doğal türlerin makroskobik özelliklerine ilişkin bilgi değişkendir, öze ilişkin değildir.

3. Semantik Sav: Bir terim aktüel dünyadaki göndergesine ancak ve ancak tüm mantıksal mümkün dünyalarda gönderim yapıyorsa katı göstericidir. Katı göstericiler göndermeleriyle belli yer ve zamanlardaki gösterim ya da betimlemeler ile sabitlenirler ve bunları izleyen tarihsel-nedensel aktarım zincirleriyle bağlanırlar. Aktüel dünyadaki göndergesine tüm mümkün dünyalarda yüklenemeyen bir terim ise katı gösterici değildir. Katı gösterici olmayan terimler doğrudan gönderim yapmazlar. Çünkü tüm mümkün

¹³⁷ Robert Hanna, "A Kantian Critique of Scientific Essentialism", *Philosophy and Phenomenological Research*, C. 58, S. 3 (1998), s. 505.

dünyalarda göndermeleri olamaz. Semantik içerik olarak Fregeci anlam ya da kavramları ifade ederler. Bir göndermeleri olduğunda onu yalnızca betimleyici ve yüzeysel yollardan belirlerler.

Kripke'ye göre doğal tür terimleri türlere özel adlar olduklarına göre onlar da katı göstericilerdir ve içlerinde bu terimleri bulduran özdeşlik önermeleri a posteriori olarak bilinseler de, zorunlu olarak doğrudurlar. Hem doğal tür adları ("altın" ve "su" gibi), hem de bilimsel doğal tür terimleri (bu türlerin fiziksel mikro yapılarını ifade eden betimleyici terimler) katı göstericilerdir. Ancak makroskobik doğal tür terimleri ("sarı metal" gibi, doğal türlerin makroskobik özelliklerini ifade eden betimleyici terimler) katı olmayan göstericilerdir ve doğrudan gönderim yapmazlar. Çünkü gönderim yaptıkları türlerin özlerini belirtmezler, onların yalnızca ilineksel makroskobik özelliklerini betimlerler. Bu tür terimler türler arasında ayırım yapmak için pratik ya da sağduyusal kullanımı olan duyusal ya da kavramsal önyargılardır. Fakat bu önyargılar doğal tür terimlerinin mümkün dünyalarda geçerli kaplamalarını herhangi bir şekilde belirlemezler.

4. Mantıksal Sav: Zorunlu ifadeler tüm mantıksal mümkün dünyalarda doğrudurlar, yani metafiziksel anlamda zorunludurlar. Ve katı gösterici içeren tüm özdeşlik ifadeleri, şayet doğru iseler, doğrulukları a posteriori olarak bulunmuş olsa da, zorunlu olarak doğrudurlar. Bu da a posteriori önermelerin zorunlu da olabilecekleri anlamına geliyor.

Bu savlara göre doğal türler hakkında iki doğal tür terimine (birisinin türün adı ve diğeri bilimsel bir doğal tür terimi olarak) ilişkin özdeşlik ilişkisini öne süren bilimsel doğal tür önermesi biçimindeki her doğruluk, Kripke'nin ifadesiyle kuramsal özdeşlikler (örn. "Altın 79 atom numaralı elementtir") metafizik olarak zorunlu a posteriori önermelerdir. Metafizik olarak zorunludurlar, çünkü yalnızca doğal türün katı göstericilerini kullanırlar ve böylece tüm mantıksal mümkün dünyalarda doğru olan özdeşlik ifadeleridirler. A posterioridirler, çünkü yalnızca empirik bilim yoluyla bilinirler.

Bu maddenin ne olduğuna ilişkin bilimsel buluşları temsil eden ifadeler olumsal değil, olanaklı en sıkı anlamda zorunlu doğruluklardır.¹³⁸

Öte yandan doğal türler hakkında bir doğal türün adıyla bir makroskobik doğal tür terimi arasındaki ilişki şeklinde ifade edilen her doğruluk (Örn. “Altın sarı bir metaldir”) yalnızca olumsal a posteriori bir önermedir. Çünkü empirik olarak doğru olsa da onun makroskobik doğal tür terimi bir katı gösterici değildir. Bu yüzden önerme doğal tür hakkında özsel bir şey söylemez, yalnızca onun ilineksel görünür özelliklerini ve yüzeysel bilinme şeklini yansıtır.¹³⁹

2.7. Klasik Özcülük ve Bilimsel Özcülük

Çalışmanın birinci bölümünde klasik özcülüğün ne anlama geldiği onun kurucusu sayılan Aristoteles'in görüşleri bağlamında açıklanmıştır. Bu özcülüğün temelinde her şeyden önce doğadaki varlıkların bir kısmı özsel diğer kısmı ilineksel olmak üzere iki farklı türden özelliklere sahip olduğu savı yer alır. Özsel özellikler o varlığın özüne aittirler. Bu özelliklerden birine dahi sahip olmaksızın söz konusu varlığın "o varlık" olması olanaksızdır. Aristotelesçi özcülükte öz formla ilgilidir. Nitekim bir özellikten söz ediyorsak aslında formdan söz ediyoruzdur. Ancak bir nesnenin bizzat kendisine ait olan özellikler ile ona "eklenmiş" olan özellikler kategorik olarak farklıdır. Bir nesnenin bizzat kendisine ait olan tüm özellikler o nesnenin özünü oluştururlar. Öte yandan Aristotelesçi özcülüğü tekillere değil, türlere ilişkin bir özcülük sayan yorumu benimsediğimizi belirtmiştik. Buna göre özler ya da özsel formlar tümeldirler, o halde türseldirler. Bir tekilin bir öze sahip olması demek, o öz ile tanımlanan türe ait olması demektir. Nitekim Aristoteles'e göre öz tanım ile dile gelen şeydir. Tekillerin tanımı yoktur.

Kripke (ve Putnam) tarafından savunulmuş olan bilimsel özcülük Aristoteles özcülüğünden öncelikle bu konuda kipsel kavramları kullanması ve mümkün dünyalar semantiğini kullanmasıyla ayrılır. Aristoteles'te öz tözsel formdur ve bir şeyi o şey yapan

¹³⁸ Kripke, *age*, s. 125.

¹³⁹ Hanna, *age*, s. 508-509.

nedensel ilkedir. İnsanın anlama yetisinin bu özleri kavrama gücünü kabul eder. Bu bakımdan spekülâtiftir. Kripke ise öz olarak, türlerin empirik bilimler yoluyla ortaya çıkarılan mikrofiziksel yapılarını kabul eder. Bunların anlaşılması ancak bilimsel çalışmalar ile olanaklıdır. Doğadaki türlerin değişmez bir takım temel/öz özelliklere sahip oldukları savı ise her iki özcü yaklaşımın da ortak özelliğidir.

3. BÖLÜM : ÖZCÜLÜKLE İLİŞKİSİNDE KANT FELSEFESİ VE BİLİMSEL ÖZCÜLÜĞÜN ELEŞTİRİSİ

Kant felsefesi en yaygın ve bilinen şekliyle kendisinden hemen önce öne sürülmüş olan akılcı ve deneyci modern dönem felsefelerinin eleştirisi ve bir anlamda da sentezi olarak sunulur. Ancak daha doğru ifade edilecek olursa Kant'ın ortaya koymuş olduğu eleştiri, kendisinden önceki bütün bir felsefe tarihini ya da bu tarih içinde yer alan felsefelerin ortak zeminini hedef almaktadır. Platon ve özellikle Aristoteles'ten itibaren İlk ve Orta Çağ boyunca özcülük doğa felsefesinin belirleyici bir özelliğidir. Bu anlayışta insan aklı doğanın bizzat kendisinde -ya da Tanrı'nın zihninde- olan özleri kavrayabilme gücüne sahiptir. Akılcı bir çerçevede savunulan bu görüş doğal olarak başlarda Yeni Çağın deneyci ve kuşkucu düşünürlerince tartışılır ve eleştirilir. Locke ve Hume bu eleştirinin öncüleridirler. Ancak daha kapsamlı bir eleştirinin yanında alternatif ve güçlü bir doğa ve bilimi anlayışı Kant ile ortaya çıkar. Kant'ın düşünceleri etkisini sürdürmekte ve tartışılmaya devam etmektedir. Bilimsel özcülüğe Kantçı bir eleştiri olmayı hedefleyen bu çalışmanın bu bölümünde Kant'ın bilgi ve doğa felsefesine getirdiği -konuyla doğrudan ilgili- yenilikler açıklanıyor.

3.1. Kant'ın “Kopernik Devrimi”

Kant felsefesinin her şeyden önce esaslı bir metafizik eleştirisi olduğu söyleminin iki anlamı vardır. Bunların ilki Kant'ın genel anlamıyla metafiziğe, diğer bir deyişle döneminin epistemoloji ve ontolojisine, ikincisi ise özel metafizik konulara getirdiği eleştiridir. *Saf Aklın Eleştirisi* daha başından itibaren (*Transendental Estetik* ve *Transendental Analitik* bölümlerinde) genel metafiziği ele almışken özel metafizik konular (Evren, Ruh ve Tanrı ideleri) ise bunlardan sonra ayrıca (*Transendental Diyalektik* bölümünde) ele alınmışlardır. Bu ikinci anlamıyla metafizik konular bu çalışmanın konusunda yer almıyor.

Kant'ın felsefeye getirdiği ve “Kopernik Devrimi” olarak adlandırdığı yenilik, döneminin genel anlamdaki metafiziğini tabi tuttuğu bir eleştiriyi ve bu felsefi

paradigmaya ilişkin bir “tersine döndürme”yi ifade eder. Burada metafizik, varlığın bizzat kendisinin ve ona ilişkin bilginin incelenmesine (ontoloji ve epistemolojisine) karşılık gelir. Kant’ın bu türden bir incelemeyi olanaklı görmediği konuya yaklaşımından kolaylıkla anlaşılacaktır. Özel metafizik konulara yönelik eleştirisini de genel metafiziğe getirdiği devrimsel eleştirinin zemininde ortaya koymuştur.

Kant’ın Kopernik Devrimi, en yalın anlatımla, insanın algılama ve bilme yeteneği ile dış dünya nesnesi arasındaki ilişkinin ne türden bir ilişki olduğu bağlamında ortaya konmuş, ancak tam da bu sırada gerek söz konusu yeteneğin, gerekse “nesne”nin anlamlarını tümünden değiştirmiş bir öğretiyi ifade eder. Bu öğretiye göre bir nesnenin “bizim için” var olması, bu nesnenin, onu algılamak ve bilmek için gerekli olan koşullara “uyması” ile olanaklıdır. Aksi takdirde bir nesne bilgimize konu olmayacağı gibi algımıza da konu olmayacak, eş deyişle bizim için bir nesne dahi olmayacaktır.

Kant’ı bu düşünceye götüren gelişmeyi Hume’un doğa bilimlerinde varsayılagelen nedensellik ilkesine yönelttiği güçlü ve etkili eleştiride buluyoruz. Bu eleştirinin özelde nedensellik ilkesini, genelde (ve dolayısıyla) ise doğa bilgisinin statüsünü kuşkulu ya da sorunlu hale getirmesi Kant’ın düşünceleri için başlıca uyarıcı olmuştur. Kant’a göre önceki düşünürlerin başlıca ortak yanılması doğaya ilişkin kesin bilginin kesinliğini nesnenin bizzat kendisinde sayılan *zorunluluğa* dayandırmalarıydı. Onlara göre doğa insan aklından ayrı ve bağımsız bir zorunluluğa sahipti. Nesneyi o nesne yapan özellikler, eş deyişle özlere, o nesnenin algısından ve bilgisinden ayrı olarak, bizzat nesnenin kendisine ait idiler. Oysa Kant’a göre -önce Locke’un, sonra da Hume’un işaret ettiği üzere- insan aklının bu türden zorunluluklara, eş deyişle özlere ulaşması ilkece olanaksızdır. Bu yüzden zorunlu ve kesin bir bilginin bu özelliği “nesnenin kendisi”nden kaynaklanıyor olamazdı. Nitekim Kant felsefesi "kendinde nesne" kavramını özünde anlamsız kılacak bir eleştiri sunacaktır. Aklın şayet kesin bir bilgisi var ise, Kant’a göre bu, aklın kendi olanakları zemininde ürettiği a priori bir bilgi olmalıdır.

Kant’a göre önceki genel varsayım nesnenin kendi başına *dışarıda bir yerde* var olduğu iken, sorun ise onun nasıl olup da bilinebildiği idi. Bilginin zihinden bağımsızca var olan bir varlık alanına ilişkin olduğu ve kendi başına var olan nesnelere tarafından

koşullandığı düşünülüyordu. Oysa bu varsayımla çıkılan her çözümleme çabası, kesin bilginin temellendirilmesinde başarısız oluyor ve sonuçta Hume’da kendini açıkça gösteren bir kuşkuculuğa varıyordu. Kant bu resmi tersine çevirdi ve bilginin zihnin nesneye uymasıyla değil, aksine nesnenin zihne uymasıyla ortaya çıktığını öne sürdü. Buna göre nesnelere dünyası zihnin öznel (fakat *öznel-arası*) koşullarına bağımlı bir dünyadır. Bir nesnenin nesne olarak bilinebilmesi zihnin a priori yapılarınca belirlenmesine bağlıdır.

Bugüne kadar tüm bilgimizin nesnelere uyması gerektiği varsayıldı. Fakat bu varsayım üzerinden nesnelere ilişkin bilgimizi kavramlar yoluyla onlarla ilgili a priori bir şey kurarak genişletme çabalarının tümü başarısızlıkla sonuçlandı. Bu yüzden, nesnelere bilgimize uyması gerektiğini varsayarak metafiziğe ilişkin görevlerde daha başarılı olup olmayacağımızı denememiz gerekiyor. Bu, onlarla ilgili bir şeyi onlar verilmeden önce belirlemek yoluyla, ulaşılmak istenenle, yani nesnelere a priori bilgisine sahip olmanın olanağı ile daha uyumlu olacaktır. Bu tam olarak Kopernik’in ilk düşünceleri gibi olacaktır.¹⁴⁰

Kant’a göre eksenin böylece nesnelere dünyasından zihin dünyasına alınması, uzun süredir ontolojiye ait sayılan kavram ve ilkelerin artık/aslında epistemolojiye ait olduğunu gösterecektir.

Gururlu “ontoloji” adı yerini daha alçak gönüllü bir ad olan “saf anlama yetisinin analizi”ne bırakmalıdır.¹⁴¹

Saf Aklın Eleştirisi’nin ontoloji yerine epistemolojiye tanıdığı öncelik onun insanın anlama yetisine yönelik derin ve kapsamlı bir analize girişmiş olması demektir. Bu yöndeki bir analize kendisinden önce ve kendisini hazırlayan özellikle deneyci düşünürlerce başlanmış olduğu halde, varılmış olan sonuçlar bilgi için sağlam bir zemin gösterebilmiş değillerdi. Bu durumun Kopernik öncesi gökbilimle benzerliğini, iki alanda

¹⁴⁰ Immanuel Kant, *The Critique of Pure Reason*, The Cambridge Edition of The Works of Immanuel Kant, Ed. Paul Guyer, Allen W. Wood, New York: Cambridge University Press, 1998, Bxvi.

¹⁴¹ *Age*, A247/B303.

da geniş çaplı incelemeler yapılmış olmasına karşın paradigmatik önkabule dokunulmamış olmasında görürüz. Batlamyus sistemi gözlemcinin konum ve perspektifini hiçbir şekilde sorgulama konusu yapmıyor, gözlemciye görünmekte olanı naif bir sağduyuya yaslanarak gözlemcinin konumundan bağımsız şekilde gelişen göksel olaylar olarak betimliyordu. Ortaya konan resim ise çok sayıda fenomeni açıklamakta başarısız oluyor, bunları sisteme uydurmak amacıyla yapılan ‘düzeltme’ler ise hem matematiksel kesinlikleri zedeliyor, hem de sistemi tutarlı olmaktan uzaklaştırıyordu. Kopernik bu noktada yerden gök cisimlerine bakmak yerine, bir de gök cisimlerinden yere bakmayı önerdi. İncelenmesi gereken şey öncelikle gök cisimlerinin konumu değil, gözlemcinin konumu olabilirdi. Diğer bir deyişle, sorun çıkarıcı fenomenleri, bir de gök cisimlerinin değil, yerin hareket etmekte olduğunu varsayarak çözümlenmek denemeliydi. Nitekim bu deneme başarıyla sonuçlandı ve o güne kadar açıklanamayan çok sayıda gökyüzü olayı bu sayede açıklanabilir hale geldi.

Konu nesnenin bilgisi, yani deneysel bilgi olduğunda bilim adamı gibi klasik felsefecinin temel varsayımı da bilginin nesneden zihne aktarılan bir formu ifade ettiği, diğer bir deyişle bilginin oluşumunda zihnin nesneye uymak, eş deyişle zihinde olanın dışarıda olana göre şekillenmek zorunda olduğu şeklindeydi. O güne kadar aksi öne sürülmemiş olduğundan bunun felsefi bir öğreti olduğunu söylemek yerine, tıpkı yeri sabit, gök cisimlerini hareketli sayan yerleşik kabul gibi, kendiliğinden (*spontane*) ve naif bir varsayım olduğunu söylemek daha doğru görünüyor. İşte empirik bilgiye ilişkin tüm açıklamaların o güne kadar bu zemin üzerinde yapılmış olması onun sorgulanmasını devrimsel bir girişim yapmaktadır. Nitekim Kant’ın bilginin, daha da ötesi nesnenin oluşumunda zihne yüklediği görev, bilginin merkezine nesne yerine özneyi koyması anlamına gelir.¹⁴² Kopernik’i varolan varsayımın tam tersini denemeye iten neden gök cisimleriyle ilgili yeni gözlemlerin mevcut varsayımla önemli uyumsuzluklar göstermeseydi. Kant’ı yeni bir varsayıma iten neden ise yeni buluş ya da gözlemler değil, bunun yerine doğa biliminin dayandığı varsayılan temellerin kendisinden hemen önce yapılmış olan sorgulamalar sonucunda tartışılır hale gelmesiydi. İlk Çağ doğa

¹⁴² Bertrand Russell bu noktada Kant’ın yaptığı şeyin insanı merkeze aldığı için Kopernik’in yaptığının tersi olduğunu, bu yüzden buna Batlamyusçu Karşı Devrim demenin daha doğru olacağını söyler. (J. Everet Green, *Kant's Copernican Revolution*, Lanham: University Press of America, 1997, s. 14). Ancak Kant’ın vurguladığı şeyin konumlanmanın yönü değil, bakış açısını tam tersine döndürme olduğu düşünüldüğünde benzetmenin oldukça yerinde olduğunu söyleyebiliriz.

düşünürlerinden itibaren insan zihninin nesnenin özsel bilgisini edinmeye yetenekli olduğu ya da olmadığı yönündeki görüşler nesnel dünyasının insan zihninden bağımsız varlıklar olduklarını düşünmek gibi ortak bir zemine sahiptiler. Sorun nesneden zihne doğru gerçekleşebileceği düşünülen bilme ilişkisinin nasıl gerçekleşebildiği ya da neden gerçekleşemediği üzerindeydi. Kant ise bu soruların varsaydığı önkabulden vazgeçmeyi denemiştir.

3.2. Transendental İdealizm ve “Kendinde Şey” Öğretisi

Saf Aklın Eleştirisi bize aklın neden metafiziğe¹⁴³ ilişkin a priori bir spekülasyon yapamayacağını göstermeye çalışır. Bunun için öncelikle yapılması gereken, yalnızca nedensel yasalara uyan uzay-zaman nesnelere ilişkin bilgi savında bulunabileceğimizin gösterilmesidir. Nitekim *Transendental Estetik*'in en önemli öğretisi deneyin iki temel boyutunu oluşturan uzay ve zamanın deneylenmedikleri, aksine mantıksal olarak deneye önsel olduklarıdır. Deney nesnelere zorunlu olarak uzayda ve zamandadırlar. Uzay ve zaman boyutları olmaksızın nesne algısına sahip olmamız olanaksızdır.

Her ikisi birlikte alındıklarında, tüm duyulur görünümün saf formlarıdır ve böylece sentetik a priori önermeleri olanaklı kılarlar.¹⁴⁴

Böylece uzay ve zaman deneyin özsel ve temel yapısını sağlarlar. Ancak Kant bunu söylerken kendinde gerçekliğin ideal/düşünsel olduğunu öne sürüyor değildir. Öyle olsaydı deneysel nesnelere için görüşler denilmesi anlamlı olmazdı. Bununla birlikte uzay ve zaman zorunlu a priori temsillerdir ve görünümün saf formuna ilişkindirler.¹⁴⁵

Bu yüzden tüm görümüzün görünüşün temsili dışında bir şey olmadığını, ne görülediğimiz şeylerin kendilerinde onları görülediğimiz gibi olduklarını ne de ilişkilerinin bize göründükleri gibi olduklarını ve şayet

¹⁴³ Burada metafizik, daha önce belirttiğimiz gibi, varlıkla ve varlığa ilişkin bilgiyle ilgilenmekte olan genel anlamıyla metafiziktir.

¹⁴⁴ Kant, *age*, A39/B56.

¹⁴⁵ J. Everet Green, *Kant's Copernican Revolution*, Lanham: University Press of America, 1997, s. 50.

kendi önemizi ya da hatta yalnızca duyularımızın öznel yapısını kaldıracak olsak, tüm yapının, uzay ve zamandaki nesnelere tüm bağlarının ve doğrusu bizzat uzay ve zamanın ortadan kaybolacağını ve onların görünüşler olarak kendilerinde değil, yalnızca bizde var olabileceklerini söylemek istedik.¹⁴⁶

Buna göre özne 'dünya'ya uzay ve zaman yoluyla bağlanmaktadır. Uzay ve zamanın nesnel/kendinde dünyaya değil de insana ait özellikler olduğu söylemi Kant felsefesinin en özgün ve radikal temellerinden birini oluşturuyor. Kant'a göre uzay, boyutlu nesnelere vb. hakkında yalnızca insanın durduğu yerden konuşabiliriz. Duyarlığımızın alıcılığı dışında, nesnelere kendilerinde ne olabileceklerini bilmeyiz. Onları yalnızca tüm insanlarda ortak olan algı modumuza uyduklarında biliriz. O halde uzay ve zaman düşünseldirler (*ideal*). Ancak bu, Kant'a göre transendental, yani nesnesini kuran etkin bir düşünselliktir. Kant hem uzayın transendental düşünselliğini hem de bu düşünselliğin onun empirik gerçekliğiyle uyumluluğunu bu şekilde kuruyor. O halde uzay ve zamanın düşünselliği, Kant tarafından onların insan duyarlılığının a priori koşulları, yani insan zihninin düşünce ya da deney için gerekli veriyi alma kabiliyetinin öznel koşulları olarak iş gördükleri anlamında öne sürülmüştür. O bu koşulları duyarlığın formları olarak adlandırıyor. O halde uzayda ve zamanda olan empirik nesnelere aynı anlamda düşünseldirler, çünkü duyarlığın bu koşullarından bağımsız şekilde deneylenemez ve betimlenemezler.¹⁴⁷

Transendental anlamda zihnin dışında olmak demek duyarlıktan ve duyarlığın koşullarından bağımsız olmak demektir. Transendental olarak gerçek bir nesne o halde tanım gereği duyulanamaz bir nesne ya da numendir. Bu olumsuz anlamda bir numendir ve Kant bununla duyusal görünümün nesnesi olmayan bir şeyin kavramını kast ediyor.¹⁴⁸ Kant'a göre deneyin maddi koşullarını görünümün formel koşullarından ayrı olarak savunma girişimleri daha başta başarısız olmaya mahkumdur. Çünkü görüden soyutladığımızda elimizde gerçek anlamda hiçbir şey kalmaz. Duyusal olmayan bir görünümün nesnesi, kendisinin ne görüsüne ne de kavramına sahip olduğumuz bir şeydir. Bu ise zorunlu

¹⁴⁶ Kant, *age*, A42/B59.

¹⁴⁷ Green, *age*, s. 50.

¹⁴⁸ Kant, *age*, B307.

olarak olumsuz bir kavramdır. Duyumlarımız kişiden kişiye değişebilir, ancak uzay ve zaman hepimiz için aynıdır. Ne birden fazla uzay, ne de birden fazla zaman olabilir. Uzay ve zaman duyusal deneyin zorunlu koşullarıdır. Diğer bir deyişle görünün bu zorunlu koşulları her tekilin belli bir yeri olmasını ve bu yer sayesinde diğer tüm tekillikle bağlı olmasını olanaklı kılan bir zorunlu ilişkiler sistemi sağlar. Uzay ve zaman kavram değil, görüdürler ya da görünün iki saf formudurlar.¹⁴⁹ Bu yüzden a priori'dirler ve empirik olmaktan çok, saf görüdürler. Görünün maddesine değil, saf formlarına aittirler. Nitekim a priori bilinebilmeleri bu sayededir. Kavramlar ile görüleri bu şekilde birbirinden ayırması Kant'ın kendisinden öncekilerin kaçırdığı bir noktayı görmesini sağlamıştır: Nesnelerin bilgisi kavramlar ile görüleri arasında bir bağın kurulmasıyla meydana gelir. Nesne bilgisi ne yalnızca kimi açık seçik kavramlara sahip olmakla, ne de yalnızca empirik görüleri edinmekle meydana gelebilir.

Kant'a göre uzay ve zaman duyarlılığımızın formları olarak tüm deney nesnelere bağımsız olarak görüde bilinirler. Nesnelere ise aksine bilinmek için onlara uymak zorundadırlar. Örneğin uzay üç boyutlu olduğuna göre bilinebilir nesnelere tümü de bu koşula uymalı, yani üç boyutlu olmalıdır. Bunu nesneyle herhangi bir karşılaşmaya önsel olarak, yani a priori biliriz.¹⁵⁰ O halde temel özelliklerine ilişkin bilgiye peşinen sahip olduğumuz uzay ve zaman formları zihnimizin öznel yapısında yer alırlar.

Uzay ne kendinde şeylerin herhangi bir özelliğini, ne de onların birbirleriyle ilişkilerini temsil eder. Uzay dış duyumumuzun tüm görünüşlerinin formundan başka bir şey değildir. O tüm duyarlılığın, bizim için dış görünün yalnızca altında olanaklı olduğu öznel koşuludur.¹⁵¹

Uzay uzayda bulunan nesnelere gibi bir deney nesnesi değildir. Aksine uzay ve zaman tüm deneyin zorunlu ön koşullarıdır. Kant'ın argümanları bize uzay ve zamanın görünüşün ya da şeylerin bize görünüş şeklinin zorunlu özelliği olduğunu söyler. Ancak bize görünüş şeklinden soyutlanmış 'şeyler'e ait olduğunu söylemez. Uzayda görülen

¹⁴⁹ Kant, *age*, A39/B56.

¹⁵⁰ Green, *age*, s. 54.

¹⁵¹ Kant, *age*, A26/B42.

hiçbir şey bir kendinde şey değildir. Uzay bir özellik olarak şeylere ait bir form değildir. Bizim nesne dediğimiz şeyler duyarlığın “formu uzay olan” temsilleridir. Bu temsillerin gerçek karşılığı olan kendinde şeyler bu temsiller yoluyla bilinebilen şeyler değildir.

Görülediğimiz şeyler kendilerinde görüdeki temsilleriyle aynı şeyler olmadığı gibi, onların kendilerindeki ilişkileri de bu ilişkilerin bize görünüşleriyle aynı değildir. Ancak Kant için “kendinde şey” görüden ayrı bir varlık sınıfı da değildir. Kant’ın söylediği şey, bilgimiz olmayan belli bir varlık sınıfı olduğu değil, her ne varsa, bizim onun “bizden bağımsız” bir bilgisine sahip olamayacağımızdır. Nitekim böyle bir bilgi savının anlamsız olacağı da kolaylıkla öne sürülebilir. *İnsanın* bir şeyin “insandan bağımsız” bir bilgisine de sahip olabileceği söylemi özünde çelişik ve olanaksız görünmektedir.

Kant bir empirik realist olduğunu söyleyip empirik idealizmi reddederken, deneyimizin kendi temsillerimizin özel/bireysel alanıyla sınırlı olduğunu değil, empirik olarak uzay-zamanlı nesnelere karşılaşmayı da içerdiğini söylemektedir. O halde nesnelere bizde temsil edildikleri ölçüde bilimsel incelemenin konusudurlar. Transendental idealizm insan bilgisinin sınırlarını onun doğasını ortaya koyarak belirleme öğretisidir. Bu sınır kısaca söylemek gerekirse bir yandan algı, diğer yandan anlama yetisinin sınırlarından meydana gelir.

Tüm görünüşlerin transandental idealizmi ile; onları hep birlikte kendinde şeyler değil, yalnızca temsiller sayan, buna göre uzay ve zamanı da kendileri için verili belirlenimler ya da kendilerinde şeyler olarak nesnelere koşulları değil, yalnızca görünüşün duyulur formları sayan öğretiyi anlıyorum.¹⁵²

Şeyleri ancak onları görülediğimiz sürece bilebiliriz. Diğer bir deyişle onları ancak uzay ve zaman belirlenimleri bağlamında görüleyebiliriz. O halde şeyleri ancak uzayda yer kaplayan ve zaman içinde devam eden cisimler olarak bilebiliriz. Popper

¹⁵² Kant, *age*, A370.

Heisenberg'in Kant'inkine benzer bir *metafiziği* öngördüğünü söylerken "kendinde şey" kavramını şöyle açıklıyor:

Kendinde şey bilinemezdir. Onun yalnızca (Kant'ın işaret ettiği üzere) kendisinde şeyden ve kendi algılama mekanizmamızdan kaynaklandığı düşünülen görünüşlerini bilebiliriz. O halde görünüşler kendinde şeyler ile kendimiz arasındaki bir tür etkileşimden doğarlar. O halde bir şey bize, onu farklı algılama, farklı gözleme ve onunla farklı etkileşme biçimlerimize göre farklı biçimlerde görünebilir. Onu o sanki kendinde şeymiş gibi yakalamaya çalışır, fakat bunu asla başaramayız. Sınırlarımız içinde yalnızca görünüşleri bulabiliriz.¹⁵³

Kant'a göre *Eleştiri* bize nesnenin iki anlamda alınması gerektiğini öğretmektedir: Görünüş ve kendinde şey.¹⁵⁴ Deneyimize konu olan nesnelere yalnızca görünüşlerdir.

Bizim için mümkün olan tüm deney nesnelere yalnızca görünüşlerdir, yani temsil edilme tarzlarında, boyutlu varlıklar ya da değişim dizileri olarak, düşüncelerimiz dışında bağımsız varlıkları yoktur.¹⁵⁵

Buna göre transendental realizmin tanımlayıcı özelliği, "yalnızca görünüş" olan şeyleri kendinde şeylerle karıştırmasıdır. Oysa sahip olduğumuz bilgiyi çözümlediğimizde zihnimizin hem görüleme hem de düşünme düzeyinde ona bir şeyler kattığını anlarız. Sahip olduğumuz a priori görümler ve a priori kavramlar temelinde deneyi belli bir ölçüde öngörebiliriz. Transendental idealizm böylece iki aşırı uçtan kaçınmamızı olanaklı kılar: Bir yanda zihinlerimiz dışında her şeyi düşünsel sayan empirik idealizm, diğer yanda çevremizdeki bilindik şeylerin zihinlerimizden ve bilişsel yetilerimizden tamamen bağımsız şekilde var olduğu yönündeki (naif) realizm.¹⁵⁶

¹⁵³ Popper, *The Logic Of Scientific Discovery*, London: Routledge, 2002, s. 476.

¹⁵⁴ Kant, *age*, Bxxvii.

¹⁵⁵ *Age*, A491/B519.

¹⁵⁶ Green, *age*, s. 62.

Transendental idealizm görünüşler dünyası ile kendinde şeyler dünyasını kendisine özgü bir şekilde ayırmaktadır. Görünüşler dünyası tümüyle zihnin yarattığı değildir, fakat kendinde şeyler dünyasının basit yansımaları da değildir. Görünüşler Kant felsefesine göre bizzat empirik nesnelere kendilerini oluştururlar.

Kategorilerin birliğine göre nesnelere olarak düşünüldükleri sürece görünüşler görüngüler olarak adlandırılır.¹⁵⁷

Buna göre görüngü empirik bilmenin nesne olarak sahip olduğu şeylerin felsefi bir ifadesidir. Empirik bilme nesnelere kendinde şeyler olarak alsa da bunlar gerçekte transendental düşünmenin görüngüleridirler. O halde aynı ‘nesne’leri görmenin iki düzeyi vardır. Empirik açıdan bakıldığında nesnelere bilimlerin ilgilendiği empirik gerçekliği kurarlar. Ancak öte yandan empirik gerçekliğin varoluşsal/tözsel dayanağı anlamında bir “kendinde dünya”nın varlığı -algımızın ve bilgimizin konusu olmasa da- kabul edilmelidir. Empirik gerçeklik ile “kendinde dünya” arasındaki ilişki bir nedensellik ilişkisi ise -ki Kant felsefesi bu şekilde yorumlanmaya uygundur- bu nedenselliğin bir zorunluluk taşıdığı söylenebilir, ancak empirik gerçekliğin, eş deyişle neden olunan görünüşlerin “oldukları biçimde” olmaları zorunlu değildir. Diğer bir deyişle nedenselliğin kategorik bir zorunluluk olduğu kabul edilse dahi “neyin neye neden olacağı” konusunda tüm mümkün dünyalar için geçerli belirlenimlere sahip olduğumuz öne sürülemez.

Görünüşlerin formuyla ilgili olarak a priori çok şey söylenebilirken, bu görünüşlerin altında yer alıyor olabilecek kendinde şey hakkında herhangi bir şey ileri sürülemez.¹⁵⁸

Öznel yapımız kaldırılacak olsa, duyuşsal görü tarafından yüklenen özellikleriyle birlikte temsil edilen nesne, bulunacak bir yerde olmaz ve hiçbir şekilde bulunamaz. Çünkü görünüşler olarak onun formunu belirleyen şey bu öznel yapıdır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Kant, *age*, A249.

¹⁵⁸ *Age*, A49/B66.

¹⁵⁹ *Age*, A44/B62 (Buradaki “öznel” kavramının bireysel bir öznelliğe işaret etmediğine dikkat edilmelidir).

Bilim empirik nesnelere ele alırsa da, Kant'ın algıya ilişkin analizi hiçbir nesnenin duyarlılığın koşullarından ayrı şekilde, sırf anlayışın kavramları ile temsil edilemeyeceğini söyler. Fakat anlama yetisi dış dünyadan gelen görü çokluğuna kavramlarını ve "genel bir nesne" kavramını uygular. Kant bunu "transendental nesne=x" olarak adlandırır.¹⁶⁰ Ancak söz konusu bu nesne yalnızca bir "birlik" kavramı olarak iş görür. Anlama yetisi bu nesne yoluyla görü çokluğunu bir nesne kavramında birleştirir.¹⁶¹ Önemli bir Kant yorumcusu olan P. F. Strawson, Kant'ın *Eleştiri*'de ortaya koyduğu transendental idealizm öğretisi için şu genel betimlemeyi yapıyor:

Öğreti yalnızca duyum ötesi bir gerçekliğe ilişkin bir bilgimiz olamayacağını söylemiyor. Öğreti gerçekliğin duyum ötesi olduğunu ve ona ilişkin bir bilgimiz olamayacağını söylüyor.¹⁶²

Nitekim Kant'ın "kendinde şey" kavramı aslında "kendinde gerçeklik" olarak da anlaşılabilir. İnsanın insandan bağımsız bir gerçekliği bilemeyeceği bu bakımdan doğruluğu mantıksal doğruluğa yakın bir söylem gibidir. Çünkü duyular her ne kadar kendinde gerçeklik ile temas halinde olsa da, bu temas algı ve bilgi için gerekli olmasına karşın yetersizdir.

Kant'ın Kopernik Devrimi adlı eserin yazarı J. Everet Green *Kopernik Devrimi*'nin felsefecilere göstermek istediği şeyin, gerçekliğin hiçbir zaman "sonsuzluk ufku"ndan görülemeyeceği olduğunu belirtiyor. İnsanoğlu şeylere ilişkin bilgiyi ancak insani bir kavramsal çerçeve yoluyla elde edebilmektedir. Deneyimizin görünüşe ilişkin olduğu ve kendinde şeyleri bilemeyeceğimiz yönündeki vurgunun önemli bir gerekçesi, haklarında konuşabildiğimiz ve bilgi sahibi olabildiğimiz her şeyin deneyimizin doğası tarafından belirlenmesi ve deneyin sınırları ötesine geçmenin olanaksız olmasıdır.¹⁶³

¹⁶⁰ Kant, *age*, A109.

¹⁶¹ *Age*, A250.

¹⁶² Strawson, *The Bound of Sense*, Oxon: Routledge, 2006, s. 38.

¹⁶³ Green, *age*, s. 75.

Öte yandan yalnızca görünüş üzerinden bir yargıda bulunmak da olanaksızdır. Kant'ın "transendental nesne = x" kavramı burada tüm yargılarda özne olarak bulunmak zorundadır. İki farklı varlık alanı olmasa da iki farklı kavram deney için zorunludur: Empirik nesne ve transendental nesne. Transendental nesne hep aynı olan, empirik nesnenin görümler çokluğunun kendisinde birleşmesiyle olanaklı olduğu bir birlik kavramıdır. Buradan varılabilecek bir sonuç, "kendinde şey" in bir "kendinde nesne" ye değil, empirik nesnenin ötesine işaret ettiği'dir. Öyle ki ona "empirik nesne" ye yüklediğimiz türden bir "birlik" yüklemek, bir başka deyişle onu "empirik nesne" yi gördüğümüz gibi "tekil bir varlık" olarak düşünmek için dahi bir gerekçemiz bulunmuyor.

3.3. Sentetik A Priori Yargı ve Doğa Bilimi'nin Olanığı

Kant için "doğa bilgisi", onun hem doğayı hem bilgiyi kendi sisteminde yeniden tanımlamasının bir sonucu olarak klasik anlamından "kategorik" olarak farklı bir anlam kazanır. Doğa artık insan zihninin önünde ve zihne formlarını yansıtabilecek, ya da zihinde formlarının izlerini bırakabilecek, bilinse-bilinmese söz konusu formlara zihinden bağımsızca sahip olabilecek bir varlıklar dünyası değildir. Doğa zihnin kendi başındalığında bilinme olanağı olmayan bir varlık alanına kendi formlarını uygulaması ile "form olarak" insan zihninde kurulan bir dünyadır.

Bu yüzden tüm görümüzün görünüşün temsili dışında bir şey olmadığını, ne görülediğimiz şeylerin kendilerinde onları görülediğimiz gibi olduklarını ne de ilişkilerinin bize göründükleri gibi olduklarını ve şayet kendi öznenizi ya da hatta yalnızca duyularımızın öznel yapısını kaldıracak olsak, tüm yapının, uzay ve zamandaki nesnelere tüm bağlarının ve doğrusu bizzat uzay ve zamanın ortadan kaybolacağını ve onların görünüşler olarak kendilerinde değil, yalnızca bizde var olabileceklerini söylemek istedik.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Kant, *age*, A42/B59.

Kant'ın ortaya koyduğu bu yeni bakış açısında -kendisinin de ifadesiyle- Hume'un doğrudan etkisi vardır. Hume insan zihninin bilişsel edinimini iki gruba ayırmıştı: İdeler arası ilişkiler ve empirik olgu durumları. *Hume Çatalı* olarak da bilinen bu ayrıma göre tüm bilgimiz, biri *ide ilişkileriyle*, diğeri *olgu sorunlarıyla* ilgili olan iki tür bilgiden meydana gelir.¹⁶⁵ İde ilişkileriyle ilgili bilgiler, doğruluk ya da yanlışlıklarına bütünüyle entelektüel olarak, yani herhangi empirik bir gözlem söz konusu olmaksızın karar verilen önermelerdir. Dünyaya ilişkin bilgimizi artırmayan bu analitik bilgi türü buna göre *a priori* önermelerden meydana gelir. Geometri ve aritmetiğin tüm önermeleri bu kategoriye girerler. Olduklarından başka türlü olamayan ilişkileri dile getirdikleri için ve dolayısıyla değillenmeleri mantıkça bir çelişkiye yol açtığı için doğrulukları zorunlu olan önermelerdir. Bununla birlikte bu önermeler bize dış dünya ve nesnel hakkında bilgi vermezler. Olgulara ilişkin önermelerin doğruluk ve yanlışlıklarına ise ancak empirik yolla karar verilebilir. Bu yüzden bunlar *a posteriori* önermelerdir. Bu önermelerin değillenmesi herhangi bir çelişkiye yol açmaz. Bu değilleme önermeleri de mümkün olan olgu durumlarını ifade ederler. Örneğin Hume'e göre yarın güneşin doğmayacağını söylemek doğacağını söylemek ölçüsünde akla uygun bir önermedir. İde ilişkilerini dile getiren önermeler zorunlu iken, olgu durumlarını dile getiren bu tür önermeler zorunlu değil, olumsal önermelerdir. Bu önermeler *a priori* olanlar gibi doğrulanmazlar ve bunların doğruluğuna ilişkin elimizdeki delil, ne kadar güçlü olursa olsun, onlarla aynı iç yapıya sahip değillerdir.¹⁶⁶

Hume ilk bilgi türünde klasik akılcı bir düşünür gibidir. İkinci bilgi türündeki “olgu ilişkileri” de aslında “ide ilişkileri”dirler. Ancak buradaki idelerin kaynağı ona göre izlenimler, izlenimlerin kaynağı ise deneylerdir. Nitekim bu bilgi türünü olgusal yapan, idelerinin deneyden kaynaklanmasıdır. Ancak idelerin bilgiye dönüşebilmesi, onların birbirleriyle ilişkilenebilmelerine bağlıdır. Zihnimiz bilgi için ideler arasında ilişkiler bulmaya/kurmaya çalışır. Bunu yaparken Hume ideler arasında felsefi ilişkiler dediği yedi tür ilişkiyi dikkate alır¹⁶⁷: Benzerlik, karşıtlık, nitelikte derece, nicelik ve sayıda oran, özdeşlik, uzay ve zaman, nedensellik. Bu ilişkilerin ilk dördü salt ideler arası

¹⁶⁵ David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, Çev. Oruç Arıoba, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1978, s. 20.

¹⁶⁶ *Age*, s. 22.

¹⁶⁷ David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergün Baylan, Ankara: Bilgesu Yayınları, 2009, s. 24.

ilişkileri kapsarlar ve kesin bilgileri oluştururlar. Mantık ve matematik bilgileri bu ilişkilerle oluşurlar. Oysa diğer üç ilişki türü –ilişkiledikleri ideler gibi- deneyden kazanılırlar. Özdeşlik ve uzay-zaman ilişkileri Hume’a göre akıl yürütme yapılmaksızın doğrudan doğruya duyulara verilerek algı yoluyla kavranır. Uzay tasarımı görülebilir ve dokunulabilir nesnelerin durumundan, zaman tasarımı ise diğer tasarımların ve izlenimlerin ardışıklığından elde edilir.¹⁶⁸ Burada düşünmenin herhangi bir etkinliği değil, salt izlenimlerin duyu organları tarafından edilgin bir alınışı söz konusudur. Zihin duyulara doğrudan verilenin ötesine gidemez. Duyuların ötesine gitme işi nedensellik ilişkisi söz konusu olduğunda yapılmaktadır.¹⁶⁹ Ancak Hume tam da bu “öteye gitme” işinin nasıl mümkün olduğunu sorgulayacaktır.

Kant’ın bilgi kuramı Hume’dan aldığı etki ile biçimlenmiştir diyebiliriz. Nitekim kendisinin ünlü “Hume’u okumak beni dogmatizm uykusundan uyandırdı” sözü bunun açık bir kabulüdür.¹⁷⁰ *Prolegomena*’nın başından itibaren Hume ile –sürekli adını kullanarak- yürüttüğü hesaplaşma da bunu gösteriyor. Kant öncelikle Hume’un nedensellik ilkesine getirdiği eleştiride hakkını teslim eder. Buna göre Hume metafiziğin bir tek ama önemli kavramından, yani neden ve etkinin bağlantılılığı kavramından yola çıkmış ve bu kavramı kucağında büyüttüğünü ileri süren akli kendisine hesap vermeye çağırılmıştı. Kant’a göre Hume aklın a priori olarak ve kavramlardan hareket ederek böyle bir bağı düşünebilmesinin -bu bağ zorunluluk içerdiğinden- tamamen olanaksız olduğunu kanıtlamıştı. Çünkü Hume’a göre bir şey olduğu için başka bir şeyin de zorunlu olarak olmasının nasıl gerektiği, dolayısıyla böyle bir bağ kavramının a priori olarak nasıl getirileceği bilinemezdi. Böylece Hume’a göre akıl bu kavramla kendi kendisini tamamıyla aldatmakta, onu yanlış yere kendi çocuğu saymaktaydı. Çünkü bu zorunlu nedensellik kavramı, deney tarafından gebe bırakılarak, bazı tasarımları çağrışım yasası altında toplayan ve buradan çıkan öznel zorunluluğu, yani alışkanlığı, kavrayıştan çıkan nesnel zorunluluk yerine süren hayal gücünün gayrimeşru çocuğundan başka bir şey değildi.¹⁷¹ Kant Leibniz’den almış olduğu belli olan akılcı tutumunu Hume’un işte bu söz

¹⁶⁸ Hume, *age*, s. 38.

¹⁶⁹ Sara Çelik, *Yeniçağda Bilgi Felsefesi*, İstanbul: Doruk Yayınları, 2015, s. 196.

¹⁷⁰ Immanuel Kant, *Prolegomena*, Çev. İoanna Kuçuradi, Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2000, s. 8.

¹⁷¹ *Age*, s. 5

konusu eleştirel tavrının etkisinde ayrıntılı bir eleştiriye tabi tutmuş, sonuçta hem deneyci hem de akılcı tarafı güçlü olan sentetik bir bilgi kuramı ortaya çıkmıştır.

Kant'ın bilgi kuramı her şeyden önce bir bilgi analizi ile başlar. *Saf Aklın Eleştirisi*'nin ve daha sonra *Prolegomena*'nın ilk bölümlerinde bu amaçla yargı türleri ele alınır.¹⁷² Bir yargı, konu ve yüklem gibi iki unsuru bir araya getirerek onları birbirleriyle ilişkilendiren bir düşünce eylemidir. Kant öncelikle öteden beri bilinen ve özellikle Leibniz'in üzerinde durmuş olduğu a priori ve a posteriori yargılar ayrımını ortaya koyar. Doğrulukları deneyden bağımsız olarak bilinen yargılar a priori, doğrulukları deneye bağlı yargılar a posteriori yargılar olarak adlandırılmıştır. Kant bu ikinciler için “empirik yargılar” ifadesini de kullanır. Ancak o bu ayrımın yanına ikinci bir ayrımı da koyar: Analitik ve sentetik yargılar. Analitik yargılar içerdikleri kavramların açıklanıp analiz edilmesine olanak sağlarlar da ilgili oldukları şey hakkında yeni bir bilgi vermezler. Başka bir deyişle bunlar yüklemi öznesinde içerilen, yüklemeleri özne konumundaki kavramlarının çözümlenmesiyle elde edilebilen yargılardır. Sentetik yargılar ise öznesine yeni bir özellik yüklenen, böylece ilgili oldukları şey hakkında yeni bir bilgi veren, eş deyişle bilgimizi artıran yargılardır.¹⁷³

İlki edinilme ve doğrulanma biçimi bakımından, ikincisi ise bilgi yükü bakımından yapılan bu ayrımlar aslında yeni değildir. Kant kendisinden önce de farklı adlandırmalar ile yapılagelmiş olan bu ayrımlardan dört farklı yargı kategorisi türetir: 1. Analitik a priori, 2. Analitik a posteriori, 3. Sentetik a priori, 4. Sentetik a posteriori. Tüm analitik yargılar doğaları gereği a priori olduklarından, yani doğrulanmaları deneyle ilgili olmadığından hem analitik hem de a posteriori bir yargı çelişki ifade eder. Dolayısıyla bu tür bir yargı mümkün değildir. Sentetik yargıların da –doğallıkla- a posteriori oldukları, çünkü yeni bir bilginin mutlaka deneyden gelmesi gerektiği düşünülür. Nitekim olumsal nitelikli olan ve daha önceleri “olgu doğruları” olarak anılmış olan yargılar bu kategoriye uygun görülürler. Oysa Kant burada farklı düşünmekte, sentetik yargıların a posteriori oldukları gibi a priori de olabildiklerini ileri sürmektedir. Vardığı bu sonuç empirik fakat zorunluluk taşıyan bir doğa bilgisinin olanağı ile ilgilidir.¹⁷⁴

¹⁷² Kant, *age*, s. 14.

¹⁷³ Ahmet Cevizci, *Bilgi Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2018, s. 188.

¹⁷⁴ Kant, *age*, s. 16-18.

Kant'ı “Saf doğa bilimi nasıl olanaklıdır?” sorusunu sormaya iten durum, döneminde “olgu doğrulukları” için ortaya çıkan “kesinlik ve nesnellik” sorunudur. Hume'un özellikle nedensellik eleştirisinde iyice açığa çıkmış olan bu sorun, empirik bilimlerin kesinlikten yoksun bilimler olarak nitelenebileceğini göstermiş, bu ise bilim ve felsefe çevrelerinde kabul edilemez bulunmuştu. Kant bu öne sürümüyle soruna kendine özgü bir çözüm getirmiş ve konuya yepyeni bir açıdan bakılmasını sağlamıştır.

Sentetik a posteriori yargının anlaşılması ve kabul edilmesi o güne kadarki felsefi gelenek açısından son derece kolay iken, ilk kez Kant'ın ortaya koymuş olduğu sentetik a priori yargı kategorisinin bir çelişki olarak değil de aksine bir olanak olarak ortaya konması dönemin akılcı ve deneyci açıklamalarına radikal bir eleştiri ile yaklaşmak demektir. *Eleştiri* ile *Prolegomena*'nın ilk bölümleri bir yandan metafiziğin diğer yandan da doğa biliminin olanaklarını bu çerçevede ele almıştır.

Sentetik a priori yargıların olanağı bilgide akıl ile deneyin iş birliğini ifade eder ve bilginin tümüyle deneyden türetilmeyeceği anlamına gelir. A priori bilgiye ve dolayısıyla aklın katkısına gönderme yaparken aslında bilgiye *zorunluluk* ve *tümellik* özelliğini kazandırma amacıyla olan Kant, zorunluluk ve tümellik özelliğinin deneyden türetilmeyeceği konusunda Hume'la uyuşma içindedir. Kant söz konusu zorunluluk ve tümelliğin olanağını zihin ile nesne arasındaki ilişkiyi tersine çevirmekte bulur. Ona göre bilgi klasik kabulde olduğu gibi zihnin nesnelere uymasıyla meydana gelmez. Çünkü zihnin nesnelere uyması demek bilginin tekile ilişkin olması, hiçbir zaman tümel olamaması demektir. Bu durumda insanın bilme yetisi tekil olayların/ilgilerin bilgisiyle sınırlı kalır ve zorunlu/nesnel/tümel bağlantıları elde edemez. Diğer bir deyişle deney yalnızca duylardan gelen veriye indirgendiğinde “zorunlu bir nedensel ilişkinin bilgisi” mümkün değildir.¹⁷⁵ Bu da –Hume'da görüldüğü gibi- empirik doğa bilimlerinin “zorunsuzluğu” ile sonuçlanacaktır. Kant'a göre duyusal deney bize gerçekten de neyin nasıl olduğunu söyler, fakat onun başka türlü değil de zorunlu olarak o şekilde olması gerektiğini söylemez. Bu yüzden bize gerçek evrenselliği/tümelliği vermez.¹⁷⁶ Oysa her

¹⁷⁵ Cevizci, *age*, s. 190.

¹⁷⁶ Kant, *The Critique of Pure Reason*, A2/B2.

şeye rağmen doğanın bağlı olduğu yasaları a priori olarak ve zorunlulukla sunan saf bir doğa bilimine gerçekten de sahibizdir. Doğa bilimi genel olarak doğayı zorunlu yasalar altında toplamak zorundadır.¹⁷⁷

O halde Kant'a göre -Kopernik Devrimi'nden söz ederken değindiğimiz gibi- dış dünyadaki nesnelere insan zihninin yapısına, onun doğuştan getirdiği form ve kategorilere uyduğunu kabul etmek gerekir. Örneğin Kant'a göre “Olup biten her şey, her zaman, var olan yasaların bir sonucu olarak önceden belirlenmiştir” şeklindeki önerme tamamen a priori ve gerçekten evrensel bir doğa yasasıdır. Demek ki gerçekten de saf bir doğa bilimi vardır. Ancak tüm saflığına ve a priori oluşuna karşın söz konusu olan, doğruluğu deneyle onaylanan bir doğa bilgisidir.¹⁷⁸ Bunun bilimsel önemli bir sonucu, insan zihninin şeyleri onlar bilginin öznedeki a priori koşullarına uygun oldukları sürece bilebileceğidir. Buna göre zihin bilginin oluşumunda etkindir. Burada etkinlik, zihnin deneyin duyumdan edinilen hammaddesine duyarlık ve anlama yetisindeki bilgi formlarını yüklediği, bu işlem olmaksızın söz konusu bilginin mümkün olmayacağı anlamındadır.¹⁷⁹

Kant'a göre duyarlığın iki temel *görü formuna* sahip olduğunu belirtmiştik: Zaman ve uzay. Bu düşüncede zaman ve uzay dış dünyadaki nesnelere bir özelliği ya da onların içinde bulunduğu birer ortam/boyut olmak yerine zihnin duyarlığının var olanları algılama formlarıdır. *Transandantel Estetik* önemli ölçüde bu konuya ayrılmıştır. Ancak bilginin oluşumu için söz konusu formlarda oluşan görüler yeterli olmazlar. Dünyaya ilişkin genel ve yasalı bir bilginin oluşabilmesi için *anlama yetisinin kavramlarının/kategorilerinin* bu verilere uygulanması gerekir.

Kavramlar/kategoriler deneysel veriyi bir yargıya dönüştürecek olan a priori formlardır. Kant'ın kavramlar tablosu dört ana grupta toplanan on iki düşünme formundan oluşur. Birinci grup kavramlar, evrendeki herhangi bir nesnenin çokluk, birlik ve bütünlük altında kavranmasını mümkün kılan *nicelik* kavramlarıdır. İkinci grup kavramlar nesneye verilen ya da onda olmayan özellikleri kavramamızı sağlayan

¹⁷⁷ Kant, *Prolegomena*, s. 44.

¹⁷⁸ *Age*, s. 45-46.

¹⁷⁹ Cevizci, *age*, s. 191.

gerçeklik, olumsuzlama ve sınırlandırma olarak bilinen *nitelik* kavramlarıdır. Üçüncü grup, töz, neden ve birliktelikten oluşan *ilişki* kavramlarıdır. Dördüncü olarak ise olanak, varoluş ve zorunluluk olarak sıralanan *kiplik* kavramları yer alır.¹⁸⁰

Nedensellik Kant'ta anlama yetisinin a priori bir kategorisidir. İlişki kavramlarının ikincisi olan neden kavramı, doğa bilimlerinde karşımıza çıkan nedensellik ilkesinin temelidir. Hume nedenselliği kuşkuculuk sınırları içinde alışkanlık gibi bir temele bağlarken, Kant bilgi öznelerinde bulunan ve zorunluluk içeren bir kavram olmasından dolayı onu anlama yetisinin bir kategorisi olarak kabul etmiştir. Kant'a göre öznelerin görüngüleri birbirine bağlaması nedensellik sayesinde gerçekleşir. Nedenselliğin kendisi *a priori* bir kavram olduğundan nedensellik bildiren yargıların tümü sentetik a priori yargılardır.¹⁸¹ Doğa denilen düzenli ve birbiriyle ilişkili nesnel dünya ancak bu şekilde bir *görüngüler (fenomenler) dünyası* olarak bilginin konusu olabilir. Böylece özneler-arası (*intersubjective*) anlamda nesnel bir doğa bilgisi mümkün olur.

3.4. Kant Felsefesinde Zorunluluk

Özcülük zorunluluk kavramına dayalı bir öğretilerdir. Bir özelliğin bir nesneyi o nesne yapan şey olduğunu söylemek, onun o özelliğe sahip olmasının zorunlu olduğunu söylemektir. Naif realist yaklaşımda ya da Kant'ın ifadesiyle *transcendental realizmde* zorunluluk kavramında yaşanan sorunun *nesne* kavramındaki sorundan kaynaklandığını görmekteyiz. Nesnenin insan deneyi ile olan ilişkisine özellikle eğilmiş olan Locke ile birlikte bu bağlamda önemli bir sorgulamanın başlamış olduğu görülür. Nitekim nesnelere özlerine, eş deyişle zorunlu doğalarına ilişkin bilginin insan için erişilmez olduğu savının ilk belirgin savunusunu Locke yapmıştı. Onun “gerçek öz – adsal öz” ayrımı, öz bilgisini, yani nesnenin zorunluluk taşıyan doğasına ilişkin bilgisini olanaksız görürken, bizde kendisini zorunluluk içeren bilgi olarak gösteren şeyin adsal özlere ilişkin olduğunu söylemiş oluyordu. Locke'un yaptığı bu ayrımın Kant'ın *Kopernik Devrimi* için önemli bir ilk adım olduğu görülebilir. Nitekim Kant Locke'un adsal öz terimi yerine mantıksal öz diyecek ve özelliğin/zorunluluğun *doğal* değil, zihinsel bir özellik

¹⁸⁰ Kant, *age*, s. 53.

¹⁸¹ Aslı Üner, “Nedensellik İlkesi: Hume'a Karşı Kant”, *Mavi Atlas*, S. 3 (2014), s. 107.

olduğunu öne sürecektir.¹⁸² Locke'un bu eleştirisine karşı Leibniz klasik özcülüğü kendi görüşü olan *uyum öğretisi* ile savunmaya çalışmış, ancak Hume'un keskin eleştirileri bu konudaki deneyci ve kuşkucu yaklaşımı daha da ileri taşımıştır.

Hume felsefesi nedensellik ilkesi üzerinden zorunluluk kavramının bir anlamda boşlukta bırakıldığı bir felsefedir. Hume doğada zorunlu ve yerleşik olduğu düşünülen nedensel ilişkiler için deneysel bir veriye sahip olmadığımızı, dolayısıyla da bu konuda bir yargıda bulunmamızın haksız bir yargı olacağına işaret etmişti. Kant felsefesinde ise “zorunluluk” özelliği “doğanın kendisi”nden ya da “kendinde doğa”dan, eş deyişle naif bir ön varsayımda insan zihninden bağımsız olduğu düşünülen “nesne”den -ki Kant'a göre bu bilginin konusu olamaz- alınıp Kant'a göre asıl yerine, yani zihnin a priori yapısına ve dolaylı olarak bu yapının bir ürünü olan a priori bilgiye verilir. Daha doğrusu zorunluluğun yerinin “kendinde nesne” değil, zihin olduğu söylenir. Bilimsel bilginin nesnelliği nesnenin “kendisinden” değil, bu bilginin insanların ortak ve a priori zihin yapıları sayesinde öznel-arası geçerli olmasından kaynaklanır.

Deney bize gerçekten de neyin nasıl olduğunu söyler, fakat onun başka türlü değil de zorunlu olarak o şekilde olması gerektiğini söylemez. Bu yüzden bize gerçek evrenselliği vermez. İlk olarak, o halde, zorunlu olduğu düşünülen bir önermemiz var ise, o a priori bir önermedir.¹⁸³

Kant'ta nesnelliği sağlayan şey tam da bilginin a priori oluşudur. Olgulara ilişkin bilgimizi günlük deneylerden ediniyor olsak da bu deneyler zihnimizce ona peşinen katılan öğeleri de içermektedir. Deneyde bu türden öğelerin bulunduğunu deneyin ancak bu şekilde olanaklı olduğunu anlamakla anlarız. Nesnenin nesne olarak anlaşılır olabilmesi, eş deyişle “anlaşılır bir şey olarak nesne” olması onun zihnin formlarına uymasına ve bu formları almasına bağlıdır. Bu uyum o halde bir denk ya da karşılık gelme değildir. Zihin burada etkin bir rol oynamakta ve kendisine uygun bir nesneyi ‘meydana getirmektedir’.

¹⁸² Kant, *Correspondence*, 11:36-37

¹⁸³ Kant, *The Critique of Pure Reason*, A2/B2.

Deneyin kendisi anlamayı içeren bir bilme türüdür ve anlamamanın a priori varsaymam gereken kuralları vardır. Bunlar ifadelerini tüm deney nesnelерinin zorunlu olarak uyduğu ve uyuşmak zorunda olduğu a priori kavramlarda bulurlar.¹⁸⁴

3.5. Kant Felsefesine Göre Metafiziğin Olanığı

Bu bölümün başında bu çalışmada “Kant’ın metafizik eleştirisi” ile öne çıkarılan şeyin dar anlamıyla evren, tanrı ve ruh idelerine getirdiğı eleştiri değil, ontoloji ve epistemolojiyi içine alan genel anlamıyla metafiziğe getirdiğı eleştiri olduğunu belirtmiştik. Nitekim hem klasik anlamıyla özcülük hem de Kripke’nin yeni özcülüğü bu anlamdaki metafiziğin zemininde mümkün olabilirler. Kant geleneksel metafizik paradigmayı transendental realizm olarak adlandırmıştır. Bu noktada onun konu bağlamında sözünü ettiğı dört öğretiyi sıralayıp açıklamamız yerinde olacaktır: Transendental realizm, empirik idealizm, transendental idealizm ve empirik realizm. Bu terimlerden ilk ikisi Kant’ın kendisinden önceki metafizik tasarımlara verdiğı adlar iken, diğeri ikisi ise Kant’ın kendi görüşünü ifade için kullandığı terimlerdir.

Kant’a göre transendental realizm basitçe dış dünya olarak adlandırılan doğanın insandan bağımsızca orada öylece bize görüldüğü şekliyle fakat kendi başına var olduğunu öne süren, daha doğrusu varsayan anlayışı ifade eder. Transendental olarak nitelenmesi, insanın algı mekanizmasının gerçekliğin bizzat kendisine ulaşip onu olduğu şekliyle alabildiğini kabul etmesiyle ilgilidir. Dış gerçekliğı tümüyle düşünsel sayan Berkeley’nin idealizmini ise Kant empirik idealizm olarak adlandırıyor. Empirik olanın görüsel içeriğini görmezden gelen ya da yadsıyan bu tür bir idealizm Kant’a göre transendental realizmin yaşadığı çıkmazın sonucudur.

Oysa transendental idealizm dış gerçekliğin insandan bağımsız bir zemini olduğunu kabul etmekle birlikte söz konusu gerçekliğin temsiller/görünüşler olarak insan zihninin a priori yapı ve işlemleri ile kurulmakta olduğunu kabul eder.

¹⁸⁴ Kant, *age*, Bxviii-vviii.

Tüm görünüşlerin transandental idealizmi ile; onları hep birlikte kendinde şeyler değil yalnızca temsiller sayan, buna göre uzay ve zamanı da kendileri için verili belirlenimler ya da kendilerinde şeyler olarak nesnelere koşulları değil, yalnızca görünümün duyulur formları sayan öğretiyi anlıyorum.¹⁸⁵

Empirik realizm ise uzay, zaman ve bunların bilimle betimlenen içeriklerinin her insan gözlemcisi tarafından aynı biçimde algılanabilen, varlıkları tekil zihinlerin kabullerinden bağımsız ve öznel-arası anlamda nesnel şeyler olduğunu söyler. Kantçı transandental idealistin aynı zamanda bir empirik realist olması, şeylerin varlığının onların algılanmasına bağlı olmadığını söylemesi demektir.

Böylece transandental idealist bir empirik realisttir ve bir görünüş olarak, çıkarımla ulaşılması gereken değil, doğrudan algılanan bir gerçeklik olarak maddeyi kabul eder. Buna karşıt olarak transandental realizm zorunlu olarak çıkmaza düşer ve kendisini empirik idealizme yol verirken bulur. Çünkü dış dünyanın nesnelere duyuların kendilerinden farklı bir şey sayar ve yalnızca görünüş olan şeyleri bizim dışımızda, kendi başlarına var olabilen varlıklar sayar.¹⁸⁶

Transandental idealizm klasik anlamıyla metafiziği olanaksız sayan bir öğretidir. "Varlığın kendisi" bilginin konusu değildir. Ancak Kant Prolegomena'da "Bilim olarak Metafizik Nasıl Olanaklıdır?" başlığı altında, konunun metafiziğin olanağı değil, onun eleştiri yoluyla yola sokulması olduğunu belirtir.

Böylece eleştiri —ve ancak eleştiri— bir bütün olarak metafiziğin gerçekleşmesini sağlayacak tüm denenmiş ve doğruluğu kanıtlanmış planı, hatta bu gerçekleştirimin tüm araçlarını kendinde taşır; başka yollardan ve başka araçlarla metafizik olanaksızdır. Böylece burada soru,

¹⁸⁵ Kant, *age*, A370.

¹⁸⁶ *Age*, A371.

bu işin nasıl olanaklı olduğu değil, yalnızca, onun nasıl yola sokulacağı ve iyi kafaların bu konuyu, şimdiye kadar yaptıkları gibi, ters ve verimsiz bir şekilde işlemeyi bırakıp aldatmacasız bir şekilde işlemeye nasıl götürebileceği, böyle bir birleşmenin de ortak amaca en uygun şekilde nasıl yönlendirilebileceğidir.¹⁸⁷

Bu bölümde buraya kadar ortaya konmuş olanlar Kripke tarafından bilimsel özcülük şeklinde canlandırılmak istenen doğa metafiziğinin eleştirisi için gerekli olan Kantçı zemini oluşturmaktadır.

3.6. Kant Felsefesinin Özcülükle İlgili Sonuçları

Özcülük insan zihninin nesnelere o nesne yapan zorunlu özellikleri bilebileceğini ve bilmekte olduğunu öne süren metafizik bir öğretilerdir. Aristoteles özcülüğünde öz form ile karşılaşmış ve maddenin bu özsel formlar sayesinde belli türden bir şey haline geldiği kabul edilmişti. Öyle ki özsel form o bireyi belli bir türün üyesi haline getiren zorunlu özellikleri oluşturmaktaydı. Kopernik öncesi dönemin Batlamyusçu astronomisine benzer şekilde söz konusu yaklaşımın kendiliğindenliğine (*spontanitesine*) ve sağ duyuya makul görünen basitliğine karşın Yeni Çağın deneyci filozofları insanın algılama ve bilme yetilerini incelemeye yöneldiklerinde bu naif kabulün sorunlu olduğunu görmeye başladılar. Locke'un türlerin "insanın anlama yetisinin el işçiliği" oldukları söylemi, bir paradigmatik dönüşümün ilk izlerini vermiştir. Ardından doğadaki nedenselliği insanın alışkanlığı ile ilişkilendiren Hume bu yöndeki ikinci büyük adımdır. Ancak klasik metafizikle birlikte klasik özcülüğe asıl büyük eleştiri söz konusu deneyci geleneğin sorgulayıcı kuşkuculuğu üzerine bir epistemoloji devrimi gerçekleştiren Kant felsefesi üzerinden gelmiştir.

Klasik özcülük ontolojinin epistemolojiyi belirlediği paradigmasının doğal bir sonucudur. Resmi tersine çevirip aksine ontolojiyi belirleyen epistemoloji olduğunu savunan Kant felsefesi bu savunuyu bilginin, eş deyişle bir şey söyleme savındaki yargılarımızın kapsamlı ve incelikli bir çözümlemesine girişerek yapmaya çalışır. Ne var

¹⁸⁷ Kant, *Prolegomena*, s. 120.

ki *Transendental Analitik*'in üstlendiği bu çözümleme, bundan önce söz konusu yargılara duyusal zemin sağladığı düşünülen algı mekanizmasının çözümlemesini daha öncelikli bir görev olarak gerektirmiştir. Bu yüzden *Transendental Estetik*, algının o güne kadar neredeyse hiç sorgulanmamış iki temel boyutunu, uzay ve zaman boyutlarını, onların duyarlılığın öznel (özneler-arası) formları olması gerektiği savını öne sürerek inceler. Böylece daha baştan, yani henüz yargı aşamasına varmaksızın, Kopernik Devrimi'nin algının a priori bir yapı tarafından belirlendiği şeklindeki ilk savı serimlenmiş olur. Bundan sonraki aşama ise, algının bir yargı biçimini aldığı anlama yetisinde gerçekleşir. Varlığa ilişkin görünün/algının uzay ve zaman içinde gerçekleşmesi yanısıra, belirli kategoriler çerçevesinde belirli bir düzen içinde yargıya/bilgiye dönüştüğü şeklindeki sav, varlığa ilişkin bilgimizin zihnimizin a priori yapıları tarafından biçimlenen görünüşünün bilgisi olduğu sonucuna ulaşır.¹⁸⁸ Bu sonuç varlığın öz bilgisini -sorgusuzca- olanaklı sayan, ya da bu saymanın bir ifadesi olan özcülüğün esastan bir reddini getirir: Doğa bilgisi şayet evrensel/tümel bir form bilgisi ise -ki Kant felsefesi doğa bilgisinin bu özelliğini kabul etmektedir-, söz konusu formlar insanın algı mekanizmasından bağımsızca var olan kendinde şeyler olamayacağından, doğa bilimi bize metafizik bir öz bilgisi verme olanağına sahip değildir. Bilimsel bilgi evrensellik ve zorunluluk özelliğini “varlığın kendisi”nden değil, insan zihninin a priori yapı ve kavramlarından almaktadır.

3.7. Bilimsel Özcülüğün Kantçı Bir Bakışla Değerlendirilmesi

Kant'ın algıya ve yargıya/bilgiye getirdiği özgün ve radikal yorum, kendisini izleyen özellikle analitik gelenekçe önemli ölçüde miras alınmıştır. Kavramların yerini ağırlıklı dilsel öğelerin aldığı bu gelenekte -daha sonra- sentetik a priori kavramı önemli bir eleştiriye uğrayıp ağırlığını yitirmiş olsa da klasik metafiziğin yanında klasik özcülüğün de günü geçmiş bir yaklaşım olarak algılandığını görmekteyiz. Analitik felsefedeki bu özcülük/metafizik karşıtı tutumun zemininde Kant'ı hazırlayan deneyici düşünürler kadar ve aslında daha çok Kantçı Kopernik Devrimi'nin etkili olduğunu

¹⁸⁸ “Bilginin varlığa ilişkin olduğu” savıyla “varlığın kendisinin bilgisi olduğu” savı farklı savlardır. Bilginin varlığa ilişkin olduğu savı bilginin verisel dayanağına işaret ederken bilginin bir görünüş bilgisi olduğu savıyla uyumludur. Oysa ikinci sav klasik naif realist kabulü yansıtmaktadır.

söylemek gerekir. Önce Frege'nin "sunum modları" kavramı ve "anlam-gönderim"¹⁸⁹ ayrımı, ardından Russell'ın "belirli betimlemeler" kuramı Kant'ın "şey" in görünüşünü kendisinden ayırdığı transendental felsefenin analitik felsefede süren uzantıları ya da yeni yorumları olarak görünürler. Nitekim Kripke'nin *Adlandırma ve Zorunluluk*'u bu üç ismi birlikte eleştirerek ortaya koyması bu ilişkiyi açıkça ortaya koyar.

Kripke'yi bilimsel bir doğal tür özcülüğü görüşüne götüren süreç onun özel adların gönderimine ilişkin görüşleriyle başlar. Ad, anlam ve nesne ilişkisi Antik Yunan felsefesinden itibaren tartışmalara konu olmuşsa da modern dönemde bu tartışma deneyici gelenekte ve özellikle Locke ile Mill'in düşüncelerinde daha belirgin hale gelir. En kısa ifadesiyle Locke adların ideleri, yani zihindeki temsilleri ifade ettiğini söylerken Mill adların herhangi bir anlamları olmayıp yalnızca şeylere işaret ettiğini söylemiştir. Böylece Locke'u dolaylı gönderim kuramının, Mill'i de doğrudan gönderim kuramının modern dönemdeki ilk temsilcileri olarak görebiliriz. Kant felsefesinde gönderimin nasıl gerçekleştiğine ilişkin açıktan bir tartışma görmesek de onun epistemolojisinin Locke'un düşüncelerini izleyen -her ne kadar bu Locke'tan ileri olarak etkin bir temsil olsa da- bir temsil epistemolojisi olduğunu düşündüğümüzde Kant'ı da bir dolaylı gönderim savunucusu saymamız mümkün ve gerekli görünüyor. Kripke'nin Kant'ı -ve izleyen analitik geleneği- eleştirdiği yerde gönderim konusunda Mill'i haklı bulması bu yoruma izin vermektedir.

Adlandırma ve Zorunluluk'ta Kripke önce özel adların Frege-Russell görüşünde söylendiği gibi "betimleme kısaltmaları" olmadığını, aksine söz konusu özel/tekil varlıkları diğer her şeyden tümüyle ayıran ve onlara tüm mümkün dünyalarda doğrudan işaret eden katı göstericiler (*rigid designator*) olduklarını öne sürmüştür. Dolayısı ile örneğin Aristoteles için, "şu şu özelliklere sahip bir X" dememiz (belirli betimlemeler kuramı bunu söylüyor) Kripke'ye göre doğru değildir. Çünkü bu betimlemeler söz konusu tekil/özel/biricik kişileri tüm mümkün dünyalarda gösterme gücünü taşımamaktadırlar. Kripke'nin, konu insan kişisi gibi tekil/biricik (*unique*) özneler olduğunda, mümkün dünyalar semantiği yoluyla varmış olduğu doğrudan/katı gösterim kuramı, belirli

¹⁸⁹ Frege'nin kullandığı *sinn* terimi Türkçeye anlam (*meaning*) olarak çevrildiği gibi, duyum (*sense*) olarak da çevrilebilmektedir. Ancak daha yerinde olan çeviri anlam şeklinde olmalıdır.

betimlemelerin kişileri içlerinde buldukları aktüel dünyadan bağımsızca göstermede başarısız kaldığı göz önüne alındığında güçlü ve karşı çıkılması güç bir kuramdır.¹⁹⁰ Ancak sorun Kripke'nin burada kalmayıp, tekil/özel *kişiler* için kabul edilebilir olan doğrudan gönderimi genel kavramlar ve türler alanına taşımasında ortaya çıkmaktadır. Kripke'nin bilimsel özcülüğü bu ikincisiyle ilgili olduğu gibi, bilimsel özcülüğün eleştirisi de bu ikincisinin eleştirisidir. Tekil/birey ile tür/tümel arasındaki kategorik fark ilkinden ikincisine geçişte bir sorun olduğunu sezgisel olarak dahi fark ettirmekle birlikte bu geçişin kuramsal zemininin neden zayıf olduğunu Kant'ın klasik metafiziğe karşı geliştirdiği çözümler ışığında görmek olanaklıdır.

Kripke'nin katı gösterici kavramı “metafiziksel bir zorunluluk” kavramıdır. Katı gösterici, tanım olarak, bir şeye tüm mümkün dünyalarda gönderim yapan kavramı ifade eder. Böylece aktüel fiziksel koşullardan bağımsız olarak katı gösterici bir terim -ki bu bir ad olabileceği gibi bir betimleme de olabilir- göndergesini koşulsuz/sınırsız olarak gösteren terimdir. O halde Kripke'ye göre bilimsel bir betimleme bir varlık sınıfına tüm mümkün dünyalarda geçerli, eş deyişle zorunlu bir tanımlama getiriyorsa söz konusu varlık sınıfının metafiziksel anlamda özünü dile getiriyor demektir. Böylece Kripke'nin -ikinci bölümde belirtildiği üzere- empirik bir araştırma yoluyla doğanın zorunluluk taşıyan özelliklerinin keşf edilebildiğini öne süren zorunlu a posteriori önermeler görüşüyle karşılaşmış oluruz.

Adlandırma ve Zorunluluk Kant'ın a priori, a posteriori, zorunluluk ve olumsuzluk kavramlarına ilişkin öğretilerine bir karşı duruş sergiler. Bu eserde Kant'ın bakış açısı problemlili bulunur ve metafizik tekrar bir olanak olarak felsefenin alanına sunulur. Kripke'nin tüm düşüncesinin temelinde “metafiziksel zorunluluk”u, Gaboardi'nin de belirttiği üzere¹⁹¹, Kant'ın yaptığı aksine, epistemik zorunluluğun önüne koyması yer alır. Kant'ın geleneksel metafiziğin zorunluluğu varlığın kendisinde gördüğü yerde aksine insanın bilme yetilerinde görmesi karşısında Kripke'nin tekrar öncekine benzer bir

¹⁹⁰ Kişi adlarının katı gösterici olup olmadığı tartışması bu çalışmayla ilgili olmakla birlikte onun doğrudan konusu değildir.

¹⁹¹ Antonio Gaboardi, “Kripke's Metaphysical Necessity: A Kantian Perspective”, *Cadernos de Filosofia Alema*, C. 26, S. 1 (2021), s. 33.

yaklaşımı sahiplendiğini görmek ilginçtir. Bilimsel özcülüğün bir diğer savunucusu olan Putnam şöyle diyor:

Kant'tan itibaren tüm zorunlu doğrulukların analitik olduğunu düşünen filozoflarla bazı zorunlu doğruların sentetik a priori olduğunu düşünenler arasında büyük bir ayrılık meydana geldi. Fakat bu filozofların hiçbiri (metafizik olarak) zorunlu bir doğruluğun a priori olmayabileceğini düşünmedi: Metafiziksel zorunluğu epistemik zorunlulukla eşitlemekte Kantçı gelenek de deneyci gelenek kadar suçludur.¹⁹²

Önemli bir Kant ve Analitik Felsefe yorumcusu olan Robert Hanna analitikçi metafiziğin bu durumunu Kopernik'ten Geriye Dönüş olarak adlandırmaktadır.¹⁹³ Hanna'ya göre tüm mantıksal-tekniğin parlaklığına ve felsefi dakiklığına karşın çağdaş analitik metafizik, felsefede bizi özünde Baconcu, Kartezyen, Spinozacı ve özellikle de Leibnizci-Wolffçu naif, Kant-öncesi, eleştiri-öncesi zihin, bilgi ve dünya kavramlarına geri götüren geriye doğru bir evrime karşılık gelir.

Kripke özelinde metafiziksel zorunluluğa geri dönüşün Kant'ın nesnel epistemolojisini yanlış anlamaktan ve Kant'ın "kendinde dünya"yı bilme savındaki metafiziğe yönelik eleştirisine yüzeysel bakmaktan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Önceki sayfalarda Kant'ın zorunluluk özelliğinin neden dolayı insandan bağımsız olamayacağına ilişkin çözümlerine yer verdik. Zorunluluk bilgisi a priori olmalıdır, çünkü duyularımız kendi başlarına bir zorunluluk savında bulunma yeterliliğine sahip değildir. Duyular bize durumun ne olduğunu söylemekte, fakat durumun böyle olması gerektiğini söylememektedir. Oysa analitik felsefe çevrelerinde Kripke'den bu yana hem zorunlu hem de a posteriori önermelerin keşfedilmesi ile birlikte bu Kantçı klasik düşüncenin yanlışlandığı savı yaygındır.

¹⁹² Putnam, *age*, s. 151.

¹⁹³ Robert Hanna, "Kant, the Copernican Devolution and Real Metaphysics", *The Palgrave Kant Handbook*, Ed. Matthew C. Altman, London: Palgrave Macmillan, 2017, s. 761.

Bu görüşlere karşı duyuların zorunlu bilgiyi sağlamada yetersiz olduğunu tekrar etmenin ise bir argüman gücü bulunmuyor. Çünkü yukarıda söz ettiğimiz gibi Kripke'nin daha başta yaptığı ayırım bu karşı duruşu etkisiz bırakıyor:

Burada ilgilendiğim zorunluluk kavramı epistemolojinin değil metafiziğin kavramıdır... bir şeyin doğru ya da yanlış da olmuş olup olamayacağını sorarız. Bir şey yanlış ise, açıkça zorunlu olarak doğru değildir. Doğru ise, başka türlü olmuş olabilir miydi? Bu anlamda dünyanın olduğu şekilden farklı olabilmesi mümkün müdür? Cevap “hayır” ise dünyaya ilişkin bu olgu zorunlu bir olgudur. Cevap “evet” ise dünyaya ilişkin bu olgu olumsal bir olgudur.¹⁹⁴

Kripke'ye göre zorunlu bir olgu, onu bilen birisi olsun ya da olmasın, tüm mümkün dünyalarda olan bir olgudur. Diğer bir deyişle zorunluluk şeyler hakkındaki bilgiyle değil, onların varlığı ile ilgili bir kipliktir. O halde bunun herhangi bir kimsenin herhangi bir şeye ilişkin bilgisiyle ilgisi yoktur.¹⁹⁵ O halde metafiziksel zorunluluk epistemolojik a priorilikten ayrılmalıdır. Ancak Kripke bu ayrımı bir türü o tür yapan zorunlu özellikleri, eş deyişle tüm mümkün dünyalarda aynı olan özellikleri keşfetmenin mümkün olduğunu söyleyerek, eş deyişle zorunlu özelliklerin a posteriori olarak bilinebildiğini öne sürerek yapıyor. Peki varlığın kendisinde olan bu zorunluluk nasıl oluyor da bilinebiliyor? Kripke'ye göre burada adlandırma ile zorunluluk arasında doğrudan bir ilişki vardır. Ona göre adlar her zaman tüm mümkün dünyalarda aynı nesneye ya da aynı türe işaret ederler. Adlar dünyalar-arası özdeşlikleri sabitleyen terimlerdir. Bir betimleme bir adın anlamı değildir. Betimleme -ya da gösterim (*ostension*)- ad ile nesnenin ya da türün bağlanmasını sağlar. Fakat bir kez bağlandı mı, o ad artık nesnenin ya da türün özelliklerini değil, doğrudan ve bizzat kendisini ifade eder. Metafiziksel zorunluluk hangi özelliklerin söz konusu nesne ya da türe tüm mümkün dünyalarda ait olduğunu sorduğumuzda ortaya çıkar. Örneğin ışığın bir foton akışı olduğu, suyun H₂O olduğu, yıldırımın bir elektrik boşalması olduğu, altının 79 atom numaralı element olduğu bu anlamda metafiziksel olarak zorunludur. Bilginin edinilme

¹⁹⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, s. 35-36.

¹⁹⁵ *Age*, s. 36.

şekli o halde söz konusu bilginin zorunlu olup olmamasıyla ilgili olmayan, psikolojik bir olgudur.

Kripke'nin mümkün dünyalar semantiğinin ve katı gösterici kavramının, dolayısı ile -bunlar üzerine bina edilen- metafizik zorunluluk kavramının Kant'ın metafizik eleştirisi karşısındaki durumu nedir? Gerek "mümkün dünyalar" gerekse "katı gösterici" kavramları Kant'ın transendental realizm olarak adlandırdığı metafiziksel dünya görüşüne dayanırlar. Bu anlamda (yeni) metafizik Kripke'nin ulaştığı bir sonuç olmaktan önce çıkış noktasını, eş deyişle tüm düşüncesinin dayanmakta olduğu zemini oluşturmaktadır. Bunu -kabaca- gök cisimlerinin durumlarını yeniden Batlamyusçu bir astronomiye dönüp onları eski zeminde fakat yeni bir terminoloji ile açıklama girişimine benzetmek mümkündür. Mümkün dünya aktüel dünya üzerinden türetilen bir kavramdır. Ancak "aktüel dünya"nın anlamı Kant öncesi metafizikte ve -görüldüğü kadarıyla- modern bilimsel metafizikte aynı iken Kant'ın transendental idealizminde tümüyle farklıdır.

Kripke'yi bilimsel özcülük sonucuna götüren düşüncelerin özünü ve başlangıcını *Özdeşlik ve Zorunluluk* adlı makalesinde ortaya koyduğu şu özdeşlik çıkarımı oluşturmaktadır:¹⁹⁶

$$(1) \forall x \Box (x = x)$$

$$(2) \forall x \forall y (x = y \rightarrow (\Box (x = x) \rightarrow \Box (x = y)))$$

$$(3) \forall x \forall y (x = y \rightarrow \Box (x = y))$$

$$(4) (x)(y) ((x = y) \rightarrow \Box (x = y))$$

Çıkarım özetle bir şeyin kendisiyle özdeş olmasının zorunluluğundan, o şeyin bir başka şeyle özdeş olduğu söylendiğinde bu özdeşliğin de zorunlu bir özdeşlik olacağı

¹⁹⁶ Saul Kripke, "Identity and Necessity", *Identity and Individuation*, Ed. Milton K. Munitz, New York: New York University Press, 1971, s. 136.

sonucuna ulaşıyor. Yazının başlangıç konusu olumsal özdeşlik önermelerinin mümkün olup olmadığı iken bu çıkarım Kripke'ye göre bunun mümkün olmadığını, bir özdeşlikten söz edildiği yerde zorunluluğun da ona eşlik edeceğini gösteriyor. Ve buradan da olumsal olduğu düşünülen özdeşlik önermelerinin aslında -Kantçı çerçeveye ve izleyen analitik geleneğe uymayacak şekilde- a posteriori zorunlu önermeler olduklarını söylemiş oluyor. Bu makaleden daha sonra kaleme alınmış olan *Adlandırma ve Zorunluluk* aslında bu kısa ve öz argümanın farklı örnekler ve içerimlerle açıklanması ve varacağı diğer sonuçların ortaya konmasıdır. Buradan konunun aslında bir “nesne özdeşliği” konusuna indirgenebilir olduğu görülmektedir.

Üçüncü bölümün bundan önceki sayfalarında Kant felsefesinin klasik anlamıyla nesne kavramına getirdiği yeni/özgün yorumun ayrıntıları verildi. Burada ise o zemine dayalı olarak Kripkeci gönderim/gösterim kuramının neden metafizik bir zorunluluğu ve dolayısıyla bilimsel bir özcülüğü gösteremiyor olduğuna ilişkin daha belirli (*spesifik*) açıklamalar yer alacaktır.

3.7.1. Özdeşlik Bağı ile Yüklem Bağı Arasındaki Önemli Ayrım

Bu ilk karşı duruşta Kantçı nesne kavramının ayrıntısına değinmeksizin, salt görünüş-gerçeklik farkındaki vurguya dayalı bir açıklama yapılıyor. Bu bağlamda öncelikle Helen Steward'ın konu bilimsel özcülük, eş deyişle doğal tür özcülüğü olduğunda yapmış olduğu “dürüst özcü savlar” ile “elaltı özcü savlar” ayrımından söz etmek yerinde olacaktır.¹⁹⁷ Steward'a göre özcü savların bir kısmı (dürüst olanlar) zaten özcü birtakım önkabullere dayalı olmaları bakımından, bu özcü öncüllerin dayanıksız oldukları gösterilerek daha kolaylıkla karşılanabilirler. Oysa örneğin özdeşlik önermeleri temele alınarak öne sürülen özcü savlar (elaltı olanlar) muhataplarını mantığın sıkı ilkeleriyle hesaplaşmak gibi bir zorlukta bırakıyor görünürler. Diğer bir deyişle bizzat mantıktan türetiliyor gibi duran özcü argümanlar, şayet karşı çıkılacak iseler, bu türetmenin hatalı olduğu gösterilmek zorundadır. Kripke'nin yukarıda sözü edilen

¹⁹⁷ Helen Stewards, “Identity Statements and The Necessary Aposteriori”, *The Journal of Philosophy*, C. 137, S. 8 (1990), s. 386.

argüman üzerinden ortaya koyduğu özcülük bu ikinci türe yakın görüldüğünden onun karşılanmasında öncelikle söz konusu özdeşlik ifadelerinin çözümlenmesi gerekli görünmektedir.

Kripke'nin kullandığı en ünlü örneği kullandığımızda örnek şu şekilde dile getirilebilir:

1. $(x)(y) ((x = y) \rightarrow \Box (x = y))$
2. $Su = H_2O$
3. Su ve H_2O katı göstericilerdir.
4. O halde $\Box (Su = H_2O)$

Burada sonucun koşullu bir sonuç olduğuna dikkat edilmelidir. Kripke'ye göre su gerçekten de H_2O ile özdeş *ise*, bu zorunlu bir özdeşliktir. Böylece bilimsel önermelerin yanlışlanabilirliğinin bu sav ile çelişmediği söylenmiş olur. Ancak bu argümanın ikinci öncülü olan $Su = H_2O$ önermesinin, empirik bilimin bize bildirdiği şey olduğuna kolaylıkla itiraz edebiliriz. Suyun H_2O olduğu empirik anlamda kabul edilebilir iken metafizik anlamda kabul edilmek zorunda değildir. "Su H_2O 'dur" önermesindeki -dır eki empirik anlamda yalnızca bir yüklem önermesidir. Bu, suyun H_2O şeklinde kimyasal bir yapıya sahip olduğunu söylemekte, ancak Su ile H_2O 'nun özdeş olduğunu söylememektedir. Böyle alındığında H_2O bir ad ve bir katı gösterici değil, bir yüklem olmaktadır. Şu haliyle simetrik ilişkili bir özdeşlik önermesi yerine asimetrik ilişkili bir yüklem önermesine sahibizdir. Suyun H_2O kimyasal yapısına sahip olduğunu bilsek de, nerede ve hangi mümkün dünyada olursa olsun sudan söz ettiğimizde onun kimyasal yapısının H_2O olacağını öne sürebilsek de, kimyasal yapısı H_2O olan her şeyin her zaman ve her koşulda su olacağını söyleme hakkımız bulunmuyor.

Steward'ın verdiği bir örnek durumu kullanalım.¹⁹⁸ Atomlarında proton yerine proton-B adlı farklı bir parçacığa sahip H₂O moleküllerini düşünelim. Bu durumdaki H₂O moleküllerinin sudan farklı olarak söz gelimi pembe ve katı bir madde oluşturacaklarını varsayabiliriz. Kimyasal yapısı H₂O olduğu için bu maddenin yine de su olacağını söylememiz mümkün değildir. Bunun gibi, kimyasal yapısı empirik olarak keşfedilmiş olan herhangi bir maddenin bu yapısının onun temel bir özelliği olduğunu söylememiz olanaklı olmakla birlikte bu özellik "katı gösterici bir ad" olmadığından, onun tüm mümkün dünyalarda zorunlu olarak o kimyasal yapıda olduğunu öne süremeyiz. H₂O'yu bir özellik değil de katı gösterici bir ad olarak kullandığımızda ise daha peşinen aynı şeye farklı bir ad vermekten başka bir şey yapmış olmayacağımız için öne sürdüğümüz şey a posteriori olarak keşfedilmiş bir zorunluluk değil, a priori olarak bilinen bir özdeşlik önermesidir.

Bu sonuç Kant'ın empirik bilimlerin varsayılan nesnenin zorunlu özlerine değil, sonuna varma olanağı olmayan (ki bu konu 3. başlıkta ayrıca ele alınacaktır) olgusal özelliklerine varabildiğini, bilimsel bilgide ortaya konan zorunlulukların metafizik zorunluluklar olamayacağını öngören öğretisinin de bize söylediği şeydir.

3.7.2. Özdeşlik ve Kipliğin A prioriliği

Kripke'nin *Adlandırma ve Zorunluluk*'ta Kant ile keskin bir karşıtlık içinde, "Altın sarı bir metaldir" ve "Su saydam bir sıvıdır" gibi önermelerin ne zorunlu ve ne de a priori olduklarını öne sürdüğüne ikinci bölümde değinmiştik. Kripke bunun yerine örneğin "Altın 79 atom numaralı elementtir", "Su H₂O'dur" gibi önermelerin zorunlu olarak doğru olduklarını, üstelik buna karşın bunların a posteriori önermeler olduklarını öne sürüyordu. Buradaki çıkış noktası, söz konusu kipsel özelliklerin önermelerin bilinme biçimleriyle değil, nesnenin kendisiyle ilgili olduğu şeklindeki kabuldür. Kripke buraya ise mantığın özdeşlik kavramından/ilkesinden varmakta, özdeşliğin metafizik ve zorunlu bir *ilişki* olmasından yola çıkarak herhangi iki şeyin özdeş olduğunun empirik/a posteriori olarak

¹⁹⁸ Stewards, *age*, s. 390.

keşfedilmesi durumunda, metafizik bir zorunluluğun da empirik/a posteriori olarak keşfedilmekte olduğunu öne sürmektedir.

Kripke'nin bu argümanına hem özdeşliğin ve hem de (dolayısıyla) kipsel özelliklerin -aslında açıkça- a priori oldukları öne sürülerek karşı çıkılabilir. Kant'ın kategoriler öğretisinde kipsel özellikler anlama yetisinin dört kategori grubundan birisi sayılmıştır. Bir özdeşlik önermesinin empirik bir içerik taşıyor olması, onun zorunlu olan doğruluk değerini empirik ya da a posteriori yapmamaktadır. Tüm doğru özdeşlik önermeleri doğaları gereği a priori olduklarından zorunlu olarak doğrudurlar. Bu durumda bir özdeşlik önermesinin doğru ise zorunlu olarak doğru olduğunu söylemek onun a priori bir önerme olmasından kaynaklanmaktadır. Bir önermenin empirik doğruluk değerini bilmek, o bir özdeşlik önermesine dönüştürüldüğünde -doğru ise- zorunlu olarak doğru olacağını bilmekten farklı olacağından, zorunlu bir doğruluğun empirik/a posteriori olarak bilinebileceğini öne sürmek temelsiz görünmektedir.

Örneğin altının 79 atom numaralı element olduğu keşfedildiğinde yapabildiğimiz şey "Altın = 79 atom numaralı element" şeklindeki özdeşlik önermesini kurmak ve şayet bu önerme doğruysa bu önermenin zorunlu olarak doğru olduğunu öne sürmektir. Aynı şekilde "Altın = Sarı metal" şeklinde bir önerme kurduğumuzda da, bu önerme doğru ise zorunlu olarak doğrudur dememiz gerekir. Çünkü özdeşlik ilişkisi zorunluluk kipliğini içeren bir ilişkidir. Ancak bu bize zorunlu bir metafizik gerçekliğin empirik olarak keşfedildiği sonucuna götürmeyeceği için empirik bilimlerin doğal türlerin metafizik anlamda zorunlu özelliklerini, eş deyişle özlerini bulabildiğini de göstermeyecektir.

"Sabah Yıldızı = Akşam Yıldızı" önermesine bakalım. Bu önermede bu iki adın aynı nesnenin iki farklı adı olduğu söylenmektedir. Önerme aslında "Sabah Yıldızı denilen Venüs = Akşam Yıldızı denilen Venüs" önermesinin kısaltılmış halidir. Bu durumda önerme bir nesnenin kendisi ile özdeş olduğunu söyleyen a priori bir önermedir. Venüs'ün başka şekillerde adlandırılmış olması olgusal bir durumdur ve a posteriori olarak öğrenilmektedir. Ancak bu durum gönderge konumundaki Venüs'ün kendi kendisiyle özdeş olmasından farklı bir durum olduğu içindir ki "Sabah Yıldızı = Akşam

Yıldızı" önermesinin a posteriori fakat zorunlu doğru bir önerme olduğunu ileri sürmek doğru değildir.

Bu önermeleri şu analitik önerme ile karşılaştıralım:¹⁹⁹ "Kant bekar ise, Kant evli değildir". Kant'ın bekar olup olmadığı da, evli olup olmadığı da açıkça empirik olarak test edilebilecek olan olgusal durumlara ilişkindirler. O halde önermenin ön ve ard bileşenleri ayrı ayrı alındıklarında kuşkusuz a posteriori önermelerdir. Ancak yukarıdaki önermede bu bileşenlerin doğruluk değerlerinden bağımsız bir şey söylenmektedir: Kant bekar *ise*, Kant evli değildir. Burada mantıksal formu $p \rightarrow \sim(\sim p)$ olan bir şey söylenmektedir. Özne yüklem anlamını olumsuzlayan bir kavramdır. Bileşenleri ayrıca ele alındığında a posteriori olan bu önermenin kendisi ise açıkça analitik a priori bir önermedir. Bu durumda yalnızca doğru değil, tüm mümkün dünyalarda doğrudur. Oysa bu dünyalar-arası (*transworld*) doğruluğun özcülükle herhangi bir ilgisi yoktur. Aynı şekilde yukarıda verilen örnek özdeşlik önermelerinde de durum farklı değildir. Kant'ın işaret ettiği gibi, kavramları empirik iken bile tüm analitik yargılar a prioridirler.²⁰⁰ Analitik bir ifade anlamca ve tüm mümkün dünyalarda doğru olduğuna göre dünyalar-arası zorunlu bir doğruluk taşımaktadır.

Şimdi bu örnek ile Kripke'nin öne sürdüğü örneklerden birini, örneğin "Su = H₂O" önermesini karşılaştıralım. Aralarında a posteriori olmalarının gerekçelendirilmesi bakımından herhangi bir fark görüldüğü kadarıyla yoktur. Söz konusu önermenin empirik bileşenlere sahip olması bizi onun zorunlu olarak doğru bir önerme olduğu sonucuna götürmez. Kant'ın bekar ise evli olmadığı önermesinin zorunlu doğruluğunun Kant'ın bekar olup olmamasıyla bir ilgisi olmadığı gibi, suyun şayet H₂O ise bunun zorunlu olarak böyle olması da suyun kimyasal yapısının empirik anlamda H₂O olup olmamasıyla ilgili değildir. Söz konusu özdeşlik önermesi kesinlikle empirik değil, mantıksal bir özdeşlik önermesidir. Özdeşliği -ve dolayısıyla kipsel özellikleri- mantıksal olmanın ötesine taşımak istersek bu kez bu metafizik bir öğretiyi olacaktır.²⁰¹ Şu haliyle bilimin kuramsal özdeşlik önermelerinin bir yandan a posteriori, öte yandandan zorunlu önermeler olduklarını savunmak olanaklı değildir.

¹⁹⁹ Hanna, *A Kantian Critique of Scientific Essentialism*, s. 516.

²⁰⁰ Kant, *Prolegomena*, s. 15.

²⁰¹ Hanna, *age*, s. 517.

3.7.3. Görünüşün Tüketilemezliği ve Zorunlu Nedenselliğin A prioriliği

Kant felsefesi görünüş ve gerçeklik ayrımını -kendine özgü bir biçimde olmakla birlikte- güçlü şekilde vurgulayan bir felsefedir. Bu yüzden ki Kant'ın görüşleri zaman zaman Berkeley tarzı görüngücü bir idealizme kadar yorumlanabilmiştir. Bölümün önceki başlıklarında Kant'ın söz konusu empirik idealizmden farklı olarak bir transendental idealizmi, öte yandan transendental realizmden farklı olarak empirik bir realizmi savunduğunu belirtmiştik. Kant bu bağlamda klasik görünüş-gerçeklik ayrımı üzerindeki tartışmalara, bu her iki kavramı da yeniden yorumlayarak yeni bir boyut kazandırmıştır.

Transendental idealizm bildiğimiz şekliyle dünyanın düşünselliğinden (*ideallik*) söz ederken empirik realizm ise bu düşünselliğin deneysel yönüne (*empiriklik*) dikkat çekmektedir. Buna göre görünüş bir temsil olmakla birlikte, klasik anlamıyla edilgen bir temsil değildir. Aksine söz konusu temsil, nesnesini kuran bir "temsil etme"nin, eş deyişle bir sentezin sonucudur. Böyle olduğu içindir ki deneyin nesnesi denildiğinde anlaşılması gereken şey, deneyin ötesinde olup deneyde -bir şekilde- yansıyan şey değildir. Kant felsefesinde nesne deneylenen olmaktan çok, deney yoluyla sentezlenen bir şeydir. Burada sentez, görü çokluğunun zihnin birleştirici işlevi/işlemi yoluyla bir temsilde birleştirilmesidir.²⁰²

Kripke'nin bilimsel özcü savlarının ise aksine Kant öncesi -ve devam ettirildiği için sonrası- klasik/geleneksel nesne anlayışına dayanmakta olduğunu, bunun doğal bir sonucu olarak da görünüş-gerçeklik ayrımında Kant öncesinin geleneksel temsil anlayışını sürdürmekte olduğunu söyleyebiliriz. Kant'ın hemen sonrası olan Frege'de söz konusu geleneksel nesne algısı devam etmektedir. Frege'nin anlam-gönderim ayrımında gönderime/göndergeye karşılık gelen nesne Frege'yi izleyen analitik felsefe geleneğinde de bir tür "kendinde şey" gibi ele alınmış,²⁰³ dil ve anlam kuramları bu zemin üzerinde oluşturulmuştur. Frege'nin klasik Sabah Yıldızı - Akşam Yıldızı örneğine bakalım. Gök

²⁰² Kant, *The Critique of Pure Reason*, A100.

²⁰³ Kimi yorumcular "transendental nesne = x" ile "kendinde şey"i aynı şey sayarak Frege'nin yaptığı ayrımın aslında Kant ile uyumlu olduğunu öne sürmüşlerse de (Örn. Clinton Tolley, *Kant's Appearances as Object-Dependent Senses*, 2014), bu çalışmamız -çok sayıda yorumcu gibi- bu ikisinin farklı şeyler olduğunu ve farkın belirleyici bir önemde olduğunu kabul etmektedir.

bilgimiz bir süredir bu iki adın aslında aynı nesnenin adları olduğunu söylemektedir. Frege'nin getirdiği açıklamaya göre Sabah Yıldızı ve Akşam Yıldızı adları aynı nesneye gönderim yapmakta, ancak aynı anlama gelmemektedir. Söz konusu nesneye bugün Venüs gezegeni diyoruz. Bu durumda "Sabah Yıldızı" ve "Akşam Yıldızı", Venüs nesnesinin iki farklı görünüşünü oluşturmakta, Venüs ise bu görünüşlerin gerisindeki nesne olmaktadır. Bu kuşkusuz teleskopla doğrudan Venüs'ü gözlemlediğimizde yine bir görünüşle karşı karşıya olduğumuz olgusuyla uyumsuz değildir. Ne var ki söylemde ön görülen başarı, bilimsel incelemenin bizi "nesnenin kendisi"nin inceliklerine ulaştırdığı ve ulaştıracağı yönündedir.

Kripke'nin aynı örnek (ve benzeri diğer örnekler) üzerinden katı gösterici savını geliştirdiğine ikinci bölümde değinmiştik. Frege'den farklı olarak Kripke "Sabah Yıldızı" ve "Akşam Yıldızı" gibi özel adların yalnızca "anlamalı gösterici"ler değil, "katı göstericiler" olduklarını, böylelikle gösterimlerinin yalnızca aktüel dünya için değil, tüm mümkün dünyalar için geçerli olduğunu öne sürmüştü. Kripke'nin burada Frege'den göndergenin/nesnenin ontolojik statüsü bakımından değil, ona yapılan gönderimin/gösterimin niteliği bakımından ayrıldığını görmekteyiz. Frege'ye göre adlar nesnelere anlam yoluyla, dolayısıyla aktüel dünya ile sınırlı bir gönderim yaparken, Kripke'ye göre ise doğrudan, dolayısıyla tüm mümkün dünyalarda gönderim yaparlar. Böylece Kripke'nin kullanmış olduğu "nesne", Frege'de olduğu gibi bir kendinelik taşımakta ve üstelik adlar sayesinde onun kendisine *doğrudan* gönderim yapılmaktadır. Oysa Kantçı Kopernik Devrimi'nin bize gösterdiği şey naif bakışta kendinde bir nesneye ait olduğu düşünülen görünüşün aslında "bize verilen nesne"nin kendisini oluşturduğudur.

Bize doğrudan/aracısız verilebilen nesnelere yalnızca görünüşlerdir.²⁰⁴

Bununla birlikte bu görünüşler kendilerinde şeyler değildir, aksine kendileri yalnızca temsillerdir.²⁰⁵

Bu doğa görünüşlerinin toplamından başka bir şey değildir.²⁰⁶

²⁰⁴ Kant, *age*, A109.

²⁰⁵ *Age*, A110.

²⁰⁶ *Age*, A114.

Kategoriler görünürlere ve böylece tüm görünürlerin bir toplamı olarak doğaya a priori olarak yasalar uygulayan kavramlardır.²⁰⁷

Buna yapılan tüm itirazlar, hatalı bir şekilde, duyuların nesnelere duyarlılığımızın formel koşullarından kurtarmayı düşünen ve yalnızca görünürler olmalarına karşın onları anlama yetisine verili kendinde şeyler olarak sunan yanlış öğretilmiş bir aklın aldatmasından ibarettir.²⁰⁸

(Empirik anlamda) doğa ile, görünürlerin -varlıklarıyla ilgili olarak- zorunlu kurallara, yani yasalara uygun kombinasyonunu anlıyoruz.²⁰⁹

Fakat şimdi dış nesnelere (cisimler) yalnızca görünürlerdir ve bu yüzden benim temsillerimin bir türü dışında bir şey de değillerdir. Nesnelere yalnızca bu temsiller yoluyla, fakat onlardan ayrı bir şey değillerdir.²¹⁰

Kant'ın *Eleştiri*'nin eklerinde kullandığı şu ifadesini de anımsayalım:

Görünürlerin gözlenmesi ve çözümlenmesi doğada içsel olana nüfuz eder ve hiç kimse bunun zaman içinde ne kadar ilerleyeceğini bilemez. Ancak doğanın ötesine giden söz konusu transendental sorular tüm doğa bize açılrsa dahi hiçbir zaman cevaplanabilir olmayacaklardır.²¹¹

Bu ve benzeri ifadelerin bize söylediği şey, görünüşün beş duyumuza yalnızca doğrudan görünen yüzeysel bir şey olmadığı, ileri düzeydeki teknik olanaklar ile ulaştığımız şeyin dahi son tahlilde yine bir görünüş olacağıdır. O halde yukarıdaki örneğe döndüğümüzde Venüs gezegeni de görünüş olmak bakımından Sabah Yıldızı'ndan ya da Akşam Yıldızı'ndan farklı değildir. Venüs gezegeni söz konusu iki görünüşün -empirik anlamda- nedeni konumundadır. Ancak bir görünüş olarak kendisi de daha içsel olan

²⁰⁷ Kant, *age*, B164.

²⁰⁸ *Age*, A167.

²⁰⁹ *Age*, A216/B263.

²¹⁰ *Age*, A371.

²¹¹ *Age*, A278-B334.

fiziksel/kimyasal yapılar tarafından nedenlenen bir görünüştür. Doğa bilimlerinin keşfetmekte olduğu şey, görüşler arasındaki zorunlu nedensel ilişkileri -a priori nedensellik kavramı sayesinde- kurmak yoluyla oluşan sentetik a priori yargılardır. Sabah Yıldızı ya da Akşam Yıldızı görüşlerinin Venüs görüşüyle olan nedensellik ilişkisi bize fiziksel/empirik bir zorunluluğu gösteriyor olabilir. Ancak bu zorunluluğun metafiziksel bir zorunluluk olduğunu ileri sürmek savunulabilir görünmüyor.

Bunu yukarıda geçen ve Kripke'nin kullandığı diğer bir örnek üzerinde de görebiliriz. Modern bilim bize, öteden beri altın olarak adlandırılmış olan maddenin, çekirdeğinde 79 proton bulunan atomlardan meydana gelen bir madde olduğunu söylemektedir. Kripke'ye göre bu özellik altının tüm mümkün dünyalarda zorunlu, eş deyişle özsel bir özelliğidir. Altın için sarı olma, parlak olma, belirli bir sertlikte olma vb. yüzeysel özellikleri olumsal ve ilineksel sayabileceğimiz halde Kripke'ye göre atom numarasını onun özsel özelliği saymak durumundayızdır. Eş deyişle fiziksel dinamikleri farklı olan başka bir mümkün dünyada sarı olmayan, yani sarı görünmeyen bir altın düşünebilsek bile atom numarası 79 olmayan bir altın düşünmemiz mümkün değildir. Kripke'ye göre adlandırma yoluyla yapılmış olan şey bu 79 protonlu madde ile -henüz bu özelliği hiçbir şekilde bilinmiyorken bile- doğrudan bir bağ kurmaktır. Dolayısıyla artık altın adıyla farklı bir şeye gönderim yapılıyor olması olanaklı değildir.

Kripke'nin bu argümanına "79 protonlu olma"nın ya da "79 protonlu bir atom"un da son tahlilde bir görünüş olduğunu söyleyerek karşı çıkmamız olanaklı görünüyor. Altının 79 protonlu olduğunu söylediğimizde aslında, biri eskiden beri bilinen, diğeri ise sonradan bilinen olmak üzere iki görünüşün sürekli bir birlikteliğini dile getirmiş oluruz. Bu da bizi Hume'da bir sorun olarak ortaya çıkıp Kant'ta özgün bir çözüme kavuşan nedensellik ilişkisine getirmektedir. Görünüşler arasındaki nedensellik ilişkileri Kant'ın deney ve doğa kuramına göre zihnin a priori sentezinde kurulurlar. 79 protonlu olmayı görünüşün ötesindeki bir özellik *saydığımızda* anlamlı olmayacak olan bu çözümleme onu daha derinlerde de olsa -zorunlu olarak- bir görünüş saymamız durumunda anlaşılır görünmektedir.

Kripke'ye göre altın adı ile katı bir şekilde belli bir maddeye gönderim yapılmakta, gerçek altın - sahte altın ayrımı nitekim bu şekilde anlamlı olmaktadır.²¹² Bunun böyle olup olmadığına daha yakından bakabiliriz. Kripke'ye göre bilimsel tanımı dışında insanlar altın denildiğinde sarı, parlak, beli bir sertlikte vb. olan, fakat *belirli* bir maddeden söz etmektedirler. Yani söz konusu özellikler her ne kadar bu maddenin adlandırılmasında bir aracı olmakta iseler de adlandırılan şey bu özelliklerin toplamı değil, maddenin kendisidir.²¹³ Oysa altın dediğimiz şeyin son noktada bir görünüş olduğunu düşündüğümüzde gerçek altın ile kast edilen şeyin, o güne kadar bilinen özellikleri taşıyan bir şey olduğunu söyleyebiliriz. Söz gelimi altının mikrofiziksel yapısının bilinmediği bir kültürde bir maddenin gerçek altın olması için aranan/beklenen özellikler oradaki insanlar için kolaylıkla özsel özellikler sayılabilecektir. Örneğin sarı ve parlak olma yanında sarrafların eskiden beri aramakta oldukları kimi özellikler bir maddenin gerçek altın sayılması için yeterli olacak, altının "kendinde bir şey" değil de "bizim için bir şey" olması bizi bunu söylemekte haklı kılacaktır.

Farklı bir örnek durum ile mikrofiziksel özelliklerin -örneğin altın için- neden zorunlu ve özsel bir özellik olamayacağını daha açık duruma getirebiliriz. Söz gelimi, bugüne kadar altın olarak bilinen, görünüşçe özdeş, ancak geçmiş çağlardaki teknik yetersizliklerden dolayı atomsal yapı farkları bugüne kadar fark edilmemiş iki farklı elementi varsayalım. Daha önceleri ikisi de -iki değil de tek tür olarak görüldüğünden- aynı adla yani "altın" olarak anılan bu elementler aralarındaki fark bulunduktan sonra bu kez "altın-1" ve "altın-2" şeklinde adlandırılabilirler. Bir görünüşün farklı iki yeni görünüşle nedensel ilişkisini ortaya çıkaran bu bilimsel buluş, yine de görünüşleri tüketmiş olan bir buluş olmayacak, örneğin "altın-1" elementinin bu kez "altın-1a" ve "altın-1b" şeklindeki alt türlerinin bulunması ilkece olanaklı olacaktır. Bu ve benzeri örneklerin bize gösterdiği şey, bir nesnenin -ne kadar derine gidilirse gidilsin- son noktada yine de bir görünüş olacağıdır. Bir görünüşe *daha yakından bakıldığında* son derece farklı görünüşlerle karşılaşılması, daha derinde olanın daha yüzeyde olanın özü olduğu anlamına gelmemektedir. Bu yakından bakmanın ilkece bir sonu bulunmuyor.

²¹² Kripke, *Naming and Necessity*, s. 119.

²¹³ "Maddenin kendisi"ni adlandırma sorunu bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

Kripke'nin kuramsal özdeşlik önermeleri için verdiği örneklere baktığımızda bunların açıkça betimlemeler içerdiğini görürüz. Örneğin altın için 79 protonlu element dediğimizde ya da periyodik cetveldeki herhangi bir maddeyle ilgili bu tür özdeşlikler öne sürdüğümüzde yaptığımız şey maddenin betimsel bir özelliğinden söz etmektir. Nitekim Soames bu özelliklerin de aslında betimlemeler olduklarını belirtir. Bir özelliğin alt düzey bir özellik olması onu bir betim, diğer bir deyişle görünüş olmaktan çıkarmayacağına göre arada anlamlı bir farkın olmadığını söyleyebiliriz.²¹⁴ Bir özelliğin ise hem betimsel, hem de katı gösterici olması anlamlı değildir. Kategorik bir fark bulunmadıkça bir özellikten söz eden terimin katı olmayan, bir başkasından söz edenin ise katı olan bir gösterici olduğunu söylemenin kuramsal bir zemini görünmüyor.

Klasik değil ancak Kantçı görünüş-gerçeklik ayırımına göre, algılanan her şey zihnin a priori *formlarına* göre kurulduğu gibi aralarındaki ilişkiler de zihnin a priori *kavramları* ile kurulmakta, böylece metafiziksel değil, ancak fiziksel zorunluluk taşıyan bir doğa bilimi ortaya çıkmaktadır.

3.7.4. Empirik Doğa Yasalarının Dünyalararası (Transworld) Olumsuzluğu

Kripke tarafından doğal türlerin özsel özellikleri olarak sunulan mikrofiziksel özellikleri (maddelerin atom düzeyindeki kimyasal yapılarını) aslında makrofiziksel görünümlere daha *yakından* bakıldığında edinilen görünümler değil de en alt (temel) düzeyi oluşturan yapılar olarak kabul etsek de (ki bu varsayım nesnenin Kantçı çözümlemesini görmezden gelmemizi gerektiriyor) söz konusu yapılar ile makro özellikler arasındaki etkileşime zemin olan empirik doğa yasaları bütününe *olumsal bir zorunluluk* taşıyor olması, bilimsel özcülüğe itiraz edebilmenin diğer bir gerekçesini sunmaktadır.²¹⁵ Hanna'nın özellikle dikkat çektiği²¹⁶ bu durumu yine onun açıklamalarını temel alarak şu

²¹⁴ Nijel Sabbarton-Leary, *Naming without Necessity*, (Doktora Tezi), Birmingham: University of Birmingham, 2010, s. 37.

²¹⁵ Bilimsel özcülüğün bir diğer önemli ismi olan Brian Ellis doğa yasalarının özsellliğini savunmakta; doğanın doğa yasalarıyla yönetildiğini değil, doğa yasalarının doğa tarafından belirlendiğini öne sürmektedir (Bkz. Brian Ellis, *The Philosophy of Nature, A Guide to the New Essentialism*, Chesham: Acumen, 2002). Bu çalışmamızda doğa yasalarının olduğundan farklı olmasının düşünülemeyeceğini söyleyen bu görüşün eleştirisine girilmemiştir.

²¹⁶ Hanna, *age*, s. 523.

şekilde açabiliriz: Kant'ın yapmış olduğu ayırım bize bulunduğumuz aktüel dünyada geçerli olan doğa yasalarının iki farklı statüde olduğunu söylemektedir.

Doğa ile biz, empirik anlamda, zorunlu kurallara yani yasalara göre var olan görünüşlerin bağlantılarını anlarız. Bu yüzden öncelikle doğayı mümkün kılan belirli ve gerçekten a priori olan yasalar vardır. Empirik yasalar yalnızca deney yoluyla ve gerçekte onun deneyin öncelikle kendisine göre mümkün olduğu orijinal yasalarına uygunluk içinde var olabilir ve bulunabilirler.²¹⁷

Buna göre aktüel dünyanın yasaları aynı türden değildir. Nesnenin ve nesnelere arası bağlantıların kuruluşu zihnin saf a priori form ve kurallarına bağlıdır. Öte yandan aktüel dünyanın nedensel süreçlerini yöneten doğa yasaları bize empirik olarak verilirler. Bu bunların zorunlu olmadıkları anlamına gelmese de -ki yasa her zaman bir zorunluluk ifade eder-, tüm mümkün dünyalar için zorunlu olmadıkları anlamına gelir. Böylece elimizde deneyi olanaklı kılan saf a priori yasalar ile, deney yoluyla *keşfedilen* sentetik a priori yasalar ayırımı vardır. Olumsal olarak koşullanıyor ve empirik olarak öğreniliyor olsalar da, Kant'a göre söz konusu empirik yasalar a priori ve dolayısıyla zorunlu yargılardır. Bununla birlikte, deneyin olanağının genel ve zorunlu transendental koşullarını karşıladığı halde doğa yasalarının farklı olduğu mümkün dünyaları kolaylıkla düşünebiliriz. Doğa yasaları kümesinin böylece aktüel dünyadakinden farklı olduğu bir mümkün dünyada örneğin diğer tüm özellikleri bakımından altın olan bir madde 79 protonlu bir madde olmayabilecektir. İlgili doğa yasaları da farklı olacağı için altının mikrofiziksel özellikleri farklı olacaktır. Çünkü doğa yasalarının farklı olması nedensel-dinamik sistemin görüsel zemini bakımından farklı olması demektir. Bu yüzden aktüel dünyada altının 79 protonlu bir madde olması empirik olarak zorunlu iken, metafizik anlamda zorunlu değildir.

Aynı akıl yürütmeyi kimyasal formülü H₂O olan su maddesi için de yapalım. Bulduğumuz dünyada mikrofiziksel yapısı incelendiğinde "iki hidrojen ve bir oksijen atomundan oluşan bir molekül" şeklinde *görünen* su maddesinin, görüsel zemini

²¹⁷ Kant, *age*, A216/B263-264.

bakımından farklı olduğundan fizik yasaları da farklı olan bir mümkün dünyada incelendiğinde farklı bir mikro yapıya *dayandığı* görülebilecektir. Makro yapıyla mikro yapı arasında metafizik zorunlu bir bağ varsayan Kripkeci resim bize bu maddenin su olmayacağını savunabilir. Oysa su ile H₂O terimlerini aynı özellikler toplamının farklı iki adı saymadığımız sürece -ki böyle saymak bu terimlerin kullanımları ile uyumlu değildir-, mikro yapısı dışında tüm özellikleri bakımından aktüel dünyadaki su ile özdeş olan bir şeyin su olmayacağını savunmak güçtür. Bu terimlerin neden katı gösterici sayılmayacağı ise izleyen başlığın konusudur.

3.7.5. "Transendental Nesne" Kavramı ve Katı Gösterimin Eleştirisi

İkinci bölümde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere Kripke'nin doğrudan gönderim kuramı onun *katı gösterim* görüşüne dayanmaktadır. Bu görüşe göre gerek özel adlar, gerekse doğal tür adları (gündelik ve bilimsel tür adları) katı göstericilerdir. Bunlar yoluyla yapılan gönderim, özellikler üzerinden yapılan dolaylı bir gönderim değil, doğrudan gönderimdir. Bir katı gösterici tüm mümkün dünyalarda aynı şeye/türe gönderim yapar, eş deyişle o şeyi/türü katı şekilde gösterir. Adlandırma nesne ya da türün özü/kendisi ile kurulan bir bağdır. Bu bağ sayesinde tekil ad/doğal tür adı nesneyi/türü o nesne/tür yapan özsel/zorunlu özelliklere gönderim yapar. Bilimin doğal türlerle ilgili yapmış olduğu empirik çözümlenmeler de -şayet doğru iseler- aslında söz konusu türlerin özlerini ortaya çıkarmaktadır.

Birinci alt başlıkta (3.7.1) doğal türlerin gündelik adlarının katı gösterici olduğu varsayıldığında dahi argümanda özdeşliğin diğer tarafında yer alan bilimsel tür adlarının aslında birer ad olmadıkları gibi katı gösterici de olmadıklarını öne sürdük. Bu başlıkta ise Kant'ın nesnenin/doğanın bilgisine ilişkin olarak ortaya koymuş olduğu açıklamaların, nesnelere ve dolayısı ile türler için katı gösterim kavramını tartışmalı kıldığını öne süreceğiz. Kant felsefesinin yukarıda alıntılanan yönlerini tamamlayıcı ve temellendirici olmak üzere öne sürmüştüğü *transendental nesne* kavramı nesnenin kuruluşundaki zorunlu rolü bakımından bu eleştiriye olanak tanıyor.

Kant *Anlama Yetisinin Saf Kavramlarının Dedüksiyonu* başlığı altında, *nesnel bir nesne* kavramına nasıl ulaşılabilirdiği bağlamında *transendental nesne* kavramını öne sürmüştür.²¹⁸ Öğretinin amacı, tekil nesnelerin algı ve bilgisine sahip olunurken, *Transendental Estetik*'te ortaya konmuş olan zaman-mekan formları ve *Transendental Analitik*'te ortaya konmuş olan anlama yetisinin kategorileri yanı sıra *Analitik*'in ilerleyen sayfalarında daha temelde neyin işe karıştığını belirlemektir.²¹⁹ Daha önce de değinildiği gibi, Kant nesneye ilişkin bilginin dayanağı olarak bir nesnenin nedenselliğinin kabul edilemeyeceğini, eş deyişle "nesne bizdeki bilgisinin nedenidir" diyemeyeceğimizi, bunu yaptığımız takdirde içinden çıkılmaz sorunlarla karşılaştığımızı öne sürmüştü.²²⁰ Bunun yerine sunulan açıklama nesnenin bize görü yoluyla görünene anlama yetimizin uyguladığı işlem sayesinde kurulmakta ve bilinmekte olduğudur. Kant'a göre söz konusu nesneye ilişkin bilgi, anlama yetimizin *belirli bir nesneyi* düşünmesi sayesinde gerçekleşir. Kant bu *düşünülen nesneyi* transendental nesne olarak adlandırıyor.

Kant'a göre görüler nesnelerini tekil ve bireyleşmiş olarak yansıtan temsillerdir. Görüler var olanın duyarlılığımızdaki *etkisi* üzerine zihinde üretilirler.²²¹ Görülerin uzay-zamanda olmayan kendinde şeyle *ilgili* olduklarını düşünebiliriz, ne var ki buradan görülerin kendinde varlığı²²² yansıttıklarını öne süremeyiz. Kendinde varlık görüde olduğu şekliyle değil, bireyleşmiş uzay-zaman nesnesi olarak temsil edilir. Böylece nesnelere bizim tarafımızdan uzay-zaman formları içindeki tekiler olarak bilinirler.

Kant'a göre öte yandan kavramlar bize anlama yetisinin işlemleriyle verilen genel temsillerdir. Görü bize nesnelere sunduğunda onları bu kavramların temsil ettiği genel türlerle ait tekil/bireyleşmiş uzay-zaman nesnelere olarak algılarız. Buna göre kavramlar

²¹⁸ Kant, *age*, A109.

²¹⁹ *Saf Aklın Eleştirisi*'nin bu bölümünde tekil nesnenin kuruluşunu ele almış olan Kant'ın *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nin giriş bölümünde ise tekil nesnelere kendileri altında topladığımız empirik genel kavramlara ilişkin açıklamaları yer alıyor. (Immanuel Kant, *Critique of the Power of Judgment*, The Cambridge Edition of The Works of Immanuel Kant, Ed. Paul Guyer, New York: Cambridge University Press, 2000) Bu çalışmada konunun bu yönüne değinilmemiştir.

²²⁰ Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*, Bxvi.

²²¹ Buradaki "etki"nin nedensellik ile ilişkisi başlı başına bir tartışma konusudur. Bu çalışmada bu tartışmaya değinilmeyecektir.

²²² Kant'ın kategoriler öğretisi dikkate alındığında, kendinde şeyin tekil ya da çoğul olarak nitelenmesinin doğru olmayacağını, tekillik ve çoğulluk anlama yetisinin nesneye uyguladığı kategoriler olduğundan, "kendinde şey" ifadesindeki tekilliğin kullanageldiğimiz anlamıyla nesne tekilliği anlamında olamayacağını söyleyebiliriz.

belli türden özellikleri/yüklemleri ifade eden genel kavramlardır. Örneğin "ağaç" kavramı, bir ağaç olmanın özelliklerini ifade eden genel bir özellik, genel bir yüklem demektir. 'Dış dünya'yı kendisi yoluyla bildiğimiz görü bize temsiller çokluğu (*manifold*) şeklinde gelir. Bu çokluk içinde bir yandan farklı genel özellikler, öte yandan farklı uzamsal bölümler/yönler bulunur. Tekil ve birleşik bir görüye ulaşmak için bu görü çokluğuna bir sentez uygulamamız gerekir.

Bunu Robert Howell'ın sunduğu²²³ bir örneklemenin benzeri ile açıklayalım. Bir K kişinin N nesnesini bildiğini düşünelim. Kant'ın algı kuramına göre K öncelikle g1, g2, g3 ve g4'ten oluşan bir görü çokluğu ile karşı karşıyadır. Ortada henüz bir nesne algısı yoktur. Bunun olabilmesi için K'nın tüm bu görüleri birleştirip bir G görüsüne ulaşması gerekir. Bu birleşik görü K'ya söz konusu özelliklerin tümünü taşıyan bir nesne sunar. Ancak burada kritik olan nokta, K'nın bu sentezi yapabilmesi için *belirli bir nesne* kavramını kullanmak zorunda olmasıdır.

Şimdi soru a priori kavramların, bir şeyin altında görülenmese de genel nesne olarak düşünüldüğü koşullar olarak da önce gelip gelmediğidir. Çünkü onlar peşinen varsayılmaksızın bir şeyin deney nesnesi olması olanaklı olmadığı için nesnelere empirik olarak bilinmeleri zorunlu olarak böyle kavramlara bağlıdır. Şimdi bununla birlikte tüm deney, duyuların bir şeyin kendisiyle verildiği görüsüne ek olarak, görüde verilen ya da görünen bir nesne kavramı taşır. Böylece genel nesne kavramları a priori koşullar olarak tüm deneysel bilmenin zemininde bulunurlar. Sonuçta a priori kavramlar olarak kategorilerin nesnel geçerliliği deneyin yalnız onlar yoluyla olanaklı olmasına dayanır.²²⁴

Kant'a göre K'ya önünde söz konusu özelliklerin ait olduğu tekil bir nesnenin var olduğunu düşündüren şey, daha doğrusu K'nın böyle bir nesnenin var olduğunu düşünebilmesi için kullandığı şey işte bu *genel nesne* kavramıdır. Farklı görüler ile temsil edilen özelliklerin tekil bir temsil oluşturması K'nın tekil bir nesneyi düşünmek için bu

²²³ Robert Howell, "Kant's First-Critique Theory of the Transcendental Object", *Dialectica*, C. 35, S. 1/2 (1981), s. 89.

²²⁴ Kant, *age*, A93.

kavramı kullanması ile olanaklıdır. K'nın görüşü ve bilgisi K bu kavramı kullanmadıkça bir nesneye ilişkin olmayacak, bir nesne algısı/bilgisi oluşmayacaktır. K'nın görüşünün bir nesne ile ilişkilenebilmesi, görüşü çokluğundaki öğelerin genel bir nesne kavramı üzerinde sentezlenmesi sayesinde mümkündür.

Anlama yetisi böylece görünüşleri/temsilleri duyulur görünümün nesnesi olarak bir şeye bağlar. Fakat bu bir şey yalnızca transendental bir nesnedir. Bu bununla birlikte anlama yetimizin mevcut yapısı itibarıyla hakkında hiçbir şey bilmediğimiz ve bilemeyeceğimiz, bunun yerine duyulur görüş çokluğunun birliğine bir karşılık işi gören ve sayesinde anlama yetisinin bu çokluğu bir nesne kavramında birleştirdiği bir şeydir.²²⁵

Kant'ın söz ettiği bu genel nesne kavramı görülebilen yani empirik bir nesne kavramı değildir. Bu yüzden bu nesne transendental nesne olarak adlandırılır.

Duyulur görünümün transendental nesnesi... gerçek bir nesne ya da verilen bir şey değil, görünüşlerin kendisiyle bağlanarak birlik kazandığı bir kavramdır.²²⁶

Sentez sırasındaki nesne düşüncesi o halde bir "transendental nesne = x" düşüncesidir.

Şimdi bununla birlikte bu görünüşler kendinde şeyler değil, yalnızca temsillerdir. Ve bu temsillerin nesnelere artık bizce görülebilen olmayan, bu yüzden empirik olmayan, yani transendental nesne = x olarak adlandırılabilir bir nesnedir.²²⁷

²²⁵ Kant, *Critique of Pure Reason*, A250-51.

²²⁶ Immanuel Kant, *Notes and Fragments, The Cambridge Edition Of The Works Of Immanuel Kant*, Ed. Paul Guyer, Allen W. Wood, New York: Cambridge University Press, 2005, 18:230.

²²⁷ Kant, *Critique of Pure Reason*, A109.

O halde karşımızda çok sayıda özelliğe sahip olarak düşündüğümüz tekil nesnenin özelliklerinden soyut olarak düşünülen kendiliğindenliğinin ve özdeşliğinin temelinde bu söz konusu genel/belirlenmemiş tekil nesne kavramı yer alıyor.

Bu transendental nesnenin saf kavramı (ki gerçekte tüm bilgimiz boyunca her zaman bir ve aynıdır = x) tüm empirik kavramlarımızı genel bir ilişki içinde bir nesneye, yani nesnel gerçekliğe verebilen şeydir.²²⁸

Kant daha sonra aynı yerde transendental nesne kavramının belirli bir görüye sahip olamayacağını, bu yüzden birlik dışında bir şeye karşılık gelemeyeceğini belirtir. Bu söz konusu birlik bir bilgi üretebilmek için bir görüler çokluğu ile karşılaşmak zorundadır. Tersinden söyleyecek olursak, görü çokluğunun bir nesne algısına/bilgisine dönüşmesi söz konusu transendental nesne kavramı ile gerçekleşir.

Bir nesne, kavramında görü çokluğunun birleşmiş olduğu şeydir.²²⁹

Bir nesneyi verilen görüler kendisi için yalnızca yüklemeler olan genel bir şey olarak biliriz. Şimdi bunların nasıl üçüncü bir şeyin yüklemeleri olabildiği bunların karşılaştırılmasıyla değil, görü çokluğu bilincinin bir bilinçte zorunlu olarak birleşmiş sayılmasıyla bilinebilir. Görü çokluğu bir nesne temsilinde birleşir. Görülerin tümü yalnızca temsillerdir. Bağlandıkları nesne anlama yetisindedir.²³⁰

Kant'ın bu ifadeleri kimi yorumcuların transendental nesneyi 'dışarıda' bir şey sayan yorumlarını güçlü şekilde reddedebilmemize olanak veriyor. Transendental nesne anlama yetisinin genel ve a priori bir kavramıdır.²³¹

Konuya klasik *de dicto* - *de re* ayrımı açısından baktığımızda ise Howell'a göre Kant dış nesnelere ilişkin *de re* düşünme eyleminin *de dicto* düşünme eylemine

²²⁸ Kant, *age*, A109.

²²⁹ *Age*, B137.

²³⁰ Kant, *Notes and Fragments*, 18:283.

²³¹ Transendental nesnenin *Dedüksiyon*'un temel kavramlarından olan tamalgı (*apperception*) kavramı ile doğrudan ve birebir ilişkisi oldukça önemli olmakla birlikte bu çalışmada ele alınmayacaktır.

indirgenebileceğini düşünmektedir.²³² Kant'a göre insan düşüncesi kendinde şeyin bilgisini hiçbir şekilde edinmeyeceğine göre, klasik metafizikte *de re* olarak adlandırılan şey transendental nesne öğretisinde gösterildiği şekliyle özünde *de dicto* düşünce eylemine dayalıdır. Diğer bir deyişle transendental nesne öğretisi bağlamında *de re* düşünceler *de dicto* düşüncelere indirgenebilir görünmektedir.

Kripke'nin savunduğu bilimsel özcülük daha önce açıklandığı üzere özgün bir gönderim kuramına dayanmaktadır. Buna göre hem özel adlar, hem tür adları nesnelere doğrudan ve katı bir gönderimde bulunurlar. Bu gönderim "adlandırma" şeklindeki bir tür vaftiz sayesinde başlar ve adın kullanımı ile devam eder. Burada bir kişinin ya da bir türün adlandırılması demek, o kişi ile ya da bir türe bağlı bir birey ile (ve dolayısıyla türü ile) bir ad arasında ya doğrudan gösterim ya da betimlemeler yoluyla bir bağın kurulması (*fixing*) kurulması demektir. Ve bu bağ bir kez kuruldu mu, o ad o kişiye ya da o türe yalnızca aktüel dünyada değil, tüm mümkün dünyalarda, yani metafizik olarak gönderim yapmakta, Kripke'nin terimiyle söylendiğinde, ad o kişiyi ya da o türü katı olarak göstermektedir (*rigid designation*). Kripke'nin adlandırma ile zorunluluk (ve dolayısıyla özsellik) arasında kurmuş olduğu bu ilişki her şeyden önce insanoğlunun nesnenin bizzat kendisiyle, daha doğrusu kendinde ve üstelik nesnelere halindeki bir kendinde varlıkla doğrudan bağ kurabildiği *büyük varsayımına* dayanmaktadır.

Saf Aklın Eleştirisi insan varlığının nesne ve doğayla olan algılama/bilme ilişkisinin ileri ölçüde ayrıntılı bir çözümlemesidir. Bu çözümlemenin temel kavramlarından olan *transendental nesne* kavramı, bir nesne algısına sahip olmamızın tam anlamıyla a priori olan zeminini ortaya koyuyor. Betimlemeci dil kuramlarını önemli ölçüde etkilemiş olduğu görülen bu anlayış, anlama yetimizin deneyin konusu olan nesnenin *kendinde*, yani insan algısından bağımsız görü kaynağını görüleme olanağı olmadığını söyler.

Anlama yetimizin görüleme yeteneği olmadığına göre, entelektüel görü bizim için hiçbir şeydir.²³³

²³² Howell, *age*, s. 105.

²³³ Kant, *Critique of Pure Reason*, A248.

Buna göre bir tekil, bizim için bizim dışımızda metafizik bir varlık değildir.²³⁴ Ona ilişkin olduğunu düşündüğümüz algımızın nasıl oluştuğuna Kant'ın sunduğu çözümleme ışığında baktığımızda gerçekleşen olayın "algı" kavramının imlediği klasik anlamdan uzak olduğunu görmekteyiz. Transendental nesne çözümlemesine göre kendinde şey dünyasından bize gelen görü çokluğunun bizim için somut bir birey, somut bir nesne haline gelmesi söz konusu çokluğun bir birlik kavramında sentezlenmesiyle gerçekleşir. Algı mekanizmamız *dışarıda* olan bir bireye ulaşmamakta, birbiriyle bilgiye konu olamayacak bir ilişki içinde olan bir görü çokluğunu (*manifold/mannigfaltige*) tümüyle a priori ve genel/belirlenmemiş bir nesne kavramında birleştirmek yoluyla bir bireye dönüştürmektedir. Bu durumda bir algıya eşlik etmek ya da onu izlemek durumunda olan adlandırmanın insanın algısından bağımsız ve kendinde olan bir şeye ilişkin olması olanaksızdır. Adlandırma metafiziksel bir kendindelğe ilişkin olmayıp a priori bir kavramla kurulan nesneye ilişkin olduğu içindir ki onun bir nesnenin özelliklerinin ötesine -onları kullanarak ya da kullanmaksızın- geçip nesnenin kendisi anlamında varsayımsal "çekirdeğine" ulaşması olanaklı değildir.

Arda Denkel Kripke'nin adlandırma ve katı gösterim görüşünü şöyle açıklıyor:

Bir nesneye deney öncesi (*a priori*) olarak yüklenen betimsel özellikler bu nesne hakkında zorunlu (*necessary*) değilken, nesnenin adı, yönetimi bir kez saptandıktan, o nesneyi bütün bilinen özelliklerini kaybetmiş olduğu durumlarda bile gösterecek, yani zorunlu olarak ona yönetim sağlayacaktır. Kripke, bu dersin ışığında belirli betimlemeleri katı olmayan yönetenler olarak nitelendirirken, özel adlar için 'katı yöneten' (*rigid designator*) diyor. Katı olmayan yönetenler yönetilen hakkında doğru ya da zorunlu olmayabilirken katı yönetenler önceden yüklenen özelliklerin doğru ya da yanlış olmaları yüzünden etkilenmeden her durumda takılmış oldukları nesnenin adıdır.²³⁵

²³⁴ Kişiler (insan tekilleri) ile bireyler (diğer tekilleri) kategorik olarak farklı varlıklara karşılık gelmektedirler. Bu çalışmada hedef konu doğal/fiziksel türler olduğundan insan tekilleri aynı bağlama alınmamaya çalışılmıştır.

²³⁵ Arda Denkel, *Yönetim*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981, s. 42.

Kripke'nin burada açıklanan akıl yürütmeyi özel adlardan sonra tür adlarına uygulamış olduğunu biliyoruz. Açıklamanın özellikle dikkat çeken yeri "yönletimi bir kez saptandıktan, o nesneyi bütün bilinen özelliklerini kaybetmiş olduğu durumlarda bile gösterecek" ifadesidir. Gerçekten de Kripke'ye göre adlandırma ve dolayısıyla gönderim/gösterim bilinen özelliklerden tümüyle soyutlanmış bir nesneye ilişkin olabilen bir şeydir. Oysa böyle bir "nesne"nin bu adın kullanıcıları için ne anlama gelebileceği anlaşılır değildir. Kripke her ne kadar nesnelere için klasik özsel-ilineksel özellikler ayırımına başvurmak yoluyla, özsel özelliklerin nesnenin kendisinden ayrılamayacağını kabul ediyorsa da, katı gösterici olarak nitelendirdiği adlar ile varsayılan özsel özellikler arasında doğrudan bir bağ kurulabilir görünmemektedir.

Buradaki sorun, Kripke'nin bize nesne algısının nasıl meydana geldiği konusunda bir açıklama sunmaksızın naif realizmin öngördüğü şekilde *kendi hallerinde var olmayı sürdüren nesnelere* bir şekilde karşılaşmak yoluyla onların algılarına sahip olduğumuzu ve yine buna uygun olarak onlara bir adlandırma yaptığımızda o adların bizlerle bu nesnelere bizden bağımsız varlıkları arasında bir bağ kurmaya yaradığını öne sürmesidir. Oysa adlandırma işleminin adlandırdığı ve daha sonra adın gösterdiği (*designate*) düşünülen şey belirli özellikleri taşıyan bir X nesnesidir, yani sentetik bir görünüşdür. X burada anlama/algılama yetisinin söz konusu özellikler/görüler için varsaydığı bir genel/belirlenmemiş kavramdır. *Belirli* bir nesnenin meydana gelmesi görüden gelen özelliklerin bu kavramın birliğinde özgün şekilde birleşmesine bağlıdır. Örneğin kaplanı "büyük, şeritli, yırtıcı, kedi görünümlü hayvan" vb. şeklinde betimleyerek (*description*), ya da ona bir insan topluluğu içinde işaret ederek (*ostension*) yaptığımız adlandırma, örneğin onu "kaplan" şeklinde adlandırma, ad ile onun kendinde varlığı arasında değil, ad ile görünüşleri/betimleri arasında bir bağ (*fixing*) kurmaktadır. Böylece adın bireyin gerekli özelliklerine işaret etmekle birlikte (nitekim özellikler hiçbir zaman yeterli/tüketici olamazlar) onu o yapan varsayımsal öze, eş deyişle metafizik zorunlu özelliklerine işaret etmediğini öne sürebiliriz.

Bunu sırasıyla Venüs, altın ve su örneklerine uygulayalım. Tarihin bir döneminde gök yüzüne bakan insanlar sabah vakti gördükleri parlak bir cisimi Sabah Yıldızı olarak,

akşam vakti gördükleri parlak bir cismi de Akşam Yıldızı olarak adlandırdılar. Bu adlandırmalar kendinde bir cisme değil empirik/sentetik cisimlere yapılmışlardır. Her iki adlandırma da iki ayrı görü çokluğunun ortak bir transendental X nesnesinde birleştirilmesiyle oluşan iki farklı görünüşe yapılmıştır. O halde aynı bir cisme iki farklı ad verilmiş değil, gerçekten de birbirinden ayrı iki empirik nesne farklı şekilde adlandırılmıştır. Bu aşamada gönderge Venüs gezegeni değil, Sabah Yıldızı ve Akşam Yıldızı olarak adlandırılmış olan iki farklı görünüş, ama aynı zamanda iki farklı empirik nesnedir. Gök bilimcilerin daha sonra yapmış oldukları şey ise bu görünürlere daha "yakından bakmak" ve bu iki görünüşün daha derinde olan tek bir görünüşle olan nedensellik ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Bu yapıldığında Sabah Yıldızı ve Akşam Yıldızı görünüşlerinin başka ve tek bir görünüşten *kaynaklanmakta* oldukları, böylece bunlar için ortak bir "neden" in var olduğu anlaşılmış olur. Ne var ki bu yeni neden de (Venüs gezegeni) görünüş olmak bakımından Sabah ve Akşam Yıldızlarından farklı değildir. O da bir görü çokluğunun anlama/algılama yetisinde uğradığı sentez ile tekil/belirgin bir empirik nesne olarak algılanır. Bu durumda yapılmış olan bu üç adlandırma insan algısından bağımsızca var olan kendinde bir nesneye ilişkin değil, transendental nesnenin birliğinde kurulan ve birbirleriyle nedensellik ilişkisi bulunan farklı görünümlerin adlandırmalarıdır. Bu yüzden katı gösterici olmaları anlamlı değildir.

Gözlenebilen kimi özellikleri taşıyan bir madde türü eski çağlardan bu yana altın olarak adlandırılmıştır. Deneyin doğasına ilişkin Kantçı açıklamayla baktığımızda burada söz konusu olan madde sarı olma, parlak olma, belirli bir sertlikte vb. özelliklerin uzay ve zaman formları içinde anlama yetisinin genel nesne kavramında birleşmesinden meydana gelmektedir. Bu, söz konusu özelliklere ilişkin görümlerin anlama yetisinin kavramlarınca tanınarak X nesnesinin birliğinde sentezlenmesi anlamına gelir. Yapılan "altın" adlandırması bir dilsel ögenin "kendinde bir element" e değil, söz konusu senteze bağlanmasıdır. Bu sentez ise özelliklerden soyutlandığında anlamsızdır. O halde adlandırma sırasında bir vaftiz gerçekleşiyor ise bu, "nesnenin kendisi" olduğu düşünülen şeye değil, genel bir nesne kavramında birtakım özelliklerin birleşmesiyle oluşan empirik bir nesneye, bir görünüme yapılmaktadır. Söz konusu vaftiz metafizik boyutla değil de yalnızca fiziksel boyutla ilgili olduğundan, fiziksel boyut ise bir görünümler dünyası olduğundan yapılan gösterim katı, yani dünyalar-arası değildir. Modern bilim bize altının

79 protonlu atomlardan oluştuğunu söylemektedir. Kripke buna dayanarak altının şayet 79 protonlu element ise bize bunun *metafiziksel zorunlu* olarak böyle olduğunu savunmaktadır. Oysa bu bilimsel buluşu, "bir görünüşün daha yakından incelenmesi ile daha derinlerdeki bir görünüşe ulaşılması" olarak da niteleyebiliriz. Önceki bölümlerde işaret ettiğimiz gibi doğa biliminin çözümlerinin ilkece bir sonu olmadığından elde edilen görünüşün artık tam anlamıyla son ve temel bir görünüş olduğu ileri sürülmemektedir. Yapılan buluş bize yüzeysel görünüşlerin hangi daha derin görünüşlerle nedensel ilişkilerde olduğunu göstermekte, ancak bu ilişkilerin metafiziksel nitelikte olduğunu söylememektedir.²³⁶ Bir atom ya da molekül modelinin de algının uzay ve zaman formları içinde olduğu ve matematiğin/geometrinin apriori formları çerçevesinde ve yine anlama yetisinin genel nesne kavramı altında sentezlendiği düşünüldüğünde yine "kendinde bir şey"den değil zorunlu olarak bir görünüşten söz edildiği anlaşılacaktır. Buna göre ne "altın" adı, ne de "79 atom numaralı element" adları katı gösterici olduklarından ve böylece ikisi arasındaki ilişkinin yalnızca fiziksel/sentetik bir zorunluluğu olduğundan, altının -metafiziksel anlamda- zorunlu olarak 79 atom numaralı element olduğunu söyleme hakkımız bulunmayacaktır.

Benzer şekilde "su" adı da, özü H₂O olan *bir maddeye* değil, birtakım yüzeysel fakat ayırıcı özelliklerin X nesnesinde birleştirilmesiyle elde edilen nesneye/maddeye gönderim yapmaktadır. Öte yandan bugün H₂O dediğimizde iki hidrojen atomuyla bir oksijen atomunun oluşturduğu molekülden söz ediyoruz. Burada bu kez daha derinlerde yer alan matematik/geometrik özellikleri bir genel nesne kavramında sentezleyerek örneğin bir "H₂O molekülü" nesnesine ulaşıyoruz. Yüzeysel ve derin olmaları, ya da makro ve mikro olmaları dışında görünüş olmak bakımından farklı olmayan bu nesnelere birbirleriyle fiziksel anlamda zorunlu bir nedensellik ilişkisinde dirler. Ne zaman bir miktar suyu elektron mikroskobu altına koysak orada H₂O moleküllerini göreceğimiz kesindir. Ne var ki bu kesinlik iki görünüş arasındaki fiziksel/sentetik zorunlulukla ilgilidir. Bir görünüşe daha yakından bakıldığında ulaşılan görünüşün nasıl bir görünüş olacağı bir mümkün dünyanın doğa yasalarıyla ilgilidir ve başka bir mümkün dünya için bağlayıcı değildir. O halde su için H₂O'nun görünüşü demek yerine, ilkinin bir makro

²³⁶ Kant'ın belirlediği doğa resminde nedensellik kendinde nesnelere arasında değil, empirik nesnelere (eş deyişle görünüşler) arasındaki bir ilişkidir.

düzyer görünüşü, ikincisinin ise bir mikro düzey görünüşü olduğunu söylemek olanaklıdır. Adlandırmalar görünüşlerin ötesine geçip "kendinde şeyler"e ilişkin olamayacağı için ne "su" adının ne de "H₂O" adının katı gösterici olduklarını söyleme hakkımız bulunuyor.

Transendental idealizmin "kendinde şey" ve "bizim için şey" şeklindeki kritik ayrımı onun mümkün dünyalar kavramını da buna göre farklı yorumlamasını getirecektir. Aktüel dünya kendinde bir dünya olamayacağına göre düşünülebilir hiçbir başka dünya da bir kendinde dünya olmayacaktır. Buna göre farklı bir dünya, ortak insan zihninde farklı şekilde kurulan bir dünyadır. Böyle bir dünyada örneğin suyun kimyasal formülünün farklı olacağını düşünebilir, burada "kimyasal yapısı H₂O olan su" dediğimiz *maddeye*, tüm diğer özellikleri özdeş olmak koşuluyla örneğin "kimyasal yapısı XYZ olan su" diyebiliriz. Bunun kabul edilmesinde yaşanan güçlük H₂O'nun ya da XYZ'nin bir görünüş değil de, insan algısından bağımsız, kendinde bir şey sayılmasıdır. Oysa söz konusu makro-mikro ilişkiye tersinden de bakabiliriz. Örneğin söz konusu mümkün dünya için "Suyun H₂O değil de XYZ olduğu dünya" demek yerine, "Suyun H₂O olarak değil de XYZ olarak görüldüğü dünya" da diyebiliriz. Bu, -yukarıdaki örneklerde değinildiği gibi- elimizdeki su görünüşünün bulunduğumuz dünyada belli bir mikro görünüşle doğrudan nedensel bir ilişki içinde olduğunu söylemek olacağından zorunlu bir fiziksel ilişkiyi yansıtmış olacak, Su=H₂O özdeşliğinde dile getirildiği düşünülen metafizik zorunluklu, eş deyişle özcü bir ilişkiyi ise dışarıda bırakacaktır.

3.8. Özcü Öncüllere Dayalı Bir Özcülük

Buraya kadar bilimsel özcü argümanların onların nesneye (ve dolayısıyla doğaya) ilişkin naif gerçekçi varsayımlar üzerinde kurulmuş olduklarını savunduk. Bu bizi bu varsayımlar içinde özcü varsayımlar olduğu sonucuna da vardiıyor. Buna göre bilimsel özcülük salt semantik argümanları ile varılmış bir sonuçtan çok, bu argümanlara içkin bir önkabul gibi durmaktadır. Nathan Salmon, Kripke'nin öne sürdüğü özcü sonuçların onun gönderim kuramından türetilmeyeceğini belirtiyor:

Kripke'ninki gibi, masanın köken ve bileşimiyle ilgili sıradan-olmayan özcü doktrinler kendileri sıradan-olmayan özcü kabullerden ayrı, yalnızca

sıradan ve felsefi olarak tartışmasız öncüllerle birlikte doğrudan gönderim kuramından türetilebilir mi? Kripke'nin özcü savlarını gönderim kuramından türetme girişiminin başarısız olduğunu göstermeye çalışacağım.²³⁷

Aslında bu özcü öncüllerin izlerini Kripke'nin cümlelerinde de görmek olanaklı. Örneğin birkaç yerde bir nesnenin kökeninin ona özsel olduğunu söyler.²³⁸ Kripke'nin gerek özel adların ve aslında doğal türler terimlerinin özlere gönderim yaptığını kendisine dayanarak savunduğu bu sav için herhangi bir temellendirmesini görmüyoruz. Kripke *Adlandırma ve Zorunluluk*'ta başta kişilerin aile kökenlerinin özsel olduğu ve dolayısıyla bir özel adın bu anlamda katı gösterici olduğunu, ardından doğal türlerin de fiziksel mikro yapılarının o türlere özsel olduklarından bunlara işaret eden doğal tür terimlerinin katı gösterici olduklarını savunmuştu. Ancak bu özelliklerin neden özsel sayılmaları gerektiğine ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır. Bu da Kripke'nin bu özcü kabulleri argümanına öncül olarak aldığını, böylece özcü öncüllere dayalı bir özcülüğü savunduğu görülmektedir. Bunun ise kendisinin savunduğu şekliyle semantik üzerinden ulaşılan bilimsel bir özcülük olmadığı anlaşılıyor.

²³⁷ Nathan Salmon, "How Not to Derive Essentialism from The Theory of Reference", *The Journal of Philosophy*, C. 76, S. 12 (1979), s. 704.

²³⁸ Kripke, *age*, s. 114.

SONUÇ

Bilimsel bilginin neliği ve neye ilişkin olduğu tartışması bir yandan bilgi ve bilim felsefesinin, diğer yandan varlık felsefesinin ve metafiziğin alanına girmektedir. İlk Çağın doğa filozofları görünüşlerin gerisinde olan asıl varlığın ne olduğuna ilişkin felsefelerinde henüz bilginin olanağı ve niteliği tartışmalarına girmemişlerdi. Ancak naif ve spontane bir şekilde görünüş ile gerçekliğin birbirlerinden farklı şeyler olduklarının ayırımında idiler. Hiçbir şey aslında görüldüğü gibi değildi. Nitekim bu ayırım onları tüm görünenlerin gerisinde asıl olanın, "arkhe"nin ne olduğu konusunda felsefe yapmaya yöneltir. Arkheye ilişkin soruşturmanın başlangıcı böylece gündelik deneylerin bize görüp dokunduklarımızın asıl olamayacağını ve onların görüp dokunamadığımız bir varlığa/alana dayanmaları gerektiğini öğretiyor olmasının doğal sonucudur. Her şeyin aslına, asıl bilgisine ulaşmanın gerekliliği o halde felsefi bir soruşturmanın bizi ulaştırdığı bir sonuç değil, aksine o soruşturmayı başlatan temel insani bir yönelimdir. Değişenin ve geçici olanın ötesinde değişmeyi ve kalıcı olanı belirleme çabası daha sonra ilk kuşkucu filozofların bunun olamayacağı savlarına karşın Platon'da bilgi felsefesinin doğuşuna yol açar.

Platon'a göre gerçek anlamıyla bilgi değişmeyen varlıklara ilişkindir ve değişmeyen varlıklar ise entelektüel varlıklardır, yani idelerdir. İdeler gerçek anlamıyla bilginin konusu olmaları yanısıra, varlığın da özünü oluştururlar. Onlar görünüşlerin gerisinde olan asıl varlıklardır ve bilimsel bilgi yalnızca onların bilgisidir. Değişip durmakta olan, dolayısıyla başka türlü olmaları her şekilde olanaklı olan görünüşler bilimsel bilginin (*episteme*) değil, gündelik bilginin, sanının (*doksa*) konusudurlar. Ancak ideler/formlar aynı zamanda görünüşlerin dayanakları ve nedenleridir. Görünüşler idelerin, yani özlere yansımalarıdır. Onlar özlere ulaşmada (onları anımsamada) bir araç görevi görürler. Öz bilgisi olan bilimsel bilgiyi elde etmek demek yansılar üzerinden asıllara ulaşmak demektir. Doğayı inceleyerek elde ettiğimiz bilgilerin bir kısmı yalnızca görünüşlere ilişkin iken, diğer bir kısmı ise özlere ilişkindir.

Özcülük bu doğrultuda gelişen ve özsel özelliklerin var olduğunu ve bunların bilinebilir olduklarını öne süren görüştür. Aristotelesçi klasik anlamıyla bu özellikler o

nesnelerin ne oldukları sorusu sorulduğunda verilen yanıtlarda, yani tanımlarda dile getirilirler. Özcülük tartışmaları genelde özlerin insan zihninden bağımsız, yani *kendilerinde* özellikler olup olmadıkları gibi bir eksen üzerinde yürümektedir. Buna göre özler ya bizim onları bilmemizden bağımsız olarak doğanın kendisinde var olan ve bu yüzden tanımlarda dile getirilen zorunlu özelliklerdir ya da doğaya ilişkin olarak zihinsel yapımızın ve tercihlerimizin doğaya yüklediği tanımsal ve zorunluluğu tanımlara dayalı özelliklerdir. İlk görüş metafizik bir görüş iken ikincisi betimleyici, pragmatik ve uzlaşımsal bir görüştür. Dilsel olarak her ikisini de özcülük olarak anmak olanaklı ise de "öz"ün klasik olarak yüklenmiş olduğu metafizik anlamdan dolayı ilkini özcülük, ikincisini ise özcülük-karşıtlığı olarak nitelemek daha yaygındır.

Özcülük özünde akılcı bir görüştür. Aklın ve/veya anlama yetisinin şeylerin özlerini kavrama gibi bir özelliği olduğunu kabul eder. Platon ve Aristoteles'in güçlü ve ekili biçimde felsefelerinin temelini koydukları, Locke ve Hume gibi deneyci düşünürlerin eleştirdikleri, Kant'ın ise entelektüel görü dediği ve empirik görüden farklı olarak insan için olanaklı olmadığını söylediği bu özellik çağdaş analitik metafizikte bu kez dil üzerinden yeniden savunulmaya başlar. Analitik felsefenin konuyla ilgili iki önemli ismi olan Frege ve Russell bu konuda özünde Kantçı bir çizgidedirler: Adlar betimlemeler için kısaltmalardır. O halde adların doğrudan gönderim yapma gibi bir özellikleri yoktur. Gönderim betimlemeler üzerinden, Kantçı bir dille söyleyecek olursak, görünüşler üzerinden yapılmaktadır. Kripke ise aksine adlandırma eyleminin bizi şeylerin görünüşleriyle değil, bizzat *kendileriyle* ilişkilendirmekte olduğunu, onları o şeyler yapan özelliklerin ise özsel özellikler olmaları nedeniyle, adların yaptığı gönderimin aktüel dünya ile sınırlı olmayıp, tüm mümkün dünyaları, yani tüm mümkün karşı durumları içine aldığı, böylece de ilineksel özelliklere değil, özlere ilişkin olduğunu savunur. Üstelik ona göre bu yalnızca tekil nesnelere için değil, doğal türler için de böyledir.

Kripke'nin bilimsel özcülüğünün klasik Aristoteles özcülüğünden belirgin farkı, ikincisinin özleri bütünsel ve işlevsel formlar saydığı yerde, birincisinde özlerin kökensel ve parçacıksal formlar olmalarıdır. Ancak bu fark, bu çalışmanın konusu bakımından önemli görünmüyor. Her iki görüş de, bir nesneyi/türü metafiziksel olarak o nesne/tür yapan özelliklerin söz konusu olduğunu ve bilimsel etkinliğin bu özsel özellikleri ortaya

çıkarmakta olduğunu savunmaktadır. İlk bakışta Aristoteles felsefesinde Kant'ın *entelektüel görüşü* dediği doğrudan bir bilme biçiminin savunulduğu, Kripke'nin özcülüğünün ise empirik temelli olduğu, bu yüzden ilkinin spekülatif, ikincisinin ise deneysel bir temele dayandığı düşünülebilse de, bu çalışmamızda Kripke'nin savunduğu bilimsel özcülüğün klasik özcülüğe benzer şekilde spekülatif öncüllere dayandığı savunulmuştur.

Klasik özcülük akılcı felsefenin doğa bilgisi anlayışına eşlik etmiş bir yaklaşımdır. Bu yüzden bu yaklaşıma yöneltilen eleştiriler öncelikle Locke ve Hume gibi deneyci düşünürlerce öne sürülmüştür. Ne var ki bu eleştirilerin özcülüğün açıklamaya çalıştığı olgular için yeterli alternatif açıklamalar oluşturmuş oldukları söylenemez. Bu eleştirilerin daha temelli bir şekilde tamamlanması ve oluşan boşluğun sistematik şekilde doldurulmasını Kant'ta görmekteyiz. Kant bunu başta nesne, doğa ve doğa bilgisi olmak üzere konuyla ilgili kavramları yeni baştan tanımlayarak, onları daha önce yapılmamış bir şekilde yeniden konumlandırarak yapıyor. Klasik görünüş-gerçeklik ayrımı Locke'da temsilci bir açıklama ile devam ettirilmiş, nesnelere görünüşlerini bilebildiğimiz halde özlerini bilemeyeğimiz öne sürülmüştü. Biçimce aynı gibi duran Kantçı söylem, nesne ve görünüşü yeniden tanımlamak yoluyla soruna daha esaslı bir çözüm sunar. Burada aklın ya da anlama yetisinin kendi hallerindeki nesnelere ve özlerini doğrudan ve oldukları şekliyle bilemeyecekleri şeklinde özetlenebilecek Lockeçu sav, bunun bir olanaksızlıktan öte insan için anlamsız ve boş bir söylem olduğu ileri sürülerek geliştirilir. Nesne denilen şey insan algısından bağımsız olanın insan algısına bağımlı olan görünüşüdür. Bu görünüşün gerisinde olan alan için söylenebilecek tek şey, görünüşlerin yani nesnelere görüsel zemini/nedeni olmak anlamında var olduğudur. O halde bu "kendinde şey" alanı için nesne ya da doğa kavramlarını kullanmak doğru değildir. Bilimsel bilgi, kendi başlarına var olan şeylerin değil, görüş ve anlama yetisi yoluyla sentezlenen nesnelere/doğanın bilgisidir.

Kripke'nin gönderim kuramının ve buna dayanarak savunduğu bilimsel özcülük görüşünün kritik ve belirleyici kavramı *adlandırma*dır. Kripke daha önce Scotus'un söylediklerine benzer şekilde adlandırmanın betimlemelerden bağımsız olarak nesnelere bizzat kendilerine uygulanan bir işlem olduğunu, nesneye olanaklı tüm farklı durumlarda,

eş deyişle tüm mümkün dünyalarda gönderimde bulunmanın nitekim bu şekilde olanaklı olduğunu ileri sürüyor. Kripke'ye göre bu tekil nesnelere için böyle olduğu gibi ve aslında bu sayede doğal türler için de böyledir. Adlandırma türün kendisine, bu bağlamda özüne ilişkindir, yoksa o türün ilineksel/görünüşsel özelliklerine ilişkin değildir. Farklı koşullarda aynı türden söz edebilmemizi olanaklı kılan da Kripke'ye göre adlandırmanın bu özelliği, yani katı bir gösterime olanak sağlamasıdır.

Kripke'nin *adlandırma* ve *katı gösterim* kavramları üzerinden oluşturduğu bilimsel özcülük görüşü daha yakından çözümlendiğinde ise onun Kant öncesi nesne ve doğa kavramlarını Kantçı eleştiriden geçmemiş halleriyle kabul eden, Aristotelesçi formlar metafiziğinden biçimce farklı olsa da, özce aynı *entelektüel görüş* varsayımına dayanan bir felsefeyi savunduğunu söyleyebiliriz. Kripke'nin gönderim kuramının temelini koymuş olduğu adlandırma eyleminde adlandırmanın özellikler üzerinden *nesnenin kendisine* ilişkin olduğu varsayılır. Nitekim katı gösterim ile kast edilen de, tüm mümkün dünyalarda aynı kalan bu kendinde nesneye yapılan gönderimdir. İnsan kişileri ve özel adlar söz konusu olduğunda savunulabilmesi -bir anlamda- olanaklı görünen bu kavramın doğa nesnelere ve doğal türler söz konusu olduğunda ileri sürülmesi, nesne ve doğa kavramlarının içeriklerine ilişkin transandental çözümlemeyi göz ardı etmemizi gerektiriyor. Bu ise bu kez Kant'ın transandental realizm ve -onun yol açtığı çıkmaz olarak- empirik idealizm şeklinde adlandırdığı sorunlu yaklaşımlara geri dönmek demektir.

Kripke Mill'den alarak geliştirdiği doğrudan gönderim kuramının, özünde Kantçı bakışın devamı niteliğindeki betimleyici gönderim kuramının sorunlarına bir çözüm sunduğunu savunmaktadır. Ancak sunulan çözüm ayrıntısıyla incelendiğinde bunun daha baştan metafizik ön kabullerden türetilmiş olduğu görülebilir. Kant'ın transandental realizm olarak adlandırdığı klasik metafizik varsayım, algılama -ve dolayısıyla adlandırma- olayında zihnin kendi kendisiyle özdeş gerçek varlıklarla yüz yüze olduğunu varsayar. Özellikler/görünüşler üzerinden de olsa algılanan ve adlandırılan şey, algılanmasa da ve adlandırılmasa da var olan bir şeydir. Görünüş böyle bir şeyin görünüşü olduğundan bir görünüşle yüz yüze olmak bu varsayımda aslında bu kendinde nesne ile yüz yüze olmaktır. Oysa Kant'ın nesne çözümlemesi bize nesnenin görüldüğünü değil,

nesnenin zaten görünüş olduğunu söyler. Bu görünüş, görümlerin a priori bir genel nesne kavramında birleştirilmesiyle sentezlenir. Böylece nesne özelliklerinden bağımsız düşünülebilen kendinde bir varlık değil, özelliklerin ortak bir varlık kavramında birleşmesiyle algılanan bir şeydir. Algılama dışarıda olan bir şeyi içeriye *alma* olmadığına göre, adlandırma da dışarıda var olan bir şeye ad verme değildir. Adlandırmanın görünüşler üzerinden tüm mümkün dünyalarda aynı kimliğe sahip bir nesneye uygulanan bir vaftizden çok, aktüel dünyadaki sentetik/fiziksel görünüşün kendisine uygulanan bir işlem olduğunu söyleyebiliriz.. Adlandırmanın nesnelliği, yani nesnel gönderimi, onun varsayılan kökensel ya da parçacıksal alt yapısına ilişkin olmadığı için, adlandırmanın bir nesne için genel geçer olması, karşılaşılmış ve uzlaşılmış olan özellikleri ile, hangi özelliklerin özsel sayılacağı ise o nesnenin nasıl tanımlandığı ile ilgilidir.

Öte yandan Kripke'nin düşüncesinin temelinde yer alan özsel özellik - ilineksel özellik ayrımı, onu tanım ve uzlaşımlardan bağımsız kendinde bir ayrıma dayandırdığımızda savunulması zor bir öğretilerdir. Kripke bize hangi özelliklerin neden dolayı özsel olduğunu söylememekte, bunun yerine empirik bilimin klasik indirgemeci açıklama modelini nesnenin ya da türün neliğini açıklamada ölçüt *sayarak* yapmaktadır. Oysa özsel özelliklerin öncelikle bu şekilde belirlenmesi işe daha baştan özcü öncüllerle başladığını, dolayısıyla özlerin empirik olarak ortaya çıkarıldığını değil, empirik olarak ortaya çıkarılmış olanlara özsel özellik yüklendiğini göstermektedir. Kripke metafizik zorunluluk ile epistemolojik zorunluluk kavramlarının ayrı olduklarını, özcülük reddinin bu ikisini aynı saymaktan kaynaklandığını söylemektedir. Oysa öne sürdüğü metafizik zorunluluk kavramının -Kant'ın ortaya koyduğu üzere- özünde epistemolojik zorunluluğa dayalı bir varsayım olduğu, peşinen varsayılmadıkça empirik yoldan bu türden bir zorunluluğa ulaşmanın olanaklı olmadığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte bu bizi bilimsel özcülüğün tümüyle reddine götürmek zorunda değildir. Kantçı yaklaşımda nesne, doğa ve dolayısıyla bilim kavramlarına getirilen farklı yoruma uygun olarak, öz kavramına da aynı doğrultuda getirilecek olan yeni yorum, bize metafizik olmayan, ancak betimsel/fiziksel ve dolayısı ile tanımsal/uzlaşımsal bir özcülüğü savunma olanağı tanıyabilir. Kant bize bilimsel realizmden -ki buna transandental realizm de diyebiliriz- farklı olarak empirik bir realizmin olanağını -ve

gerekliliğini- gösterdiğine göre, bilimsel özcülük yerine empirik, eş deyişle sentetik a priori bir özcülüğü ne sürebiliriz. Literatürdeki kullanımlara göre özcülük-karşıtı olarak görülebilecek olan bu yaklaşımı, nesnelliği Kantçı bir bakışla kendinelik değil de özneler-arası geçerlilik olarak aldığımızda tüm mümkün dünyalar için değil, aktüel dünya için geçerli bir özcülük saymamız olanaklı görünüyor.

KAYNAKLAR

- ARISTOTLE, *Categories and De Interpretatione*, Çev. J. L. Ackrill, Oxford: Clarendon Press, 2002.
- ARISTOTLE, *Metaphysics Books Z and H*, Çev. David Bostock, Oxford: Clarendon Press, 2003.
- ARISTOTLE, *Posterior Analytics*, Çev. Jonathann Barnes, Oxford: Clarendon Press, 1993.
- ASHWORTH E. J., "Locke on Language", *Canadian Journal of Philosophy*, C. 14, S. 1, 1984, s. 45-73.
- BIRD Alexander, Tobin Emma, "Natural Kinds", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (Spring 2018 Edition), Ed. Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/natural-kinds>, (20.05.2020).
- CEVİZCİ Ahmet, *Bilgi Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- ÇELİK Sara, *Yeni Çağda Bilgi Felsefesi*, İstanbul: Doruk Yayınları, 2015.
- DENKEL Arda, *Nesne ve Doğası*, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2003.
- DENKEL Arda, *Yönletim*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981.
- DUIGNAN Brian, "Essentialism", *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/essentialism-philosophy>, 08.05.2020.
- ELLIS Brian, *The Philosophy of Nature, A Guide to the New Essentialism*, Chesham: Acumen Pub., 2002.
- EŞEL Tunca, "Doğrudan Yönletim Kuramı", *Felsefe Tartışmaları*, S. 6, 1989, s. 108-115.
- FINE Gail, "Plato On Naming", *The Philosophical Quarterly*, C. 27, S.109, 1977, s. 289-301.
- FITCH G. W., *Saul Kripke*, Chesham: Acumen Pub., 2004.
- FREGE Gottlob, "Sense and Reference", *The Philosophical Review*, C. 57, S. 3, 1948, s. 209-230.
- GREEN J. Everet, *Kant's Copernican Revolution*, Lanham: University Press of America, 1997.
- GABOARDI Antonio, "Kripke's Metaphysical Necessity: A Kantian Perspective", *Cadernos de Filosofia Alema*, C. 26, S. 1, 2021, s. 33-48.
- HANNA Robert, "A Kantian Critique of Scientific Essentialism", *Philosophy and Phenomenological Research*, C. 58, S. 3, 1998, s. 497-528.

HANNA Robert, *Kant, Science, and Human Science*, New York: Oxford University Press, 2006.

HANNA Robert, "Kant, the Copernican Devolution and Real Metaphysics", *The Palgrave Kant Handbook*, Ed: Matthew C. Altman, London: Palgrave Macmillan, 2017.

HOWELL Robert, "Kant's First-Critique Theory of the Transcendental Object", *Dialectica*, C. 35, S 1/2, 1981, s. 85-125.

HUME David, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, Çev. Oruç Arıoba, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1978.

HUME David, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergün Baylan, Ankara: Bilgesu Yayınları, 2009.

İNAN İlhan, *Dil Felsefesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.

JONES Jan-Erik, "Locke on Real Essence", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2020 Edition), 08.05.2020.

KENNY Anthony, *Frege: An Introduction to the Founder of Modern Analytic Philosophy*, Oxford: Blackwell Publishing, 2000.

KANT Immanuel *Correspondence, The Cambridge Edition of The Works of Immanuel Kant*, New York: Cambridge University Press, 1999.

KANT Immanuel, *Notes and Fragments, The Cambridge Edition Of The Works Of Immanuel Kant*, Ed. Paul Guyer, Allen W. Wood, New York: Cambridge University Press, 2005.

KANT Immanuel, *Prolegomena*, Çev. İoanna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2000.

KANT Immanuel, *The Critique of Pure Reason, The Cambridge Edition Of The Works Of Immanuel Kant*, Ed. Paul Guyer, Allen W. Wood, New York: Cambridge University Press, 1998.

KANT Immanuel, *Critique of the Power of Judgment, The Cambridge Edition Of The Works Of Immanuel Kant*, Ed. Paul Guyer, New York: Cambridge University Press, 2000.

KRIPKE Saul, "A Puzzle about Belief", *Meaning and Use*, Ed. A. Margalit, Dordrecht: Reidel, 1979, s. 239–83.

KRIPKE Saul, "Identity and Necessity", *Identity and Individuation*, Ed. Milton K. Munitz, New York: New York University Press, 1971, s. 135-64.

KRIPKE Saul, *Naming and Necessity*, Massachusetts: Harvard University Press, 1980.

LOCKE John, *An Essay Concerning Human Understanding*, London: Penguin Books, 1997.

- MAGNUS P. D., “John Stuart Mill on Taxonomy and Natural Kinds”, *Hopos: The Journal of the International Society for the History of Philosophy of Science*, C. 5, S. 2, 2015, s. 269-280.
- MAUER Armand, “Form and Essence in the Philosophy of St. Thomas”, *Mediaeval Studies*, C. 13, S. 1, 1951, s. 165-176.
- MCQUAT Gordon, “The Origins of “Natural Kinds””, *Intellectual History Review*, C. 19, S. 2, 2009, s. 211–230.
- MILL John Stuart, *A System of Logic*, eBooks@Adelaide, University of Adelaide, 2011.
- MODRAK Deborah K. W., *Aristotles Theory of Language and Meaning*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- MORRIS Michael, *An Introduction to the Philosophy of Language*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- NOONAN Harold, *Routledge Philosophy GuideBook to Kripke and Naming and Necessity*, New York: Routledge, 2013.
- OBERST Michael, “Kant on Essence and Nature”, *PhilArchive*, <https://philarchive.org/archive/OBEKOE>, (10.06.2021).
- ÖZCAN Muttalip, “Aristoteles’in Varlık Görüşü”, *Kaygı*, S. 13, 2009, s. 113-131
- ÖZCAN Muttalip, *Aristoteles*, Ankara: Bilgesu Yayınları, 2016.
- PINI Giorgio, “Scotus on Knowing and Naming Natural Kinds”, *History of Philosophy Quarterly*, C. 26, S. 3, 2009, s. 255-72.
- PINI Giorgio, “Signification of Names in Duns Scotus and Some of His Contemporaries”, *Vivarium*, C. 39, S. 1, 2001, s. 20-51.
- PLATO, *Cratylus, The Collected Dialogues of Plato*, Ed. Edith Hamilton ve Huntington Cairn, Princeton: Princeton University Press, 1980.
- POPPER Karl, *The Logic Of Scientific Discovery*, London: Routledge, 2002.
- PUTNAM Hillary, “The Meaning of “Meaning””, *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, S. 7, 1975, s. 131-193.
- RUSSELL Bertrand, “Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description”, *Proceedings of the Aristotelian Society New Series*, C. 11, 1910, s.108-128.
- RUSSELL Bertrand, “On Denoting”, *Mind*, C. 14, S. 4, 1905, s. 479–493.
- SABBARTON-LEARY Nigel, *Naming without Necessity*, (Doktora Tezi), Birmingham: University of Birmingham, 2010.

- SALMON Nathan, "How Not to Derive Essentialism from The Theory of Reference", *The Journal of Philosophy*, C. 76, S. 12, 1979, s. 703-725.
- SCHWARTZ Stephen P., "Mill and Kripke on Proper Names and Natural Kind Terms", *British Journal for the History of Philosophy*, C. 21, S. 5, 2013, s. 925-945.
- SEARLE John, "Proper Names", *Mind*, S. 67, 1958, s. 166-73.
- SHAINS Ralph, Mill, "Quine and Natural Kinds", *Metaphilosophy*, C. 24, S. 3, 1993, s. 275-292.
- STEIN Nathanael, "Definition and the Epistemology of Natural Kinds in Aristotle", *Metaphysics*, C. 1, S. 1, 2018, s. 33-51.
- STEWARDS Helen, "Identity Statements and The Necessary A posteriori", *The Journal of Philosophy*, C. 137, S. 8, 1990, s. 385-398.
- STRAWSON P. F., *The Bound of Sense*, Oxon: Routledge, 2006.
- SYKES R. D., "Form in Aristotle: Universal or Particular?", *Philosophy*, C. 50, S. 193, 1975, s. 311 – 331.
- ÜNER Aslı, "Nedensellik İlkesi: Hume'a Karşı Kant", *Mavi Atlas*, S. 3, 2014, s. 100-108.
- WITT Charlotte, *Substance and Essence in Aristotle*, New York: Cornell University Press, 1989.
- WOZLEY Anthony D., "Universals", *Macmillan Encyclopedia of Philosophy*, Ed. Donald M. Borchert, Michigan: Thomson Gale Pub., 2006, C. 9, s. 587-603.
- YAVUZ Alper, *On The Rigidity Of General Terms*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2012.
- YU Jiyuan, "The Identity of Form and Essence in Aristotle", *The Southern Journal of Philosophy*, S. 39, 2001, s. 299-312.